

100. En.
2001 A. M. 14
W. A. M. 14
U. S. 14

ճառ պաշտօնեան անհատականալի բաներ մուտաց թի տակ, նստարանից նըստարան դնաց, սառուզեց տոմսերը, մտերիմ հայեացք նետեց Անայիսի ուղղութեամբ, մի քանի քայլ տուալ դնաց, յետ դարձաւ, ալ ձեռքով հայեց զլիսարկի ծայրը, ժպտաց ու անցաւ միւս գնացքաբաժինը։ Անայիսը իր գոգի վրայից վերցրեց Մադաւմագնի ամսագիրը, մեքենայօրէն թերթեց էջերը։ Ինչո՞ւ ժըպտաց տոմսովանաւր։ Նա անպատճառ գիտէ։ Ամէն ոք գիտէ։ Գոնէ շուտ Նիւ Եորք հասնէր ու կորէր Նիւ Եորքի թխորի մէջ։

Անայիսին թուաց, թէ ահա պիտի նուաղի։ Օդը հեղձուցիլ էր։ Ինչպէ՞ս բանալ պատուհանը։ Կարծես մէկը խարտոցում էր նրա աղիքները։ Յուզում էր նա շնչիլ չէր կարողանում։ Անօթի եմ, ժտածեց նա, գնամ հաշարան մի բան առնեմ։ Մակայն անմիջապէս այդ մտքից հրաժարուեց։ Եթէ յանկարծ մի ծանօթի հանդիպեմ, ի՞նչ պիտի ասեմ։ Նախաճաշին բան չէր կերել, բաւարարուել էր մի գաւաթ սուրճով։ Երէկ ընթերցէի էլ նոյնը։ Գլխացաւ ու նեմ, ասել էր անկողնում եւ միջիւ։ Եւ յետո՞ւ մտածել էր ինչի մասին։ Այժմեղոյի դերում, յաղթանդամ, առիւնքնող, հայեացքը խոժոռ ու արիւն։ Ամէն անգամ էնրիկօ Մադրիդի մասին մտածելիս, երգչի ժայնը արձագանգում էր նրա մարմնի հետաւոր անձաններում, թրթռում իր շնչի մէջ։ Առաւօտեան Լեւոնն ասել էր․

— Գիշերը քեզ հանդիպե՞մ կայարանում, թէ որոշել ես Նիւ Եորք մնալ։

— Ուշ կը լինի, — պատասխանել էր Անայիսը։ — օպերայից յետոյ կամ պանդոկում կը գիշերեմ, կամ էլ ֆիարենց կ'երթամ։

— Ի՞նչ պիտի տեսնես, — ասել էր Լեւոնը։

— Պիլիքի Թոմսկան, — խիստ շառագունած պատասխանած էր Անայիսը, — Արամիկը դրացի Գիւտտաւսոնների մօտ կը մնայ մինչեւ զործից քո վերադարձը։

Լեւոնը օպերա չէր տիրում։ Ընդհանրապէս նա ներկայացում չէր տիրում։ Ամէն օր առաւօտեան ժամը Տիւն դրամատում էր գնում, երեկոյեան ժամը Տիւն վերադառնում, ամբողջ գիշերը պատկերասփիւռի ծրարներ դիտում։ Առեւտրական դպրոցը աւարտելուն պէս հաշուապահ էր դարձել, զաւտակածը խնայել։ Երկու տարի առաջ դրամատան տնօրէնութիւնը նրան ընդհանուր հաշուապահ նշանակեց։ Այդ տարի նա նոր տուն գնեց, Լեւոնը Երեւել էր Թիւրքիֆիայում։ Թիւրքիֆիայից դուրս չէր եկել։ Մակայն այդ ճիշդ չէ։ Ութ տարի առաջ դրամատումը նրան Աթէնք էր ուղարկել՝ մասնաձիւղի հաշիւները քննելու։ Հենց առաջին օրը դրամատան մէջ հանդիպեց Անայիսին, որը քարտուղարուհի էր։ Անայիսը թէ՛ հայ էր եւ թէ գեղեցիկ։ Երկրորդ օրը ամուսնութիւն առաջարկեց։ Աթէնքում էլ ամուսնացան։ Մէկ տարի յետոյ ծնունդ Արամիկը։

Գնացքը այժմ սուրում էր միմեանց կցուած աւանների միջից։ Յաջորդ կանդաւոր փրինսթընն էր։ Յանկարծ երիտասարդական աղմուկով լիցունց դնացքը։ Ուսանողներ էին՝ դրժերով ու ուսի գոյնզգոյն տապալակներով բեռնաւորուած։ Ուսանողներից մէկը տեղ դրաւեց Անայիսի դիմացի նստարանում։ Ուսանողը մի դիրք բացեց, սակայն հայեացքը Անայիսից չհեռացրեց։ Անայիսը սրկեց մարմինը, անմիջական ցանց ստեղծեց իր շուրջ։ Նա կրկին թերթեց ամսագրի էջերը, այս անգամ իր ուշադրութիւնը սեւեռեց մի յողումած վրայ, սակայն այդ պահին իր աչքերը ընկան իւր խոշոր կրծքերին։ Երանի այդքան ցցուն չլինէին։ Նա ակամայից դէմքը դարձրեց գէպի պատուհանը՝ միաժամանակ զգալով ուսանողի կիզիլ նայուածքը իր աչտի վրայ։ Իր շփոթը ծածկելու համար՝ նա պայուսակից թաշկինակը հանեց, թիւն տարաւ։ Մակայն յոյզը աւելի խորն էր։ Որքան գնացքը ժտանում էր Նիւ Եորքին, այնքան մեծանում էր նրա յուզմունքը։ Այդ յուզմունքի կիզակէտում էնրիկօ

Մադրիդն էր, իր հուժկու թեւերում առած իր մէջըը, նրա աչքերի բարի-լար խայթող կրակը։ Նրա ձայնի մոգական ուժը։

Երկու շաբաթ էր, որ սպասում էր այս օրուն։ Ո՛չ, ամբողջ կիսանքի ընթացքում սպասում էր այս օրուն, եւ հիմա, որ հանդիպման ժամը մօտե- նում էր, Անայիսը այլեւս անձնատուր՝ դէպի փոթորիկի ակն էր գնում։ Ու շարունակ մտովի վերապրում էր երգչի հետ հանդիպման իր առաջին վայր- կեանքները այնպիսի՝ մանրամասնութեամբ, որ կարծես շարժանկարի պա- տուր վրայ էր տեսնում իր սեփական կիսները։

Անայիսի ներքին աշխոյժութիւնը իր գագաթնակէտին հասու էա Խրա- վիաքայի շուրջոյղ արաբին, Վիտլիթթայի ննջարանում, նիւ Ետրքի Մեթրո- փոլիթէն Օպերայի դահլիճում, երբ Ալֆրեդոն ծնկալոք ներում էր խնդրում մահամեծ իր սիրուց, թէ եղածը թիւրիմացութիւն է, որ ինքը այլևս գիտէ ճշմարտութիւնը։ Օ՛, Վիտլիթթա, խոստանում եմ, որ պիտի վերադառնանք Փարիզի մերձակայ մեր խաղաղ տունը, Պարիզի, օ՛, Էտրա, սակայն արդէն ուշ է, Վիտլիթթան լսում է Ալֆրեդոյի սիրոյ խոստովանութիւնը, աչիկէզ վերջին ճիշդ արձակում եւ մահանում։ Մահանում է նաեւ Անայիսը, էնրիկո Մադրիդի թեւերում, ինչպէս բազմիցս մահացել էր Աթէնքում ու Ֆիլադել- ֆիայում։ Լա Թրալիաքայի երգապոետը լսելիս, իր անհաս սէրը, իր չտարած օրերի գունատ վերջալույսը։

Մահը գրեթէ դատարկուել էր, երբ Անայիսը անդուսդ պահանջ գրաց իր հիացմունքը յայտնելու էնրիկո Մադրիդին։ Հռչակաւոր երգչի առանձնա- սենեակը լեցուն էր օպերայի երկրպագուներով, մեծ մասամբ բարձր դասի պերճազգեստ կանանցով։ Անայիսը անկրիւնում, դրան մօտ սպասեց իր հեր- թին։ Երգիչը անազին թաշկինակով արքուն էր դէմքի ու վզի զբաղնքը եւ ակներեւ հանճարով ընդունում իր հասցէին յորդող գնահատանքի խօսքերը։ Մի պահ էնրիկո Մադրիդի աչքերը բռնեցին Անայիսի հայեացքը։ Այդ փոխա- նակութիւնը քարացաւ, այնուհետեւ ակնի բեմական տարածք ստացան երգ- չի շարժումները։ Սենեակը յազեցած էր գանազուն անուշահոտութիւնների եւ այս ու այն կողմ թառած ծաղկեկողովների թանձր բուրմունքով։ Երբ այցելուները մեկնել էին, կարկամեց Անայիսը, աչքերը վեր յառեց սպասա- տաղին։ Երգիչը իր ձեռքերի մէջ առաւ նրա ափը, համբուրեց նրա մատները։ Անայիսի գէմքը պղտորուեց, երգչի կրծքին յենեց իր դուխը, հեկեկաց։ Էն- րիկո Մադրիդը բռնեց Անայիսի ծնօտը, շոյեց նրա բունքերը, համբուրեց բերանը։ Անայիսի սրունքները հեղուկացան, աչքերը փակեց, ալիքների խր- շիւն լսեց, փոխադարձեց համբուրը, ջուրանք գոյացան իր մտերի ծալքա- դաւառներում։ Այս անգամ էնրիկո Մադրիդը իր մազոտ գէմքը խրեց Անայիսի գէմքի մէջ, քամեց նրա նեկտարը, երկար, գաղաղած, յօշոտելով նրա շրթ- թունքները։ Անայիսը թիւերը օգտկեց նրա վզին, կախուեց նրա պարանոցից, մինչ երգիչը վեր քաշեց նրա շրջագոցատը, ափերի մէջ առաւ նրա բունքերը, շոյեց, շմռեց, քերելով Անայիսի մարմնի ասն մասերը, որոնք անսովի էին մնացել նոյնիսկ ամուսնական անկողնում։ Անայիսը ընդոտտ պոկուեց երգ- չից, այլայլուած, հիւժուած, հիւթեղինացած, բացականչելով։

— Ալֆրեդո՛ Մադրիդ։

Երգիչը ձայնեղ ծիծաղեց։

— Ալֆրեդո չէ, այլ՝ էնրիկո։ Ի՞նչ է ձեր անունը։

— Անայիս։

— Անայիս, Անայիս։ Ի՞նչ գեղեցիկ անուն։ Դուք Փրանսուէր՞ էք։

— Ո՛չ, հայուհի։

— Եկել էք ձեր գնահատանքը արտայայտելու, այնպէս չէ՞, — ասաց էն- րիկո Մադրիդը։

— Ձեր Ալֆրեդոն լաւագոյնն է, — առաջ Անայիտը :
 — Դուք ձեր գնահատանքը լաւագոյնս յայտնեցիք, — անկեղծօրէն առաջ երգելը, — դուք լա՛տ գեղեցիկ էք :
 — Շնորհակալ եմ :
 — Ո՛չ միայն գեղեցիկ, այլեւ՝ ցանկալի :
 — Ես բնաւ ձեզ նման առիւթնոյ մէկին չեմ հանդիպել, — առաջ Անայիտը :

— Դուք երգչուհի՞ էք, երաժիշտ :
 — Ոչ, լուկ սիրող, օպերայի սիրահար, — առաջ Անայիտը :
 Էնրիկօ Մազրիդը կրկին ձայնեց ծիծաղեց :
 — Ուրեմն, մնանք սիրողներ գոնէ՝ ձեր անձնական կեանքում : Ի՞նչ կ'աւելք :

— Ես ձեզ ուղղակի պաշտում եմ, — առաջ Անայիտը՝ միանգամայն ենթակայ էնրիկօ Մազրիդի գիւթանքին :

— Քիչ առաջ ներկայ կանանցից ոեւէ մէկը պատրաստ էր ինձ յանձնելու, սակայն ես ձեզ ընտրեցի, — նոյնքան անկեղծութեամբ առաջ երգելը :

— Գիտեմ, — առաջ Անայիտը :
 — Ուրեմն, կրկին հանդիպե՛ք, այս անգամ առանձին, իմ սենեակում, — առաջ էնրիկօ Մազրիդը, մօտեցաւ, իր մեծղի Կոնստանտինի մէջ առաւ Անայիտի կրծքերը, համբուրեց նրա լանջն ու բերանը :

Ժամադրուեցին : Էնրիկօ Մազրիդը ապրում էր Սթաթլըր հիւրանոցի համար 1125 յարկարմուտում : Նա իր գրպանի գրքոյկի մէջ գրեց թուականը — Սեպտեմբեր 27, կէսօրից յետոյ ժամը 2ին, հիւրանոցի ըմպելարանում : Այդ օրը Թոսկալայում գեր չունէր : Իր ազատ օրն էր : Միասին կը լուսնենէ միջուկու առաւօտ : Կեանքը կայուն է : Կեանքը գեղեցիկ է : Կեցցէ սէրը : Էնրիկօ Մազրիդը նոյնիսկ չհաղցրեց, թէ արդեօ՞ք ամուսնացած է Անայիտը, կամ թէ ո՛ւր է ապրում, ինչո՞ւ գրադրում : Աւելորդ էին այդ մանրամասնութիւնները : Ձէ՞ս ար Հռոմից ու Փարիզից յետոյ Նիւ Եորքը ծունկի էր կկել իր առջեւ :

Գնացքը երկու անգամ կանդ էր առել Նիւ Բրանզուիցի եւ Մեթրոփոլիտէնի կայարաններում : Նախկին ճամբորդներից ոմտեք մեկնել, նորերն էին եկել : Թխաղէմ մարդու նստարանը աշտձ գրադեցրել էր շիկահեր երիտասարդ մի կին : Ուսանողը ապարդիւն կերպով փորձում էր քաղել Անայիտի հայեացքը : Այդ հանգամանքը անհանգստութիւն էր պատճառում շիկահեր կնոջը, որը ժառամբ ցուցադրել էր իր ազգը : Անայիտի հայեացքը դաժնած էր մնացել պատուհանին, օակայն այլեւս անհագորդ դրսի աշխարհին : Նա յիշէր տե՛սում : Գնացքի բուժ զգրդիւնը փոխանակ թմբի պատճառելու, է՛լ աւելի էր սրել նրա գոյաբանները : Կարծես անվերջ երգ լինէր, Ալֆրեդոյի վերջին աղերսը, որը, ահաբի տարածք ստացած՝ արշաւել էր աշխարհի վրայ, անընդհատ ու օրհասական :

Այդպէս էր եղել նաեւ Աթէնքում, ուր իր պատանեկութիւնն ու վաղ երիտասարդութիւնն անցել էր Փրանսիական վէպերի միջով : Ու հազիւ տասներեւեկ տարեկան էր Անայիտը, երբ գրքերի աշխարհի հետ նրա առջեւ բացուել էր նաեւ օպերայի աշխարհը, բնականաբար, ինքնաբերաբար : Իրենց հարեան Մոռոյիներին պատահանից, ամառ թէ ձմեռ լուռում էր խալական օպերաների արտաուէ երգերը, նախ ստարոտի, ապա վարժութիւն, հետզհետէ պահանջ : Յաճախ Անայիտին հրաւիրում էին : Տիկին Մոռոյիների եւ նրա դասեր Անջելինայի հետ ժամեր շարունակ ունենում էին նոյն հնացած հրգապարտակները : Հազար անգամ լսել էին Արդան ու նոյն յափշտակութեամբ կրկին նուագում էին նոյն մաշուած ձայնապնակը : Այդ տարի, Անայիտի թախանձանքներին ընդառաջելով Տիկին Հայկանայը գնեց նրա առաջին օպերան՝

Կարմիր Այնուհետեւ, դիւեր ու ցերեկ, տունը թնդաց Կարմիրին հնչեմներով: Պակասը լրացնում էր ձայնափութումը: Անայիւսը դիտէր ո՛ր օրը, ի՛նչ ռադիոկայան, ի՛նչ օպերա է ձայնափութում: Տունը դարձել էր երաժշտանոց: Նրա հայրը՝ դերձակ Մինասը, քաւում էր ներքնատուն, շարունակում խաւնութում կիսատ մնացած դործը: Տիկին Հայկանոյրը հանդուրժում էր ամէն ինչ, միայն թէ երջանիկ լինի իր միեւնոյս աղջիկը: Օպերային հերոսուհիներէ հետ ապրեց Անայիւսը, հասակ նետեց, փարթումացաւ, առիթ չունեցաւ սիրելու: Փոխարէն, Միմի, Միւլիթայի, Մարգարիտայի, Մանոն Լեզուայի, Նուշիայի, Բաթըրֆլայի, Արդայի ու Թոսկայի հետ կիսեց նրանց օէրը, նրանց տառապանքն ու մահը: Իսկ երբ երեւան եկաւ Լեւոնը, անմիջապէս ընդունեց ամուսնութեան նրա տաղարկը որպէս պարտականութիւն: Ի՞նչ է հասնում իր մուրազին, որ ինքը հասնէր:

Նոյնը շարունակուեց Ֆիլադելֆիայում: Արեւմտեան արուարձանի ռեզմ ու կոկիկ համայնքում տիպար ընտանիք էր: Աղիւսաչէն նոր տուն, կաւառ մարդադէտինով, ծաղկեթմբերով, ինքնաշարժ ու երիտասարդ կեանք: Լեւոնի հետաքրքրութիւնը սակարանի ելիւզներին ափսոսում էր անցնում: Դեղին հանրակառքը առաւօտեան գալիս Արմիկին զպրոց էր տանում, կէսօրին յետոյ ժամը երեքին տուն բերում: Անայիւսը Աթէնքի իր աշխարհը փոխադրել էր Ֆիլադելֆիա, այն տարբերութեամբ, որ հիմա օպերային երգապնակներէ մի ամբողջ զբաղարան ունէր, արդիական սարք ու կարգ, այնքան զգայուն, որ նոյնիսկ լսելի էր երգիչների ամենամեղմ հնչքը: Արդէն երեք տարի է, ինչ Անայիւսը մնայուն բաժանորդ է Մեթրոփոլիթէն օպերայի եւ աւմիսը երկու անգամ Նիւ Յորք է գնում՝ ըմբռնելով այն ամէնը, որին երազել էր: Կեանքը մտել էր սահմանափակ հունի մէջ, երբ հորիզոնում կազմեց ինքնու Մադրիդի պարթեւ հասակը:

Անայիւսը փոխեց իր դիրքը: Ճամբան յաւիտենութիւն էր թւում: Այլ առիթներով մէկ ժամեայ տարածութիւնը վայրկեանի պէս էր անցնում: Գլխացքը հասաւ Նիւրքը: Յաջորդ կայանը Նիւ Յորքն է: Ու կրկին պատկերացրեց իրենց հանդիպումը: Այս անգամ ինքնավստահ կեցուածք պիտի ցուցարեւեմ: Յետոյ մտահոգուեց, մի գուցէ շափեց շատ եւ պահուցուել, այլապէս, ինչո՞վ բացատրել անցորդների արտակարգ ուշադրութիւնը: Նա թաշկինակը հանեց, հպեց շուրթերին՝ փորձելով նուազեցնել շփարը: Այդ պահին նա իր ձեռքի քառակուսի փոքրիկ հայելու մէջ տեսաւ իր աչքերի խոր խաւարը: Վրայորի մէջ էս ձեռք ընտրեցիք: Այդ օրուանից ի վեր շարունակ փորձել էր վերապրել առաջին հանդիպման արքայաճաշը, չէր կարողացել: Նա իրեն գտնում էր ջրամոխ: Միակ ապաւէնը երգչի պարանոցն էր, ազատուելու իր մարմնից հոսող թէ՛ լաւայից, փրկուելու: Նրա լեռնացած ձայնի կախարհանքից: Միակ բանը, որ յիշում էր, էնրիկո Մադրիդի կիզիչ ձեռքերն էին իր մտերի վրայ: Արեւը փախաւ: Դաշտերը մթազնեցին: Անձրեւի հաս ու կենտ փաթիլներ իջան պատուհանին: Շտա շանցած՝ գնացքը մտաւ փապուղի, դըղըղաց մութի մէջ: Ուղիք ելան ճամբարդները:

— Վերջին կանգաւոր, Նիւ Յորք: Նիւ Յորք, — յայտարարեց տոմսավաճառը, իր ահագին մարմինը դէմ տալով ելուղու վրայ խճողուած ճամբարդներին:

Գնացքը կանգ առաւ, մի վերջին ընդլեռ շարժումով:

Անայիւսը իջաւ գնացքից, այլոց հետ բարձրացաւ վերելակով, մտաւ կայարանի սրահ, քայլեց երկաթգծով, մի ցուցափեղկի տղեւից անցնելիս, կողմնակի հայեացք նետեց իր վրայ, տեսաւ իր կանաչ, սեղմ հագուստի սղոռակը, գլուխը շտկեց, դուրս ելաւ փողոց, սիրամարդի պէս կանգնեց մայթի եզերքին:

— Մթաթլըր,— ասաց մեքենավարին:

Մեղձ անձրեւում էր:

Քաղաքը իր սովորական եռուզեոթի մէջ էր, թէեւ դեռ իրական վաղըը չէր սկսել: Անայիսը իր թիւի ժամացոյցին նայեց: Գեռ կէս ժամ ունէր ժամադրութեան: Օրեր շարունակ երեւակայութեան մէջ բեմադրել էր Հանդիպման պահը, իսկ Հիմա թուր տարբերակներն էլ ցնդել էին: Այլեւս չէր մտածում: Յանձնուել էր Հոսանքին: Նիւ Երթը իր պատուարանն էր: Տասներեք միլիոն մարդկանց մէջ ո՞վ պիտի ճանաչի իրեն: Էներգիո Մադրիդին միշտ պատկերացնում էր Ալֆրեդոյի Հազուադէպի մէջ: Իր առանձնասենեակում էլ տակաւին կրում էր Ալֆրեդոյի գիմնասարանքը: Գուցէ չճանաչի՞: Գուցէ երգիչը իրեն չճանաչի: Ինքնաշարժը կանգ առաւ Հիւրանոցի գլխաւոր մուտքի առջեւ: Անայիսը վճարեց մեքենավարին: Յաղթանդամ դռնապանը, անձրեւանոցը բացած՝ ուղեկցեց նրան մինչեւ պանդոկի դուռը:

Անայիսը կտրեց նախազաւիթը, մտաւ ընդունարանի սրահը, չորս դիւն նայեց, դառաւ ըմպելարանի ապակեայ դուռը, ներս անցաւ ու մի պահ կանգ առաւ ներսի մթութեան մէջ, մինչեւ որ իրերն ու առարկաները վերստացան իրենց կերպարանքը: Քայլեց մինչեւ որսահի ծայրը, մեկուսի մի անկիւնում աթոռ գրաւեց՝ դէմքը մուտքին: Մուգ կապոյտ էր ըմպելարանը, նոյնիսկ ատաստղն ու լատակի դորդը: Լոյսը անբան աղօտ էր, որ յայտնի չէր լոյսի աղբիւրը: Անայիսը իր շուրջը նայեց: Հագիւ մի քանի յաճախորդներ կային: Իրենից մի քանի աթոռ հեռու երկու տղամարդ քարձրածայն խօսում ու բարձրածայն ծիծաղում էին: Գեռ օրը չսկսած, Հարբել են, մտածեց Անայիսը: Սրահի Հանդիպակաց ծայրում երեք զոյգեր կողիացել էին: Ձախին, ճեմակազգեստ մի կին ամփոփուել էր ինքն իր մէջ, իր խմելքի մէջ: Անայիսը նոր անդադարձաւ, որ մեղձ երաժշտութիւն կայ միջոցում:

— Ի՞նչ կը հանգէ՞ք ունենալ, — ասաց ձուտմեւ դէմքով մանկամարդ մատուցարարուհին:

— Մի գաւաթ փեփսի, եթէ կարելի է,— ասաց Անայիսը:

Անայիսը ժամացոյցին նայեց: Գեռ քառորդ ժամ կար: Զգիտէր ի՞նչ անել: Գոնէ Ժիւնի կարողանայի: Նա արժունկները յենեց ապակեայ սեղանին, ձեռքերը բռնեց յինեց, ծնօտը դրաւ բռնեցքին, որքան ջանաց, չկարողացաւ ներքնապէս կողմնորոշուել: Մի անորոշ վախ էր համակել նրան, վախի հետ նսեւ անպատշաճ յոյզը: Ո՛ւր որ է, ահա այդ դրան մէջ պիտի գոյանայ իր տենչերի սպիտակ առջեւը, յափշտակի իրեն դէպի Ողիմպոսի զապաթը: Յոյզի մէջ կար հրթիռնութեան թեւը, որին կառնած պիտի սառանէր երկնամերձ կապոյտում՝ մէկ առ մէկ ողջունելով իր վիպական աշխարհի բոլոր հերոսներին: Ով դուք՝ սիրոյ երգիչներ, եկել է ձեր դուռը, ձեր սիրուհին, ձեր քոյրն ու մայրը, թէեւ ուշացած, սակայն հաւատարիմ ու հաւատացեալ: Մարտուռ անցաւ նրա մարմնով: Անայիսը թեւերը խաչածեւեց կրծքին, ամփոփով շփեց իր ուսերն ու լանջը: Նա յստակ լսեց իր սրտի զարկը: Ամբողջ մի կեանք սփռուել էր այս պահին եւ այժմ երբ պահը եկել էր, տարակուսում էր, չի՞նք թէ երազ է, մէկը իր անթիւ անուրջներեց:

Մատուցարարուհին խմելքը բերեց:

Անայիսը ծէսի վերածեց խմելքը:

Նրան թուաց, թէ ամէն ոք իրեն է նայում:

Պայուսակից Մադամուզելը հանեց, թերթեց մի էջ, նորից տեղը դրեց:

Ժամը երկուսն էր: Էներգիո Մադրիդը չկար:

Սպասումը սպիտակ հանոյք պատճառեց նրան: Երբեք ռեւէ մէկին չէր սպասել: Թող սպասումը երկարէր, միայն թէ չվերջանար օրը, մի՞թէ նոյնը չպատահեց Վիոլիթթային: Մեծ սէրը մեծ զոհողութիւն է պահանջում: Ձեռ-

լորի մէջ եւ ձեռք ընտրեցիք, Անայիսը աչքերը փակեց ու նեկտարի պէս ըմպեց խոտերի կախարդիչ դեղագեղանքը:

— Իզուր ես սպասում:

Անայիսը աչքերը քայքայ: Ռօստը Հարեան սեղանի երկու տղամարդկանցից մէկն էր, ձեռքերը յենած Անայիսի սեղանի վրայ՝ իր հաստաբարակ ռուբինը պահելու համար: Նա տափակ երեսով ճաղատ մի ժարդ էր, դեղին թանձր բեխերով: Իր ընկերը, նրա թեւը քոնած՝ ջանում էր յետ տանել:

— Կարեւորութիւն մի՛ տուր, օրինորդ, Բարը Հարթած է: Մի քիչ լատ խմեց, — ասաց ընկերը:

Բարը երեքաց, նստեց աթոռին: Նրա ընկերն էլ նստեց, աջ թեւը դնելով նրա ուսին:

Անայիսը ժարմինը հաւաքեց, ափերի մէջ առաւ դաւաթը, սեղմեց:

— Գիտեմ ինչու ես եկել, — ասաց Բարը, աչքերը Անայիսի կրծքերին յառած, — ամուսին, զաւակ թողած՝ եկել ես պատկերու մի ուրիշի հետ: Ճիշդ չե՞մ:

— Կարեւորութիւն մի՛ տուր, օրինորդ, — ասաց ընկերը, — չգիտե՞ս ի՞նչ է ասում: Երկու ամիս առաջ կինը մահացաւ քաղցկեղից: Բարը դառնացած է աշխարհից:

— Քեզ մի առաջարկ անեմ, — ասաց Բարը, ծոր տալով բառերը, — 100 դոլար կը տամ յունական ձեւի համար:

— Օրինորդ, ականջ մի՛ դիր, մարդը հարթած է, — ասաց ընկերը:

— Ի՞նչ կ'ասես, դեղեցկուհի, վատ առաջարկ չի, — լարեւնակեց Բարը, — եթէ քիչ է, 500 դոլար կը տամ ֆրանսիական ձեւի համար:

Անայիսը կարմրեց, ապա՝ դռնատուէց, ուղեց բղաւել, սակայն զըսպեց իրեն:

— Ինչո՞ւ ես վրդովւում, դեղեցկուհի, — ասաց Բարը՝ որոնելով Անայիսի հայեացքը, — միեւնոյնն է, ինձ չտաս, ուրիշին պիտի տաս: Անտոյ ի՞նչ գիտես, օր հենց այս վայրկեանին ամուսինդ մի այլ կնոջ ծծերը չի ծծում:

Անայիսը ընդոտոտ ոտքի ելաւ, ապա նստեց, խուզարկելով իր պոյուսակը:

— Բաւական է, Բար, — զայրացաւ ընկերը, — չափը հանեցիր, — ապա դառնալով Անայիսին, — Կարեւորութիւն մի՛ տուր, օրինորդ, Բարը չգիտե՞ս ինչ է ասում:

Ընկերը ոտքի կանգնեց, թեւով կառչեց Բարի մէջքին, նրան պոկեց աթոռից, Բարը տարուբերուեց միջոցում, ընկաւ աթոռին: Ընկնելիս՝ թեւով հարուածեց փեփսիի դաւաթը: Պարունակութիւնը թափուեց Անայիսի գէմքի ու հագուստի վրայ: Անայիսը սուր ճիչ արձակեց:

— Անամօթ:

Բարը գլուխը դրեց սեղանին: Ընկերը խուճապահար շորս կողմը նայեց: Բարը մի խոր տնջոց հանեց, ձախ ձեռքով փնտռեց տաբատի գրպանը, դուռ, ձեռքը խթեց գրպանը, թղթադրամի մի խուրձ հանեց, դրեց սեղանի վրայ, ասաց:

— Այս բոլորը քեզ, դեղեցկուհի: Մի գիշերուայ համար: Մննձ աքում: Ի՞նչ կ'ասես, դեղեցկուհի:

Անայիսը ընդարձացել էր՝ նման յօշոտման ենթակայ դուհի:

Մտուցարարուհին ներկայացաւ, ոտուղեց կացութիւնը, վերադարձաւ, բաներ ասաց ըմպելարանի վարձակառարին, որը իր բաճկոնը հագաւ, մօտեցաւ հիւրերին:

— Ինչո՞ր խնդիր կայ այստեղ, — ասաց գործակատարը, ասվա՛ն ամենայն հողատարութեամբ զրկեց Բարին ու նրա ընկերոջ օգնութեամբ, հարթածի թեւերը մտած՝ նրան դուքս տարան սրահից։

Գործակատարը վերադարձաւ, ներողութիւն խնդրեց Անայիսից անհամելի պատահարի համար։ Անայիսը այն է՝ պատրաստուում էր գուպարան դրնալու, շտկելու իրեն, երբ ըմպելարանի դրան մէջ երեւաց էնրիկո Մադրիդի շէնչող հասակը, ուշացած, սակայն մոխրագոյն զգեստի ու դեղին փողկապի մէջ միանգամայն թարմ ու զգլխիչ։ Յանկարծ ըմպելարանը լցուեց նրա ներկայութեամբ։ Եւ հենց հետոյից, ձեռքերը բեմականօրէն առաջ պարզած՝ նա առաջ շարժուեց, երբ կռահեց, որ կանաչազգեստ կիներ Անայիսն է։

Սրահում թնդաց նրա բաժը ձայնը։

— Անայի՛ս, Անայի՛ս։

Ներկայից իր անհամարժեք ի տես այս տեսարանի։ Ամէն մարդ սիրում է սիրահարներին։ Երգիչը իր արհեստի մէջ առաւ Անայիսի ձեռքերը, համբուրեց մատները։ Անայիսը գոգոսում էր։

— Կը ներէ՞ք ուշացման համար, — յայտարարեց էնրիկո Մադրիդը, — անխուսափելի դժբերք։ Ահա դիմել հռչակաւոր արուեստագէտ լինելու։ Բայց զուգարարում էք։ Վշտացե՛ք էք ինձանից։ Խօսք եմ տալիս, որ այլեւս նման բան չի պատահի։

— Ես ձեզանից չեմ վշտացած, — ասաց Անայիսը։

— Բայց ուրախ չէք։

— Թեթեւ տնտեսագետութիւն ունեցայ։ Ըստ երեւոյթի՛ն՝ ջղերս են։ Կ'անցնի։

— Օ, ի՞նչ անակնկալ։

— Երբ առանձնանա՞ք, — խորհրդաւոր ժպտաց էնրիկո Մադրիդը։

Անայիսը չկարողացաւ պատասխանել նրա ժպտին։

— Կարո՞ղ եմ ձեզ մի հարց տալ, — ասաց Երգիչը։

— Ի հարկէ։

— Այս ձեր առաջին ժամադրութիւնն է։

— Ինչպէ՛ս գուշակեցի՞ք, — դարձացաւ Անայիսը։

— Ես գիտեմ։ Ես կանանց գիտեմ։

— Այո, իմ առաջին ժամադրութիւնն է, — ասաց Անայիսը։

— Ահա թէ ինչու արտակարգ յուզուած էք, — հզրակացրեց էնրիկո Մադրիդը։

Անայիսին թուաց, թէ փեփփի դաւաթի կոտորուելու հետ մի բան էլ կոտորուել էր իր մէջ։ Եւ այդ ընկած նրան, որ իր դիմաց, շատ մօտ նրատած մարդը Այսողոնի վերաբառադրութիւնն էր, այն տարբերութեամբ սահման, որ էնրիկո Մադրիդի դէմքի պողպատեայ գծերը խոթոտ էին՝ վաղ փորձառութեան ակօսներով քանդակուած։ Տարօրինակը նրա էութիւնից անընդհատ հոսող ուժն էր, որը ակամայից իշխում էր իր շրջապատին։ Անայիսը ընկել էր այդ ուժի շրջանակի մէջ, կաշկանդուել էր, կամովին, անդիմադրելիօրէն։ Այդ ուժանդեքն, իրեն անտարբարուած էր զգում։ Նրա ներքին վէճը արտացոլուել էր նրա աչքերում։

— Հեռանա՛նք այստեղից, — ասաց Անայիսը, — այս սրահը խեղդում է ինձ։

— Ես մոռացայ ձեզ ասել, որ այսօր արտակարգ դեղեցկացել էք, — ասաց Երգիչը՝ սաքի ելնելով։

— Ենթահակալ եմ, — ասաց Անայիսը՝ շտրկելով իր լսածը։

Քայլերին դուրս։ Հիւրանոցի բնդունարանում տննողային իրարանցում կար։ Էնրիկո Մադրիդը, Անայիսին թեւանցուկ արած՝ ձեղքեց մարդ-

կային փեթակը՝ միաժամանակ Անայիսին բարձրաձայն բացատրելով, թէ ինչպէս արուեստագէտները ուժեղ կրօնի մարմնացում են, ահաբեկօրէն տիրում են, ահաբեկօրէն տիրում, միջին ճամբայ չկայ: Անայիսը ամաչեց հրապարակային այդ ելոյթից: Այցելուներից ոմանք իրենց էին նայում: Հասան վերելակների միջանցքը: Մասն մի վերելակ: Վերելակը վեր բարձրացաւ: Անայիսը յենաւ այդ վերելակի պատին: Վախեցաւ, թէ ահա պիտի նուաղի: Վերելակը կանգ առաւ 11րդ յարկում: Մասն մի կլոր սրահ, թեքուկներն աջ, քայլերին, Անայիսին թուաց, թէ նաւի մէջ է դառնում: Փռու հոտ զգաց: Նրա ոտքերը թուլացան, կտուկն երգի թեւերից, դարձան ձախ, անցան մի այլ միջանցք, կանգ առան համար 1125 դրան առջեւ:

Ներս մտան ուղղակի ննջանեակ: Էնրիկօ Մազրիդը գրկեց Անայիսին, երկար համբուրեց: Անայիսի մարմինը տառաջի պէս պաղ էր: Նա ներքնապէս արտասուած էր: Աչքերը բաց, աչքերում սարսափ կար: Երգիլը զգաց արձագանքի պակասը: Անքեքի մէջ առաւ կնոջ դուռը, աչքերին նայեց:

Հետախօսի գանգը հնչեց: Էնրիկօ Մազրիդը չպատահանեց: Ձանգը յաժառեց, Երգիլը ներդուրեւին խնդրեց, մտաւ ննջարանին կից հիւրասենեակը: Անայիսը լսեց իտալերէն խօսակցութեան հեղեղը, այնքան բարձր, որ կարծես բռնի վրայ լինէին զրուցողները: Հետախօսային զրոյցը մի պահ դադարեց: Էնրիկօ Մազրիդը դուռը բացեց, գլուխը ներս ցցեց, առաց:

— Անայիս, դուք հանուէք, ես մի քանի բոլակներ կը դամ: Հետո՞ք է: Ծառ կարուր: Ձեռ կարող ընդհատել: Դուք կատարեալ գեղեցիկուհի էք:

Երգիլը դուռը կողպեց, Ծառուհակեց խօսակցութեան հեղեղը: Անայիսը կանգնած մնաց ննջանեակի մէջնոցում:

Նա շուրջը նայեց: Միջին մեծութեան սենեակ էր՝ երկնադոյն պատերով, սենեակի անկիւնում լայն անկողինն էր՝ կեռասագոյն թանր ծածկոցով: Պատերից կախուած էին երեք ծովանկարներ՝ ոսկեզօծ շրջանակներով: Երջանակներից մէկը մի քիչ ծուռ էր: Սովորաբար, կը գնար, կը շտկէր նկարը: Այս անգամ կարեւորութիւն չուր: Սենեակը յազեցած էր օճառի, անուշահոտութիւնների, ու նաեւ տղամարդու բուքմոնիքով: Այդուհանդերձ, Անայիսը փռու հոտ զգաց, որը գալիս էր փափուկ, կապոյտ գորգից: Այլ պատի առջեւ դառնում էր յարգաբանեցանք արացի ու կանացի պէս-պէս անուշահոտութիւններ: Անայիսը արագ մօտեցաւ լուսամուտին, դէմ հրեց վարագոյրը, գուրս նայեց: Անձրեւը շարունակուած էր: Դիմացում տարածուած էր Նիւ Եորքի դուրը համայնապատկերը, վարում՝ տարբեր բարձրութեան տանիքների անտառ էր, իսկ խորքում, անդունդի յատակում փողոցն էր՝ խաղալիքի մեծութեամբ լեճաւարժներով ու մարդկանցով: Վարագոյրը դոցեց, վերադարձաւ իր կէտին:

Անայիսի հայեացքը կենտրոնացաւ անկողնու վրայ, այնքան տիրական, այնքան կիրաւական, այնքան ամբարտաւան: Այնքան ժամանակաւոր: Ամբողջ մի բանակ է անցել այդ անկողնու վրայից, մտածեց Անայիսը՝ քակելով իր ծոծրակի առաջին կոճակը: Արարքը նողկանք պատճառեց նրան: Խայթաւածի պէս մատները հեռացրեց ծոծրակից: Նրան թուաց, թէ ննջանեակի

պատերը հետզհետեւ մօտենում, ապառնում են սեղմել իրեն, նա ոչ մի հաղորդում չպատւի իր եւ ննջասենեակի միջեւ։ Վաղը կարելի է բոլոր առարկաները փոխել եւ ոչ ոք չպիտի իմանայ տարբերութիւնը։ Այնքան՝ որ անանձնական էր սենեակը։ Ինքը որեւէ հետք պիտի չթողնէ այս սենեակում, ինչպէս պրոնիկը։ Ակամայից գրկեց իր լանջը, որը տակաւին թաց էր։ Սեւ, սրճապոյն բիծեր կային իր կանաչ հագուստի վրայ։ Փորձեց շփտածել, ձերբազատւել ըմպելարանի պատահարից, ու սակայն, շարունակ իր մտապահների պատատուի վրայ հարթածի ասփակ դէմքն էր դրոշմուած իր տխրած բիւրեղով, իր զգուշի գոյութեամբ։

Անայիտի ծունկերը այնքան ծանրացել էին, որ նրան թուաց, թէ անպիտի փլչի յատակը եւ ննջասենեակի բոլոր կահաւորանքի հետ ինքը պիտի դահլիճի վտր։ Ուղեց ընկնել անկողնու վրայ, մի պահ հանգչել, փոխաբէն, շուտ եկաւ, արագ մօտեցաւ սեղանին, յափշտակեց իր պայուսակը, դուրս վազեց ննջասենեակից, դուռը ամուր փակեց։ Միջանցքում ելքերը խառնուեցին։ Կարծես անվերջ լարիւրինթոս լինէր։ Վաղում էր՝ առանց լըսելու իր ոտնաձայնը։ Վազեց՝ մինչեւ որ հասաւ մի անիւր։ Վերադարձաւ, այս անգամ թեքուեց ավ, միջանցքի ծայրից մեքենական դրոշմի լսեց։ Մի մոխրագոյն մարդ երեւաց, որոշեց յետ փախչել։ Նա չէր։ Երբ հասաւ վերելակների դուրսին, յանկարծ ամէն տարիքի մարդկանցով լեցուեց դուրսը։ Մարդկային գետը տարբեր առուակների վերածուեց, ամէն ոք բռնեց իր հունը։ Անայիտը մտաւ վերելակ։ Նա շնչահեղձ յենուեց պատին։

— Դուք ձեզ լա՞ւ էք զգում, — ասաց բարձրահասակ, նիւար վերելակավարը։

— Ուշացել եմ, — ասաց Անայիտը։

— Անձրեւում է, — ասաց վերելակավարը՝ հայեացք նետելով Անայիտի հագուստի վրայ։

— Ոչինչ։ Սիրում եմ անձրեւը, — ասաց Անայիտը։

Վերելակը վերջապէս կանգ առաւ կենտրոնական դահլիճի առջեւ։ Անայիտը դուրս խոյացաւ, խառնուեց ժողովին, վազեց գլխաւոր մուտքի ուղիքներ, մերթ ընդ մերթ դարձուելով այցելուների միմեանց խալածեւոր հոտանքին, խուճապահար, արաքահար, ինչպէս որսորդից հետապնդուող եղջիկ։ Մուտքին մօտ տասը քայլ մնացած նրա պայուսակը վայր ընկաւ, պարունակութիւնը ցրուելով շորս դին։ Անայիտը կուցաւ, խեց պայուսակը, դուրս իջաւ փողոց, վազեց գէպի մայթի եզրին կանգնած դեղին թաքսին։

— Ո՞րը, — ասաց վարորդը։

— Երկաթուղու կայարան, — պատասխանեց Անայիտը։

ԾԱԿՈՒ ԿԱՐԱՊԵՆՑ

Փետրուար, 1985

Ս. Կ Ի Ր Ա Կ Ո Ս Ե Ա Ն

**Յարութեան երգեր՝
Պէյրութ իշխանուհիին**

ԵՐԿՈՒՆՔԻ ՅԱԻԵՐ

I

Ժամանակներ անցաւոր
կը խլտան տեսիլները մոխիրին
մահուան մոխրագոյն պատառին վրայ

— Գիշերն է այս սկիւբին
թէ ոչ վախճանը լոյսին
ձայներ կը մարին թաց պարիսպներէն
յարալեզներու աչքերու նման

Եւ քաղաքն անդէմ
դուրս կու գայ բոցէն եւ աւերներէն
կը խաչէ մարմինն իր անառագաստ
նենգ արշալոյսի սեւ խաչին վրայ

Մոխիրն է ամպ գնայուն
բոցը լեզու մնայուն

II

Արշալոյսին, Պէյրութը կ'արձակէ արծիւները մոխիրին՝
պարիսպներու կատարէն եւ մոխրագոյն ժամանակն այս կը կտակէ
դամբաններու մարմարեայ՝ իբրեւ բացուող, անհունացող պատու-
հան: Չաստուածներու գիշերն է այս սպիտակ, որ կը ծփայ մեղմո-
րէն անդրապիտակ ժամանակի ջուրերուն: Կը մերձենաս դուն լոյսի
ծէսերու լոյս խորհուրդին՝ ինչպէս արծիւ հրաթեւ եւ արեւուն տա-
ռերով անշրպետը կը քերթես:

digitised by A.R.A.R.@

Պէշրուք ինչպէ՛ս քեզ գրեմ
ես լոյսերով յարուցեալ

Ձայնն իմ մարմին տէրունական
հրդեհներէն յափշտակուած տեսիլներու...

III

Մարմին
ով քար անճաճանչ
որ կը հակիս ջուրերուդ ծփանքներու խորհուրդին
ես քեզ ինչպէ՛ս չարձակեմ

Մարմին
ով ամպ ճամբորդող
որ ակունքներ կը ծաղկես ավերուս մէջ իմ մթին
ես քեզ ինչպէ՛ս չկանչեմ

Ջուրն իմ կարօտն է ամպին
որ մահն իր ինք կը գումէ

Իւրաքանչիւր մահուան մէջ
կայ սկիւզ մը ծնունդին
որ կը սկսի...

ԿԸ ԼՌԵՄ ՎԷՐՔԸ ՔԱՐԻՆ

I

Քարին շարժումէն աստղեր կը ծագին
— մեղեդիներ թափանցիկ —
ես ալիքներն աւապին
գիշերներու աղօթքները կը ծխեն՝
փրփուր-փրփուր սպասում
ես կը լսեն

Լոյսը գիրն է անհունին
ես մերկութիւնը մահուան

Ծովուն մակընթացության
եւ գիրին տեղատուութեան միջեւ
ա՛լ պատկերներ չեն ծագիր

Լոյսը վերջն է անհունին
եւ հրդեհները կեանքին...

II

Պատահաւ մը երկրէմ
երկկողմ առեղծոյած
լոյսի եւ մութի միահիւս թնճով
զոր ստուերը կը բաժնէ
իր ստուերէն

Աւազն առաջին
յակինքը մաքուր կը յայտնուի թափանցիկ
— լռած երաժշտութիւն —
արծաթ - արծաթ ջուրերուն

Երկրորդը ցեխն է արդէն

Քարեր կակուղ
կ'ըլլան շարժում
կոտորտուող պատարագ
ասուպներու անակնկալ զայթումէն

Օ՛ լռութիւն բեւեռագիր
անանցանելի ներկայութիւն անտանելի

III

Խորը կապոյտ հանդարտութեան
նշան մը կայ անթեղուած
ստուերին մէջ իր մութին

Գիշերները մահամերձ
կը քարանան շնչահեղձ
ասուպներու անկումէն

Կ'արձակեմ լոյսն իմ երկինք
եւ ջահերը հետտութեան
դէպի ընդերքը հողին

ԿԱՊՈՑՑ ԹԻՇՈՂՈՒԹԻՒՆ

I

Գիշերուան բարձրագոյն կէտին
օդը քեզմով կը յղանայ
ծփանքները արեւին

Լուսաստղը
պատուհանն իր կը գոցէ
եւ կը ննջէ մարգերուն մէջ անհունի

Հովը տափթարն է անհունին

II

Կը ծաղկի լոյսն արարիչ
տարաշխարհիկ մեղեդիներ թափանցիկ
անէութեան ովկիաններէ հեռակայ

Կը փակեմ այքըս թռչուն
եւ հեթանոս իմ մայր հողին կը մեկնեմ

Զայնս է ճերմակ
կաթնաճերմակ եղեամներու գինովութիւն
որ ծնունդն իր կը յարդարէ

Օրինեա՛լ է լոյսը ծիլին

III

Սաղմոսներու պատարագը սպիտակ՝ փրփուր-փրփուր կը
ծաւալի նախադասութիւններ անընթեռնելի: Հրեշտակներու սպի-
տակ փետուրներ կը պարեն այքերու ձիւներէն մինչեւ պուրակ-
ներ կրանիթեայ, որոնց մահազուշակ տարածքներուն ամպերը
պատուհասներ կը տեղան:

Պուրակն ահա կը թաղուի անհորիպոն հողմերուն հետ գի-
շերուան՝ մահուան ջուրին տակ գիշեր, որ ոչ մէկ գոյն չի յիշեր,
որ ոչ մէկ շունչ չի փրկեր: Ես կ'այլալիմ ահաբեկ, աճիւններն իմ
կը ժողովեմ եւ ժողովի կը կանչեմ լինելութեան հորիպոններն ա-
նառիկ՝ մեր մանկութեան այգիներէն ուխտաւոր եւ յիշողութեան
միզամած հորիպոնին վրայ կ'ըլլամ հարցում եւ տուայտանք:

Ինչպէ՛ս փակեմ այքն իմ թռչուն...:

digitised by A.R.A.R.@

IV

Մեր բակին մէջ հինաւորաց
մարմինդ ահա կը տարածէ յոգնութիւնը տարիներուն
— սաւան ինչպէս —
եւ քայլերուս վնգսնգոցին կը սպասէ

Լոռութիւնը կիկլոպեան աչք յաւերժի

Ես կը սուսուիմ մարմնիդ մէջ
— շողեր ինչպէս —
կը հովանամ միտերուդ մէջ առասպել
— կանչեր ինչպէս —
կ'ըլլամ հեղեղն արեւին
եւ ողջակէզ գինովութիւն

Անապատին ճիշդ կեդրոնը
աղբիւրները ամառնային լայն կը բանան
դուռներն իրենց եւ լուռ կ'այրին
ծարաւէ մը գերիրական

V

Գինովութեան բարձրագոյն աստիճանին
լոյսը քեզմով կը յղանայ
շարժումները արիւնին

Լուսաստղը
պատուհանն իր կը բանայ
եւ կը խուժէ մարգերն ի վար բնութեան

Հովը ձայնդ է բանաստեղծ
որ անհունին երգ երգոցը կը գրէ

Եւ ծառերը կը ծաղկին
ծփանքները արեւին

Օրհնեա՛լ է լոյսը լոյսին...

ԱԶԱՏ ՄՕՏԵՑՈՒՄ

Հորիզոնէ տարաշխարհիկ կը ժամանենք առասպելեան աչ-
քերով, ուր ցանկութիւնն արեւին փոթորիկներ կը պայթի: Նոճի-
ներուդ արցունքները մեր կոպերը կ'ակօսեն՝ իբրեւ սերմեր տե-
սիլքի: Կ'որոնենք աղբիւրները գիշերային յամիկներուն, որոնք
անհունը կ'օծեն շարժումներու բոյրերով՝ յաւիտեանէ յաւիտեան:
Ոչ մէկ անցում կը հասնի մեր քայլերուն անարեւ:

Աստղ մը — իշխան խելագար — իր մութ փոսին կը մեկնի...

Հրեշտակներ դուրս կու գան անտառներու խորքերէն եւ ամբարներ կը բանան դռներն իրենց պղնձեայ, ուրկէ լոյսեր կը ծաղկին՝ ինչպէս կանաչ պատարագ ժամանակի անտառէն: Դիտեցէք երկփեղկումը մոխիրին եւ յիշեցէք, որ հոն ոսկի բիւր կայ՝ ծեր կան անթեղուած: Քեզ կը կոչեմ նշոյլ: Կոչեցինք քեզ ոսկի, որ յասմիկներու ոսկին մահիճդ ի վար յորդի շարժում եւ տեւեւ, զեփիւռ եւ արեւ:

Իշխանուհի ընկողմանած մետաքսներու մէջ հեքիաթ, առ կարօտն իմ ծանրաշուք, բառերն իմ ա՛ռ՝ անտառներու ստուերներուն չափ մթին, ստուերներուդ հրայրքին: Լոռութիւնը մահիճիդ միշտ կը լափէ շարժումներու քամիները քարբարոս...

Արիւնը գալիք լուռ կը պատրաստուի...

ՊԱՍՏԱՌԻՆ ԳԻՄԱՑ

I

Պաստառ մը լքուած
մութ մայթին վրայ այս մութ քաղաքին
կ'երգէ թեւաբեկ գալիքն արեւիդ

(Խաւարներն ինչպէ՞ս կը գահավիժեն
ծուռ արշալոյսին ծործորներն ի վար)

Կատու մը վայրագ
կը ցատկէ ընդոստ շրջանակէն դուրս
— ինչպէս մանկան ճիչ գիշերուան խորքէն —
եւ լոյսն աւերիդ թունաւոր մոխիր ու բոց կը տեղայ
այս մութ քաղաքին մութ մայթին վրայ

Մոխիրն է վէրք մշտաբթուն
բոցը՝ գալիք անանուն

II

Արտօնուա՞ծ է երբեւիցէ
քաղաքներու քաղաքին մէջ այս մթին
բանալ դուռը երապներուն սարսափահար
եւ թափանցել ծէսերէն ներս արեւին
ովստաւորի լուսակարկաչ քայլերով

digitised by A.R.A.R.@

Արտօնուա՞ծ է երբեմիցէ
 քաղաքներու քաղաքին մէջ այս մթին
 բանալ սիրտը տեսիլներուն այսահար
 եւ թափանցել ճիչերէն ներս արիւնին
 սիրահարի նորաբողբոշ քայլերով
 երբ անդին՝
 արեւն է սառած պաստառիդ վրայ
 — օ՛ տարաշխարհիկ երգը արիւնիդ —
 ուր սիրտիկիդ ստինքներուն դէմ
 պահակ է կանգնած նոյն կատուն անդէմ

Ինչպէ՞ս չմտնեմ
 ժամանակէն ներս այրած պաստառին
 դուրս շարտելու այդ կատուն վայրագ
 որուն աչքերուն հրդեհ կայ հիմա
 նախանձ ու հեշտանք
 զայրոյթ ու կրակ...

Միամիտ կռկան
 սպաննէ զիս սիրելիս
 այդ կատուն ես եմ...

Օ Ր Հ Ն Ե Ր Գ

Օրինեալ ես դուն ի կանայս
 — իշխանուհի իմ քաղաք —
 որ գալիքն ես անցեալին

Օրինեալ ես դուն ի կանայս
 — իմ բազմախոց սիրտիկի —
 որ թռիչք ես յաւերժին

Դուն
 իմ կարօտ լուսեղէն
 որ մերկութիւնդ ամօթխած
 արդ կը ծածկես չաստուածներու աչքերէն
 ըսէ ինչպէ՛ս ես լռեմ

Օ՛ երգեհոն ինքնաբաշխ
 շարականն ես պատարագին ինքնուրաց

Փառքը մեղրահացին օրինեա՛լ եղիցի

Ն. ՊԵՏԻԿՈՒՄԱՇԻՆՆԵՐ

Մ Ի Բ Բ Ո Ն Ե Ջ Ի Ա

(ԿԱՏԱԿԵՐԳՈՒԹԻՒՆ ԵՐԵՔ ԱՐԱՐՈՎ)

ԵՐԿՐՈՐԴ ԱՐԱՐ

(Նայն տեսարանը: Այլ ու ժախ արձաններ: Սեղանը, որ խորը տարածած ու վերածուած է պիւֆէի, բեռնաւորուած է շիշերով, գաւաթներով եւ չոր ուտելիքներով: Կամ նաեւ պտուղներ: Մատուակի պաշտօնը կը կատարէ վարդանը: Ներկայ են Նուրհան Պարոյր, Օհաննան, Բրլանթի, Գեղեմ, Էլ-պիս, Շահասպրամ, Գեղեցիկ, Ճանիկ, Արիկ: Շահասպրամ հագուած է սպասուհիի մը պէս, ու գրեթէ միշտ մօտ է Նուրհան Պարոյրին: Միշտ ժպտում է եւ ծեփծեփում, աշխատակեր կը կատարէ: Արարի ընթացքին կը տեսնուին տեղափոխութիւններ, ըմպողներ ու հաշակողներ, լուս խօսակցութիւններ, ծիծաղներ: Կամ առաւել կամ նուազ գիմովցածներ):

ՃԱՆԻԿ.— Տիկիներ եւ պարոններ, մեր դրական-զեղարուեստական երեկոյթը, սաբբուած է պատիւ մեծատաղանդ գրողն ու Նուրհան Պարոյրին, կը ծօղենայ իր վախճանին, սիրուն անակիկալով մը: Տիկին Բրլանթի Մանկատարիան ինքնագիր եւ ինքնատիպ մէկ գեղօնը, ուղղուած մեր մեծ հիւրին, պիտի արտասանէ տիկին Էլպիս Բամպակեանը: Տիկին Բրլանթի Մանկատարեան իր տաղաշարուած ներդրողականով՝ կը յայտնել իբրեւ նոր եւ արժէքաւոր քերթողուհի, լի խոստումներով: Լիալոյս ննջ, որ իր շնորհը պիտի գնահատուի մեր լատ սիրելի գրագէտին կողմէ: Ուրեմն՝ կը հրաւիրեմ տիկին Էլպիս Բամպակեանը, որ իր մտերիմ բարեկամուհիին տաղը արտասանէ իր զիւ ձայնով ու իր գուռ լալ առողանութեամբ: (Մտփեր: Ճանիկ կը մօտի: Էլպիս կ'նլլէ ոտքի, կը կամգնի սննհակիմ կնդրանը ու կ'արտասանէ կէս-ալիսմայ ու կէս-կամաւոր կատակերգակի մը պէս, հագիւ գսպել կտրեմալով իր խրմ-դուքը: Արտասանած ատեն, միշտ կը մայի Նուրհան Պարոյրին, երբեմն ալ Շահասպրամին):

ԷԼՊԻՍ.— Բարի եկաք մեր մէջը դուք, Պարոյր Նուրհան, Երկրաշարժներ քերթի կեանքին մեր հոգեհամ: Կործանեցիք տափակութեան քերդն ու վախան, եղաք Դաւիթ, նաեւ Մրհեր, Ձեռով Օհան:

digitised by A.R.A.R.@

Լոյս քաղաքէն քաղի եկաք իբրեւ շահէն,
Տրւիք մեզ լոյս ու զերմութիւն ձեր մեծ ջանէն:
Ամուսի մըշակ, տատաղ կը հոսի ձեր սուրբ բանէն,
Ու ճանաչման կը շաղշաղան ձեր գրեթեմէն:

Դուք հայ գիրի վաստակաւոր, վրսեմ շահէն,
Կը հոգակենք ձեզ թագաւոր այս սըրահէն:
Հըրաւման տըւէք շանքեր ձեր վեհ գանէն,
Ինչ որ պէտք է կռուիմք, բերեմք մայրիկ մահէն:

Ո՛վ ցահակալ, կ'ընծայեմք ձեզ ծաղկեպսակ,
Սըրտնք լեցում մաղթանքներով տեսակ-տեսակ,
Դրախտ մը տմբողջ մորն ծառերով բարձրահասակ,
Մէկ ճիւղէն ալ կ'ախտած բլրայ ռսկեքնակ:

(Ծափեր: Էլյայն կը խոնարհի ու շտաճաւոր կը յամձմէ Պարոյրին: Ապա,
Բրլանթի ծաղկեպսակ մը կը գետնի: Պարոյրին գլխուն վրայ: Ծափեր):

ՆՈՒՐԶԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Տիկին Բրլանթի, պարտնի պանծաւորն մը ունիք եւ
զեր ձեր մէջ: Դուք մէկուն պէտք ունիք, որ ազադակէ: — Բազում է՝
Մէկամ...»: Ենորհաւորութիւն՝ ձեր շնորհին եւ շնորհակալութիւն՝
ձեր շնորհակալութեան համար: Երկնքի հրեշտակները ու երկրի պա-
րկները լսեն ձեր մաղթանքները ինծի ընծայելով դրամ ու գափնի:
Ձեզի ալ՝ ոսկի աթոռ մը, ոսկի քնարով, Պանոսի պալատին մէջ,
Սափոյին քովիկը: Զմոռնանք շնորհաւորել նաեւ տիկին Էլյայնը, որ
յայտնութիւն մը հղաւ իբրեւ արտասանող, եւ իր գիւլ, զուլալ ու զար-
մանահրաշ ձայնով ու արտայայտութեամբ՝ իր անձին մէջ վերապահ-
ցուց մասամբ Սառա Պերնարը ու մասամբ Էլիսաբետ Տուգէն: Ենորհա-
ւորելի են նաեւ ունկնդիրները, որոնք խորիմաստ ու քարձրաթոյն բա-
նաստեղծութեան մը եղանակաւորեալ արտասանութիւնը դիտցան ուն-
կընդիլ զերեզմանական լուսթեան մը մէջ, յուզուած յուզարկաւոր-
ներու նման:

ԳԵՂԵՃԻԿ (Բրլանթիին) — Ապերախտը... կը հեղեմ... Դուք վարդեր նը-
հրեցէք, որպէսզի ան փուշերով փոխադարձէ:

ՕՀԱՆԺԱՆ (գլուխը բաց է: Ուրտխութեանն ցնակատը կը ցատագայթէ) — Թա-
գաւոր ազրարիկս, օձ աշունկա՛ս...

ՆՈՒՐԶԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Ո՞ն ա՛մպարաւ: (Օհանջան կը համարտէ Պարոյրին այ-
տերը, իսկ Պարոյրը կը ծռէ Օհանջանին գլուխը ու կը համարտէ գա-
գաթը: Ծափեր):

ՇԱՀԱՍՊԱՐԱՎ — Սիրելի տիկիններ եւ սիրելի պարոններ, տիկին Բրլանթիին
բանաստեղծութիւնը լատ ազուր էր, մանաւանդ այն մասը, երբ պա-
րոն Պարոյրը թագաւոր ըրաւ: Բայց ես դիտողութիւն մը ունիմ: Տի-
կին Բրլանթիին իր մաղթանքներուն մէջ բան մը մոռցած էր: Պարոյր
թագաւորին թագուհի մը մաղթելը: Թագաւորի մը թագուհի մը պէտք
է: Փա վրէ՛:

ՇԱՏԵՐ — Շատ ճիշդ է:

ՎԱՐԴԱՆ — Դա մի հանճարեղ նկատողութիւն ա:

ԷԼԳԻՍ — Այլ մասին ես մտածեցի, եւ տիկին Բրլանթիին բանաստեղծութիւն-

նը շարունակեցի ստանաւոր քառեակով մը, որուն համար գիշեր մը լուսցուցի և Ահաւասիկ (կ'արտասանէ)։

Ո՛վ քաջաւոր, ունեցար զսիւ, տըսան, դըրախտ,
Բայց մընացիր մորէմ անքախտ...
Որովհետեւ յէկը պէտք է ինձի զսիւդ...
Պէտք է ընտրես ինձ քաջուհիդ...

(Որոտընդոտ ծափեր)

ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Տաղանդներու տեղատարափ...

ԳԵՂԵՑԻԿ — Կը հեղնէ...

ԲՐԷՆԹԻ — Հապա էլպի՞սը...

ԳԵՂԵՑԻԿ — Ըրածը սաղաթած է։

ՎԱՐԳԱՆ — Եթէ ընկեր Պարոյր թաղաւորը տմայում ա ընտրել իրա թաղուհին, ես կարող եմ օգնել նրան։

ՇԱՀԱՍՊԱՐԱՄ — Պէտք չկայ, սիրելի վարդան։ Ես չեմ ուզեր, որ մեր Պարոյր թաղաւորը տնայաժողով մտնայ։ Ես կ'ըլլամ Պարոյր թաղաւորին Շահասպար թաղուհին... (Ծափեր։ Շահասպարը խոնարհութիւն մը կ'ընէ ու թեւը կը մտնէ Պարոյրին։ Ապա Պարոյրին նայելով)՝ Մոմ բուռ, օն տ'ամպրա՞ս...

ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Մէն եւի, մա տէլ բէն։ (Կը համբարտիւն։ Կատաղի ծուրախարութիւն)։ Շահասպար մը կը պատկեն թաղուհի գրախտի եւ կայտրուհի Եղեմի։ (Իր գլխին ծաղկեղաւոր կը համէ ու կը դնէ Շահասպարին գլխուն վրայ)։

ԷԼՊԻՍ — Գուշպաներա...

ԲՐԷՆԹԻ — Բանաստեղծութիւնս շահագործուեցաւ։ Ի՞նչ արագործութիւն։

ՃԱՆԻԿ — Սիրելի Հայրենակիցներ, հանգչաւ վերջացած է եւ այժմ կը սկսի կերուխումը։

ՎԱՐԳԱՆ — Ազնիւ, ազիւ ազբորթիք, ես էլ երկու խօսք ունեմ (Բաժնի մը վերցնելով)՝ Խմում եմ էս բաժակը թաղաւոր Նուրհան Պարոյրի կինացի։ Ընկեր թաղաւոր, ապրած մնաս, սաղ բլլիս, արեւը չխաւարի, մարը չմտնի յաւիտեան։ (Կը խմէ։ Ծափեր)։ Բայց, սիրելիներ, ինչ վերաբերում ա թաղաւորութեան՝ հարցը փակուած չի մի թաղուհիով։ Ես էլ ունեմ մի օրինաւոր նկատողութիւն։ Ամէն մի թաղաւոր կ'ունենայ իրա նախարարները, ուզում եմ ասել միտնարները։ Պաղմում եմ թաղաւորական դահլիճը, այսինքն՝ կարինէ։ Թաղաւորը թաղաւոր ա, թաղուհին էլ իրա ընտրուի Շահասպարուն ա։ Եւ անաւ կտրինէի կազմը։ Տիկին Բրլանթի Մանկասարհան՝ կարինէի պետը, այսինքն՝ չէ՞՞՞ Երկին Բրլանթին կը լինի աշխարհումս առաջին կինը, որ իրա վրայ կը վերցնի էսպիսի մի պատասխանատու պաշտօն, այսինքն՝ չէ՞՞՞ Երկին էլպիս Բաժակեանը կը լինի ճարտարապետի նախարար, այսինքն՝ ինքնատրիայի միտնար, որ նոր թափ առանան մեքենաները ու մեքենայութիւնները եւ էժան-էժան արտադրեն շաղկիններ, ներքնագրեւորներ ու գուշպաներ։ Տիկին Շահասպարուն, թաղուհի լինելուց բացի, կը վարի թէ՛ հանրօգուտ շինութիւնների նախարարութիւնը, միտնար տը Բրազի փեւպիք, թէ՛ ներքին գործերի պաշտօնակը, այսինքն՝ պորտֆէօյը։ Մեր վարպետ Օհաննանին բաշխում եմ պարենաւորման ու ելեւտական նախարար-

բուժիչները, այսինքն՝ բազմաթիվ մանկ և ֆինանսական միջոցառումները։ Ես ինձ եմ վերապահում ազգային պաշտպանության նախարարությունը, որի հայերեն թարգմանությունն ազգային նախնային միջոցառումները։ Ընկեր թաղաւոր, այժմ խօսում եմ որպէս պատերազմական նախարար, միջոցառում առ լա կէր։ Լա՛ւ լա՛ր ինձ, ընկեր վեհապետ։ Ես, մեն մենակ, առանց ցամաքային, ծովային ու օդային բանակների, մի խանչալով կը պաշտպանեմ քեզ ու քո խանութ թաղուհին և քո դուռնիքն ան շուքը՝ իրա արեւելով կը ներկեմ, որ լինի կարծիք շուք։ (Ամէն անգամ յը վարդաւն նախարարական պաշտօն մը կը ծանուցանէ, մերկաները կ'ազապակեմ — «Ընդունած է»)։

ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Կարեւոր նախարարություն մը ժողովուրդը։

ԱՐԻԿ — Ո՛ր մէկը, տէր թաղաւոր։

ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Վարդանը հիմնելու է նաեւ հայ լեզուի պաշտպանութեան նախարարություն մը։

ՃԱՆԻԿ — Չափազանց կենսական է ունենալ հայ լեզուի պահպանութեան նախարարություն մը, մեր օրերուն։ Յաճախ թերթերուն մէջ կը կարդանք, թէ կ'ուզուին, այսինքն՝ կը փնտռուին հայերէնի ուսուցիչներ և ուսուցչուհիներ։ Կը փնտռուին նաեւ քիչ թէ շատ հայերէն գիտցողներ՝ դառնալու համար դերակատար, դպիր, քարտուղար, քահանայ։

Հետզհետէ պիտի փնտռուին հայերէնը միայն խօսողներ։

ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Եւ օր մըն ալ պիտի փնտռուի ինքը՝ հայերէնը, որ արդէն կ'իսպոխի կորսուած է, ու չկորսուած կէսն ալ լեցուն է վէճը։

ԱՐԻԿ — Այդ մասին պէտք եղածը ընել՝ մեր դործն է, տէր թաղաւոր։

ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Թաղաւոր... Ե՛ս։ Այո՛, այս գիշերուան Բաբելոնի դռներն թաղաւորը, դիմակաւորներու խումբի մը մէջ, որ մանրանկարն է մանր ածուին... Մեր մէջ դրամաւոր պէտք է ըլլալ՝ թաղական իսկ դառնալու համար... Ա՛յ ո՛ւր կը մնայ դառնալու համար թաղաւոր։

ԱՐԻԿ — Բայց և այնպէս, որո՞ւ յանձնելու է այդ նախարարությունը, հոգ չէ թէ մէկ գիշերուան համար։

ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Պարոն Գեղեցիկէն։

ԳԵՂԵՑԻԿ — Ես համեստ մարդ եմ։

ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Ուրեմն՝ եղէք համեստութեան նախարար։ Բաբելոնի դռներ, որպէսզի մեր մէջ հառարակ ու հպատակ հայ մը չմնայ, այլ առ մէնքս ալ նախարար դառնանք, ես կը լրացնեմ դահլիճին կողմը՝ նոր նախարարություններով։ Կօշկակարապետ Գեղեցիկէն կը կարգեմ հարուած եւ լինեալու և վիրաւորեալներու նախարար։ Գեղեցիկէն՝ գեղարուեստի և փիլիսոփայական մտքի նախարար։ Դերձակապետ Աբիկը՝ քնարի ու քույրի նախարար, իսկ ելեկտրագէտ Ճանիկը՝ բացումներու և փակումներու նախարար։

(Բռնով ծափահարութիւն)։

ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Այս ծափահարութենէն յետոյ, կատարենք քննություն մը ծափահարութեան մասին։

(Շատեր կ'ըմպեն ու կ'աւտին, փոխն ի փոխ մօտեմալով սեղանին)։

ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Դուք, պարոն Գեղեցիկ, ինչո՞ւ ծափահարեցիք նախ վարդանը, ապա՝ զիս։

digitised by A.R.A.R.@

Գեղեցիկ — Ծափահարեցի ձեր խօսքը շուտ վերջացնելուդ համար։ Ես կը տատայիմ գլխացուկ։

ՆՈՒՐ ՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Կը ծաղթեմ, որ ձեր ցաւը վար չիջնէ, այլ ցնդի վեր... (Երջելով ու երբայով իւրաքանչիւրիմ մօտ)։ Իսկ դու, ձեռնիկ, ինչո՞ւ ծափահարեցիր նախ վարդանը, ապա՝ զիս։

ՃԱՆԻԿ — Որովհետեւ քաղաքավար մարդ եմ։

ՆՈՒՐ ՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Գիւղավար ալ հս, իբրեւ սերմնացան։

ՎԱՐԴԱՆ — Կերէք, ըմպեցէք, ընկերներ եւ ընկերուհիներ, եւ առանց քաշուելու։ Լա՛ գիւղացէք, որ Օհանճանը ձեր կերած-խածի փողը ձեզնից կը հանի։

ՆՈՒՐ ՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Դու, Գեղեցիկ, ինչո՞ւ ծափահարեցիր։

ԳԵՂԵՍՆ — Որովհետեւ սովորութիւն է ծափահարելը։ Ատկէ դատ, կը սիրեմ աղմուկը։

ՆՈՒՐ ՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Սովորութիւն ըրէ, աղմուկը լսօրէն սիրել։ Դուք, տիկին էլզիս, ինչո՞ւ ծափահարեցիք վարդանը կամ զիս։

ԷԼԶԻՍ — Ե՛ս ալ ծափահարեցի։ Անպատճառ մեքենաբար ծափահարած եմ։

ՆՈՒՐ ՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Միշտ մեքենայի հետ է ձեր դործը, մա՛նաւանդ ճարտարութեամբ նախարար ըլլալնդ յետոյ։ Իսկ դուք, տիկին Բըլանթի, ինչո՞ւ ծափահարեցիք...

ԲԲԼԱՆԹԻ — Որովհետեւ արդար եղաք պարոն Գեղեցիկին հանդէպ՝ ահոր տալով դեղատուեստի եւ փիլիսոփայական մտքի նախարարութիւնը։

ՆՈՒՐ ՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Պարոն Գեղեցիկը շատ աւելիին արժանի է։ Իրեն կարելի է յանձնել նաեւ ընդերկրեայ եւ ընդժողովային ու ընդանթային գործերու նախարարութիւնները։

ԲԲԼԱՆԹԻ — Կը հեղե՛ք...

ՆՈՒՐ ՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Առայժմ ո՛չ։ Պիտի փորձեմ։ Եւ, վերջապէս, ոչինչ կայ անհեղենի, երկրի վրայ, մա՛նաւանդ ձեր շրջանին ու շրջանակին մէջ։

ԲԲԼԱՆԹԻ — Անգուժ էք։

ՆՈՒՐ ՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Ոչ անոնց հանդէպ, որոնք զիտեն իրենց թշուառ կամ զժախտ ըլլալը։ Եթէ գիտնաք, թէ որքա՛ն անողորմ եմ ինքզինքիս հանդէպ, երբ ներքնապէս կը մենախօսեմ...

ԲԲԼԱՆԹԻ — Շատ կը փափաքէի լսել ձեր մէկ մենախօսութիւնը...

ՆՈՒՐ ՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Եթէ ուշադիր ըլլաք, կրնաք ունկնդրել բացակայուածեան։ (Մօտենալով Եանապրամին)։ Իսկ դուք, տիկին Եանապրամ Տօնապետեան, ինչո՞ւ ծափահարեցիք նախ վարդանը, ապա՝ զիս։

ԵԱՆԱՍՊՐԱՄ — Կը պատասխանեմ՝ եթէ էնքիմ կերպով հարցնես։

ՆՈՒՐ ՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Եղակի՞ խօսիմ. լա՛ւ. ինչո՞ւ ծափահարեցիք՝ վարդանը եւ զիս։

ԵԱՆԱՍՊՐԱՄ — Ես իմ սիրած մարդոցս համար անվերջ ծափահարութիւն եմ։ Ձերածննդու համար ալ անվերջ ապուակ եմ։

ՆՈՒՐ ՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Ապուակելը ծափահարութեան մէկ ուրիշ տեսակն է։ Կը դործածուի միայն մէկ ձեռքը եւ դիմացիինն այտերը։ Ձայնի տեսակէտով աւելի երաժշտական է։ Իսկ դու, Աբիկ, ինչո՞ւ ծափահարեցիր։

ԱԲԻԿ (ապուշարար) — Ես չծափահարեցի։ Միեղ մը սատկեցուցի։ Այսպէս... (Օղիմ մէջ մօեղ մը նզմելու ձեւը կ'ըմէ երկու րփերով։ Երծաղանք)։

ՆՈՒՐ ՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Ուրեմն ո՛չ ոք չէ ծափահարած ընկեր Վարդանը կամ զիս, մեզ՝ տերահափառներս, այսինքն՝ էլ տխմները։ Ո՛չ ոք չէ գնահատած մեզ, այսինքն՝ արժեք չէ ըրած։ Հիմա կրնանք կարծիք մը կազմել ժողովուրդին ծափահարութիւններուն, այսինքն՝ ավտոտիպը մանկերուն մասին։

(Կը մօտեմայ սեղանին, ուր միշտ խմողներ եւ ռառքներ կան, որոնցմէ ամենէ կ'ազազակեմ)։

ՁԱՅՆԵՐ — Կեցցէ՛ր թագաւորն ու թագուհին։

ՆՈՒՐ ՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Կեցցէ՛ր Բարեկենդանը։

(Ուրախ մթնոլորտ սեղանին շուրջը։ Վարդանը միշտ գործի վրայ է։ Միծաղ, գուարթ խօսակցութիւն)։

ԳԵՂԵՑԻԿ (Բըյանքիին մօտ, յառաջամասը) — Իրական ու իտէալական թագուհի մը ե՛ս կ'ուզէի ունենալ։

ԲՐԼԱՆԹԻ — Ի՞նչ տեսակ մէկը ըլլալու է, ըստ Ձեզի, իտէալական թագուհին։

ԳԵՂԵՑԻԿ — Եթէ խոստովանիմ, կը խոստանա՞ք ըլլալ դադունապահ։

ԲՐԼԱՆԹԻ — Գիտեմ, կիները թուրքերն են։ Բայց ես բացառութիւն մըն եմ։

ԳԵՂԵՑԻԿ — Իտէալական թագուհի մը, ամէն բանէ առաջ, ըլլալու է ազնւական, ծանրաբեր, թեթեւաթուիչ, հաւասարակշիռ եւ, վերջապէս, վստիկութիւն, ճիշդ նման Ձեզի։

ԲՐԼԱՆԹԻ — Ձէ՞ք կարծիք, որ Ձեր գնահատութիւնը չափազանցուած է։

ԳԵՂԵՑԻԿ — Ձեր չափազանց համեստութիւնն է, որ այդպէս կը թելադրէ ըսելու։

ԲՐԼԱՆԹԻ — Ձյսնն մեզ։

ԳԵՂԵՑԻԿ — Անոնք իրենց միջեւ ականքները ողողուած են ըմպելիով։ Անքնդունակ են լսելու մեր խօսակցութեան մաքուր մեղեդիները։

ԲՐԼԱՆԹԻ — Մտքէս չէի կրնար անցընել, որ ի պատիւ Նուրհան Պարոյրին սարքուած երեկոյթի մը մէջ գովեստի տյալիսի խօսքեր պիտի լսեմ ուրիշ մը։ Այդքան գնահատական կարծիք մը երբէ՞ն ի վեր կազմեցիք իմ մասին։

ԳԵՂԵՑԻԿ — Այս քաղաքը ժամանելէս, այսինքն՝ Ձեզ տեսնելէս ի վեր։ Ու եթէ չարտայայտուեցայ, պատճառը այն էր, որ Ձեզ չափազանց լեցւած զույլ Նուրհան Պարոյրով։ Երբ Ձեր բանաստեղծութիւնը տուիք, որ սրբազրէի, բուրբուղին յուսահատեցայ՝ կարդալով Ձեր անկշիռ ու անչափ հիացումն ու համակրութիւնը տա բախտաւոր բախտախնդիրին հանդէպ։

ԲՐԼԱՆԹԻ — Ինչպէս պիտէք, այդ բանաստեղծութիւնը գրած էի՞ իր զուլէն առաջ։ Անարժան է եզեր այդպիսի գեղօնի։ Ես զոհն եմ երեւակոտութեան։ Հիմա անսայ իրականութիւնը, եւ ունիմ միայն մէկ փոփոք, այն է՝ իր ժամ առաջ մեկնումը։

ԳԵՂԵՑԻԿ — Ծարաթէ մը, այս ամպը պիտի ըլլայ լոյսի քաղաքին մէջ, հեռու մենէ։ Այնտեղ իրեն նման բազմաթիւ ամպեր կան։ Ահա թէ ինչո՞ւ Փարիզի երկիրը միշտ ամպոտ է։

ԲՐԼԱՆԹԻ — Կը վախճամ, որ ամուսինս աւելի երկար ատեն պիտի պահէ։ Կը կասկածիմ նաեւ սա Շահասպարամէն...

ԳԵՂԵՑԻԿ.— Անշահ Շահասպրամ մը... Հեղինակ՝ զայթակողութեան եւ զոհակութեան... Համարձակը դատաւ արժանիք, տաղաշարիդն ալ զքստա՞ւ քերթուածը...

ԲՐԼԱՆԹԻ.— Կը փափաքէի տաղաշարութեան դատ տունէլ Ձեռնէլ Կ'ուզէի՞ք տաղաշարութեան զլիաւոր կանոնները սորվեցնել ինծի:

ԳԵՂԵՑԻԿ.— Հանոյքով, նուիրումով:

ԲՐԼԱՆԹԻ.— Մի՛ մոռնաք, սակայն, որ ես ամուսնացած եմ:

ԳԵՂԵՑԻԿ.— Դուք ալ յիշեցէք, որ ես կամաւորապէս մնացած եմ ամուսնի: Մարգարէարար մնացած եմ ամուսնի:

ԲՐԼԱՆԹԻ.— Ի՞նչ ըսել կ'ուզէք...

ԳԵՂԵՑԻԿ.— Այն՝ որ եթէ Դուք չղթայուած էք, ես ազատ եմ՝ Ձեր շղթաներէն քակելու համար: Շղթաներու փոխարէն կ'ունենաք թռչելու: Ու...

ԲՐԼԱՆԹԻ.— Կ'ազաչեմ, ա՛լ հեռացէք քովէս: Էլ-պէտք մեզ կը դիտէ: Շահասպրամին չափ վտանգաւոր է, զուցէ տանիք...

ԳԵՂԵՑԻԿ.— Պիտի երթամ բաժակ մը բմակելու, յանուն Ձեր փայլուն ապագային, նայելով Ձեր աչքերուն մէջ: (Ար մօտենայ սեղանին: Իսկ Օ-հաննան եւ Նուրիան Պարոյր կը յատարանան: Ունին մէջ-մէջ բաժակ, կիսովին լեցուած գինիով: Անոնց կը եետնի Գեղեցուն: Օհաննան քալորովին գինով է):

ՕՀԱՆՆԱՆ.— Պարոյր ջան, դուն ա՛լ իմ աղբարս ես, իմ հարազատ, իմ սրբափա շատ սիրելի, իմ թանկագին, իմ պանծալի, իմ ազգի պարծանք աղբարս: Ես... ես, աղբարս ըսեմ, ես՝ ես եմ: Այսինքն՝ ես նպարտվածա՞մ մարդ եմ, բայց ես, հիմա, նպարտվածա՞մ ըլլալով, դրակա-նութեան հետ եղբայր եմ: Որովհետեւ ես սիրտ ունիմ եւ սրտիս մէջ ա՛լ՝ բանաստեղծութիւն: Դուն առ սրտիս մէջի բանաստեղծութիւնը գաւրս պիտի քաշես: Քեզի հանք մը հալալ ըլլայ, ա՛ն իմ բանաստեղծութիւններս, դուն կարգի դիր, օգտուէ՛...: Ե՛, ես, ես, սիրելիս, նպարտվածա՞մ ըլլալիք մարդ չէի, բայց եղայ...: Եւ հիմա դիտեմ, թէ ինչո՞ւ նպարտվածա՞մ եղած եմ...: Մեծ գրադէտ աղբար մը ուսնիմ՝ անոր օգնելու համար: Ես պարզ կը խօսիմ, բայց սրտանց կ'ըսեմ: Դուն ա՛լ իմ աղբարս ես, կը հասկնա՞ս, չէ՞, աղբարս...

ՆՈՒՐԻՆԱՆ ՊԱՐՈՅՐ.— Թէեւ դժուար է, բայց կը ջանամ բարենել:

ՕՀԱՆՆԱՆ.— Հարազատ աղբարմէ աւելի հարազատ աղբարս: Աս տունը քուկդ է, խանութ քուկդ է, դրամ քուկդ է. ի՛նչ որ կայ տանս ու խանութիս մէջ, բոլորն ալ քուկդ են: Կեանքս ալ քուկդ է: Նայէ՛, ինծի նայէ՛, բայց ազնիկ նայէ՛. եթէ, օր մը, բանի մը պէտք ունենազ եւ ինձմէ չուզես, ինձմէ չառնես, շատ կը վշտանամ, սաստիկ, սաստիկ կը վշտանամ, սոսկալի կը վշտանամ: Դուն գրող մարդ ես, դիտեմ, օր մը կրնաս նեղուիլ. ես հոս եմ: (Ձեռքը կտրծփն ցարմելով)՝ Ես հոս կեցած եմ: Աստիկ պէս աղբարդ եմ: Ես ասլան եմ. դիտեմ, որ դուն ալ արծիւ ես: Արծիւը առիւծ եղբայր մը ունի ա՛լ:

ՆՈՒՐԻՆԱՆ ՊԱՐՈՅՐ.— Օղային թղթատարով կը հաղորդակցինք:

ՕՀԱՆՆԱՆ.— Ես՝ անապատի թագաւոր եմ, դուն ալ օդի թագաւոր ես: Ես ովասիս մը ունիմ. մէջը ամէն բան կայ. դրամ ալ կայ, ոսկի ալ կայ, արծեթուղթ ալ կայ, գահարեղէն ալ կայ, ուտելիք, խմելիք ալ կայ: Ամէն բան քուկդ է:

ՆՈՒՐԻՆԱՆ ՊԱՐՈՅՐ.— Օղին մէջ ինչպէ՞ս պահեմ այդ բոլորը...

ՕՀԱՆՆԱՆ.— Նայէ՛, քաշուիլ չկայ: Պէտք է դրես, պէտք է ուղես: Ես առիւծ եմ. ամէն բան ունիմ: Դուն արծիւ ես, օղին մէջն ես. օղին մէջ

ո՛չ սոսկի կայ, ո՛չ դրամ, ո՛չ գոհարեղէն: Օղիին մէջ՝ ամպ ու քամի
կայ: Բայց ես հոս եմ...: Աստուծո՛ւ, Հոսկեցա՛ր չէ՞: Հոսկեցա՛ր, որ խո-
սողը Օհաննանն է:

Գէորգին — Ի՞նչ առատածիտն է... գինին,
ՇԱՀԱՍՊՐԱՄ — Օհաննանը երբ ճառելով տալ սկսի, կը նշանակէ, որ առ-
նելու վրայ է կամ արդէն առած է: Քեյ ըստեմ արեւի լա...
ՕՀԱՆՃԱՆ — Ի՞մ ճակատս բաց է, ի՞մ սիրտս բաց է, ի՞մ քսակս բաց է... ի՞մ...
գլուխս... ո՛չ...
Գէորգին — Մնացեալը գոնէ գոցէ: Կոնակ ըրէ:
ՇԱՀԱՍՊՐԱՄ — Դուռն քսակդ կը բանաս՝ մէջը նոր բան մը տեղաւորելու հա-
մար:

ՕՀԱՆՃԱՆ — Շահասպրամ, սիրելի եւ գեղեցիկ քոյրիկս, հասկցիր դեռ...:
Ես... ես եղբայր մը ունիմ. ան, ահա, Նուրհան Պարոյրն է: Մէյ մըն
ալ քոյր մը ունիմ, ահա, ան ալ գոնէ ես:

Գէորգին — Ախա ալ որդեգրէ, գուցէ ըրէ:
ՕՀԱՆՃԱՆ — Հոսկեցար, անանկ չէ՞, աղբարս: Ինչ որ ունինք իրարու հա-
մար է: Քուկին ունեցածներդ ի՞մս են: Եւ առ ըսողը Օհաննանն է:

ՇԱՀԱՍՊՐԱՄ (Օհաննանին) — Բայց ես քուկդ չեմ: Լուսն տը լա:
ՕՀԱՆՃԱՆ — Ի՞մ... ի՞մ ունեցածներս...: Քուկին ունեցածներդ ալ ի՞մս են...
Գէորգին — Առանց դեռ բան մը տալու, առնել սկսաւ:
ՇԱՀԱՍՊՐԱՄ — Ես մազիս մէկ թելը չեմ տար քեզի:
Գէորգին — Աղբար Օհաննան, բան մըն ալ ինձի տուր, ողէն:
ՕՀԱՆՃԱՆ (Գեղեցիկին) — Դուռն գոհարի պէս կին ունիս, խոյտաւակ: Տէր
եղիք կնոջդ...

ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Քո՛ւ կենացդ, Օհաննան: Շնորհակալ եմ խօսքերուդ
մէջը գտնուող զգացումներուդ համար:

ՕՀԱՆՃԱՆ (Պարոյրին) — Օն... օն... ա՛մա... ա՛մա... պրա՛մ...
ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Ս՛ա՛մ պրա՛մ...: (Կը համբուրուի):
ՇԱՀԱՍՊՐԱՄ (Պարոյրին) — Օն ա՛մապրա՛մ...: (Կը համբուրուի):
ՕՀԱՆՃԱՆ — Վա՛յ շան աղջիկ, բնաւ առիթը չի փախցներ ու միշտ կը փակի
եղբորս: Անգամ մըն ալ ինձի հարցուր զօն ա՛մապրա՛մ...
ՇԱՀԱՍՊՐԱՄ — Թագուհին ո՛չ նպարավաճառ կը համարէք, ոչ ալ նախա-
բար. միայն թագուհի: Նույլիս օղլիժ:

ՕՀԱՆՃԱՆ — Ուրեմն՝ Համաձայն ենք, անանկ չէ՞, աղբարս. ամէն ունե-
ցածս քուկդ է...
ԲՐԼԱՆԹԻ — Պարոն Օհաննան, ամէն բանդ կու տաս. գոնէ կինդ քեզի չե՞ս
պահէր...
ՕՀԱՆՃԱՆ (սքսկալով՝ Բրլանթին) — Ես ի՞մ ունեցածս կու տամ, ըսի:
Ձունեցածս կու տամ՝ չըսի:

ԲՐԼԱՆԹԻ — Բայց քու ստացուածքիդ կէսը՝ քու կէսիդ կը պատկանի...
ՇԱՀԱՍՊՐԱՄ — Կէս, կիսկատար, կիստա: Բըթի, բըթի է քաքաթի...
ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Մի՛ մտահոգուիք, տիկին Բրլանթի, ո՛չ տուող կայ, ոչ
ալ առնող: Ասոնք փրփուրի գեղումներ են: Ճիշդ դարձնուի զաւաթ
մը, որուն եզերքներէն կ'իջնէ փրփուրը: Մենք վարժուած ենք այս
կարգի առատածեղութիւններու, որոնք փրփուրի պէս կը հոսին ու
կը ցնդին: Եթէ մեզի եղած խոտումներուն խողովակէն բան մը հո-
սէր, Ձեր ոտանուորին մաղթանքները կ'ըլլային շատոնց իրազոր-
ւած: Գինին խոտմանից ըմպելի է: Արեւոյթեան մէջ մարդիկ կ'ը-
նեն խոտումներ. ապա, կու գոյ սթափումը, ու կը կատարեն օս-

տուհիներ: (Կը քաշուի դէպի սեղան: Իրեն կը հետեւիմ Շահասպարամ
ու Գեղէնը):

ՕՀԱՆՃԱՆ (Էիջ մը աւելի սքափած. Բըլամբիին) — Պատրաստած ապուրիս
մէջ ինչո՞ւ պաղ ջուր կը թափես:

ԲՐԼԱՆԹԻ — Պատրաստած ապուրիդ մէջ շատ գինի խառնած էիր: Ես ալ
պաղ ջուր թափեցի զլիւռի վրայ, որպէսզի ըսածդ ու ըրածդ գիտնաս:

ՕՀԱՆՃԱՆ — Բայց ըսն մը կայ, որ պիտի ընեմ:

ԲՐԼԱՆԹԻ — Ի՞նչ է:

ՕՀԱՆՃԱՆ — Հիմա չեմ ըսեր:

ԲՐԼԱՆԹԻ — Պէտք է ըսես: Կը հասկնա՞ս, պէ՛տք է ըսես:

ՕՀԱՆՃԱՆ — Լա՛ւ, ըսեմ, որ ուրախանաս...

ԲՐԼԱՆԹԻ — Շո՛ւտ ըրէ՛, ըսէ՛:

ՕՀԱՆՃԱՆ — Պարոյրը երկու շաբթուան տեղ, երկու ամիս հոս վար պիտի
դնեմ:

ԲՐԼԱՆԹԻ — Ես ո՛չ ալ կը սիրեմ, ոչ ալ տալը: Եարթէ մը պէտք է հե-
ռանայ: Եթէ աւելի կանուխ ճամբես, ուրախ կ'ըլլամ:

ՕՀԱՆՃԱՆ — Բայց պալէն առաջ դո՛ւն էիր, որ երկարօրէն վար դնել կ'ու-
զէիր:

ԲՐԼԱՆԹԻ — Սխալած էի: Սխալը մարդկային է:

ՕՀԱՆՃԱՆ — Ես ալ մարդ եմ: Թոյլ տուր, որ ես ալ սխալիմ:

ԲՐԼԱՆԹԻ — Մենք պէտք չունինք, առանց կնքամայր ու կնքահայր ըլլալու,
հարսանիքի մը ծախսերը վճարելու եւ դառնալու Երեւան:

ՕՀԱՆՃԱՆ — Որո՞ւն հարսնիքն է:

ԲՐԼԱՆԹԻ — Շահասպարամ ընդ Պարոյր:

ԷԼՊԻՍ (մօտենալով) — Բարեկամութի՛ւն կ'ընէք, թէ բաժնատանք:

ՕՀԱՆՃԱՆ — Նայէ՛ ի՛նչ կ'ըսէ, էլլիկ:

ԷԼՊԻՍ — Գիտեմ ըսածը: Ձուզիր, որ վար դնես աւելի: Իրաւունք ունի
Թո՛ղ երթայ իր թագուհիին քովը:

ԲՐԼԱՆԹԻ — Ատ բանը բնաւ չեմ ուզիր:

ԷԼՊԻՍ — Բայց ատիկա քու կամքէդ կախուած չէ:

ԲՐԼԱՆԹԻ — Ջանանք առաջըր առնել այդ խայտառակութեան: Յանուն սգո-
ղին, յանուն հայ մշակոյթին, առաջըր առնելու է այդ խայտառակու-
թեան:

ԷԼՊԻՍ — Բայց հայ ազգը կրնայ բաղձնալ ու հայ մշակոյթը՝ ծաղկել: Եւ
յետոյ, ի՞նչ կարելի է ընել՝ առաջըր առնելու համար այդ մշակութա-
յին միութեան: Մէկը մտաւորական է, միւրը՝ մուսա: Մէկը միտք է,
միւրը՝ մարմին: Մէկը միտքի կապուած է:

ԲՐԼԱՆԹԻ (Օհանճանին) — Բան մը մտածէ, սիրելի եղբայրդ հեռացնելու
համար:

ՕՀԱՆՃԱՆ — Ինչպէ՞ս կ'երեւայ, բնաւ գործիդ չեկաւ Պարոյրին եղբայրս ըլ-
լալը: Գործիդ չեկաւ նաեւ Պարոյրին ու Շահասպարամին փոխադարձ
համակրութիւնը: Բայց ես բարի եմ: Պիտի հեռացնեմ եղբայրս նախ
մենէ:

ԲՐԼԱՆԹԻ — Ինչպէ՞ս, ի՞նչ պիտի ընես, ես պէտք է գիտնամ ընելիքդ:

ՕՀԱՆՃԱՆ — Ուրեմն՝ գիտցիր. եղբայրս պիտի բռնեմ ու Շահասպարամին
առնէն ներս պիտի նետեմ: Անկէ հտըն ալ, երկուքը մէկ, պիտի ճամ-
բեմ Փարիզ, մեղրալուսնի ճամբորդութեան... (Կ'ըսէ ու կը հեռա-
նայ՝ մօտենալով խոնարհուին: Շահասպարամ կը մօտենայ կիներուն):

ԷԼՊԻՍ (կատակի ձեւով՝ Շահասպարամին) — Լաւ մը համարեցի՞ր Պարոյրը:

ՇԱՀԱՍՊԱՐԱՄ — Ատիկա համբո՞յր էր: Կատակ մըն էր: Ամէնուն մէջ տունը —
 ամէն կամ տրուած համբոյր մը բարեւի պէս բան մըն է: Անշուշտ ոքո՞ւ
 ամէն բիւհայու բարեւը...: Բայց դուք ի՞նչ կիներ էք: Լուռ ու տխուր:
 Զուարթ ըլլալ չէ՞ք գիտեր: Ինչո՞ւ կախերես էք: Ուրախ եղէք, անկեղծ
 եղէք: Ես աշտակ մեծցայ: Պատիւով կարելի է մենէ քիչ մը վար եմ,
 բայց անկեղծութիւնով, պարթութիւնով մեզմէ վեր եմ:

ԲՐԱՆԹԻ — Ես պոլսեցի եմ. պարծանքով պոլսեցի ըլլալս կը յայտարարեմ:

ՇԱՀԱՍՊԱՐԱՄ — Միշտ կէս ես, շէր ամի: Պոլսեցիութիւնդ ալ կէս է: Քու
 պոլսեցի ըլլալդ էլպիսին պոլսեցի ու թմ լիոնցի ըլլալուս կը նմանի:

ԲՐԱՆԹԻ — Իմ կենսագրութիւնս լաւ դիտես, ինչպէս կ'երեւի:

ՇԱՀԱՍՊԱՐԱՄ — Շէր ամի, քանի որ դիտեայս դիտես, լեզուդ երկտրելու չես:
 Լաւ կ'ընես, որ բանասարկես լեզուդ, որ քու թշնամիդ է: Վարդան,
 սիրելիս, դաւաթ մը գինի:

ՎԱՐԴԱՆ (կը փութայ, կը յանձնէ ուղուածը) — Աչքիս վրայ, թագուհի խա-
 նում: (Միւսնմբում)՝ Դուք էլ չէ՞ք ցանկանում:

ՇԱՀԱՍՊԱՐԱՄ — Անոնք լուրջ կիներ են, ծանր դուրս: Մեռելներու պէս լուրջ
 են, ծանր են:

ՎԱՐԴԱՆ — Մեռելը սաղացնող գինի էլ ունեմ: (Կ'երթայ):

ԷԼՊԻՍ — Մենք մեռել կամ կէս-մեռել ենք, բռնիք չկայ:

ՇԱՀԱՍՊԱՐԱՄ — Դուն շատ մեռելի չես նմանիր: Մեռելը մարդ չի ծնծեր:
 Քու ալ կենսագրութիւնդ գիտեմ: Աւելի լաւ է համբուրել, քան թէ
 ծնծել: Ձեր կենացը, մեռելներ: Մէկուդ կը մաղթեմ յարութիւն, մի-
 սին ալ՝ համբարձում: (Կը խմէ ու գլուխը կը տանի կը զնն սեղանին
 վրայ: Դարձեալ կը մօտենայ կիներուն):

ԷԼՊԻՍ — Ես ալ քեզի քար մը նետեմ:

ՇԱՀԱՍՊԱՐԱՄ — Աւելի լաւ է քարը վրադ պահես: Բայց իրաւունք ունիս խո-
 սելու, մեռնելէ առաջ: Ըսէ՛:

ԷԼՊԻՍ — Դուն մարդ համբուրելուդ, նայէ որ մա՛րդը քեզ համբուրէ:

ՇԱՀԱՍՊԱՐԱՄ — Եթէ ամէն մարդու թոյլ տամ, որ համբուրէ գին, դուն ո՛չ
 ծնծելիք մարդ կ'ունենաս, ոչ ալ համբուրելիք: Կարգը համբուրու-
 լուն ալ կու գայ: Եւ դուն շահաւոր պիտի ըլլաս: Իմ պատճառովս միշտ
 չահած ես:

ԷԼՊԻՍ — Ես քու ի՞նչդ եմ, որ պիտի չահեմ:

ՇԱՀԱՍՊԱՐԱՄ — Դուն խօսք տանող-բերող չե՞ս, խառնակիչ չե՞ս:

ԷԼՊԻՍ — Ա՛ռ, ուրեմն...: (Կ'ուզէ աստիակել, բայց Շահասպարամ կը բռնէ
 անոր ձեռքը օղին մէջ: Ապա կը քաշէ մազերը: Կոխը կը սկսի):

ԲՐԱՆԹԻ — Հասէ՛ք, կուր կայ: Բամբեցէք...: (Կը քաշուի անկիւն մը.
 միւսները կը փութան, կը խմբուին, կիտաբալարակ մը կազմած: Կոխը
 կը շարունակուի դէմ դէմի, յարձակումներով, նստանցներով):

ԳԷԴԵՐՆ (քեւերը բացած) — Մի՛ բամբէք իրարմէ: Ձգեցէք, որ կուրին:
 Թո՛ղ կուրին: Շահասպարամ, քոյրիկս, առիւծի մազ ես դուն, փակ-
 ցուր, փակցո՛ւր կեղծ ամազոնին: Տի՛հէ՛, դատը տուր, վրէժս լուծէ:
 Ապրի՛ս, հա՛, հատ մըն ալ, հատ մըն ալ...

ԷԼՊԻՍ (ծեծուած) — Աղատեցէ՛ք, պիտի մեռցնէ:

ՕՀԱՆՃԱՆ — Ա՛լ կենալ չ'ըլլար...: (Կ'երթայ ու ամբողջովին կը գրկէ Շա-
 հասպարամը՝ գայմ մատնելով անշարժութեամբ: Էլպիս վրայ-գլուխը կը
 շտկէ: Ճանկի էլպիսին ինքն է):

ՇԱՀԱՍՊԱՐԱՄ — Անեղբար...:

ԷԼՊԻՍ — Անամօթը...

ձԱՆԻԿ — Ա՛յ կը բաւէ: Վերջացուցէք: Աժօթ է:

ՊԵՂԵՑԻԿ — Աքորբամարտ տեսած էի, բայց հաւամարտ տեսած չէի:

ՎԱՐԴԱՆ (Գեղեցիկիմ) — Ձե՞ռ ցանկանում, որ մի աքորբի կռիւ էլ մենք
ապրէինք:

ՆՈՒՐԶԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Ամազոնները անմահ են ու մեր մէջ են:

ՕՀԱՆՃԱՆ — Ա՛յ բան չկայ...

ՇԱՀԱՍՊԱՐԱՄ — Դուք ալ «բան չկայ» ըսելով՝ ինչո՞ւ ամէն տեղս կը սեղ-
մես եւ ամէն տեղս սեղմելով՝ «բան չկայ» ըսել: Սա ալօր...

ՆՈՒՐԶԱՆ ՊԱՐՈՅՐ (Շահասպարամը իր քովը առնելով) — Սիրելի ներկաներ,
վահագնաւորներ Վահանէն է, իսկ սիրելի իշխան ալ ասպետական է: Այս
փոքրիկ միջնադէպը այս հաւաքոյթին ամէնէն անակնկալ ու փայլուն
թիւն էր, այսինքն՝ նիւմերոն, ու պիտի փակուի հաշտութեան համ-
բոյրով: (Երկու կողմերէն ձեռքերէն ընկած՝ կը մօտեցնէ իրա-
քաւ): Եւ ահա կ'արձակեմ թագաւորական առաջին հրամանս՝ աղա-
ղակելով — Տիկիներ, հնազանդեցէք վահագնաւորներ՝ համբուրուելով:
(Աւելի կը մօտեցնէ կողմերէն եւ կը քաղաւ: Էլլաիս եւ Շահասպարամ
կը համբուրուին):

ԳԵՂԵՑԻՆ — Հաշտութիւնը թէեւ լաւ բան է, համբոյրն ալ անուշ բան է: Բայց
հաշտութենէն ու համբոյրէն առաջ, կենս աղաւթի էր, որ ունենար եղ-
բայրներ: Որովհետեւ միշտ կը ցաւի աղբրով լուսնալուսն համար: Շա-
հասպարամ անոր առկու էր հինգ աղբար մը:

ՎԱՐԴԱՆ — Ես, որպէս պատերազմական նախարար, ուրախ եմ, որ այս քա-
ղաքային կռիւն վերջացել է, այսինքն՝ կէր արիւնք: Բայց ընկե-
րուհի իշխանի դատապարտում եմ մահուան, որովհետեւ համարձակ-
ւեց ձեռք բարձրացնել իրա թագուհու վրայ: Ընկերուհի իշխանը պէտք
է կախել... իրա ամուսնու վաղկորթը:

ՆՈՒՐԶԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Այս ինքիւրը կը պատկանի արդարութեան նախարա-
րութեան, որ դոյնութիւն չունի ո՛չ մեր մէջ, ոչ ալ մեզի համար, ալ-
իարհի մէջ:

ՊԵՂԵՑԻՆ (Էլլաիսին) — Բայց ինչո՞ւ կը կռուէիք:

ԷԼՊԻՍ — Հիմա ատե՛նք է ատանկ բան հարցնելու:

ՆՈՒՐԶԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Սիրելի ներկաներ, հաւամարտին պէտք է յաջորդէ
աքորբայարը: Հստակ համաձայն, մեր բազմաշնորհ ընկեր Վարդանը
առաջնակարգ պարող է: Կը հրաւիրեմ զինքը, որ ազգայաբոյժ մը
հանդէս դայ:

ՎԱՐԴԱՆ — Էս բոպէիս: Կը պարեմ, գլխիս վրայ: Գնամ բերեմ փափախ ու
խանջալ... (Քովի սննեակէն կը բերէ փափախը ու կ'անցընէ գլու-
խուն): Ախո՞ս, որ խանջալս կորեւ ա:

ԱՐԻԿ (պառան մը երկարելով) — Ձե՞ռ ուզե՞ր դաշոյնի անդ զործածել:

ՎԱՐԴԱՆ — Պանանը դո՛ւ գործածիր՝ ինքնասպան լինելու համար: (Մէջքի
գոտին կը սեղմէ: Խուսքը կ'երգէ, կիսաբալարակ մը կազմած, ու վար-
դան կը պարէ հանդիսաւարապէս: Աւարտին՝ բռնած ծափեր: Վարդան
կը խոնարհի ու կ'անցնի սեղանին գլուխը):

ԳԵՂԵՑԻՆ — Հիմա, ըսէ՛ նայինք, ինչո՞ւ կռուեցաք...

ԷԼՊԻՍ — Շահասպարամը ըսաւ, որ համբոյրը կռիւէն լաւ է:

ՊԵՂԵՑԻՆ — Իսկ դուք, հակառակը պնդեցիք:

ՊԵՂԵՑԻԿ — Համբոյրի մասին խօսիլ ու կռուիլ...: Այսպիսի այլանդակու-
թիւն ալ կը պատահի...: Վա՛յ քաղաքին, որուն թագաւորը մանուկ
է մտքով:

ՇԱՀԱՍԳՐԱՄ — Զհաւենեցեա՛ր թաղաւորին: Կ'ուզէ՞ք, որ քեզ համբարեմ համ ձգէի, որ դո՛ւն համբարես: **ԳԵՂԵՑԻԿ** — Ի՞մ համբոյրս թռչուն ժըն է, որ ամէն ճիւղի վրայ չի թառիր...

(Ուշադրութեամբ կը հետեւիմ ճերկաները՝ այս խօսակցութեամբ):

ՇԱՀԱՍԳՐԱՄ — Այդ թռչունը բու ժըն է, որ շատ վաճառած է ճիւղի մը կողմէ:

ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Եւ այդ ճիւղին անունը ի՞նչ է:

ՇԱՀԱՍԳՐԱՄ — Շահասպրամ:

ԳԵՂԵՑԻԿ — Միայն մէջը սուտ. սուտ՝ մէջը սխալ: Տակը վրան ալ՝ զրպարտութիւն:

ՇԱՀԱՍԳՐԱՄ — Զարաւար սխալած եմ մէկ բան ընելով: Սա պարտին զբաժ սիրային նամակը պատռած ու նետած եմ...

ԳԵՂԵՑԻԿ (սիրտ առած՝ թափալիս պատռուած ըլլալում տեղեկանալով) — Սո՛ւտ, մէջը, վրան, տակը, շուրջը՝ թաղողը սուտ: Բացարձակ սուտ: Անգիճեկի սուտ: Զարաւար սուտ: Ստակայի կին էք դուք: Զեր ոտախօսուիք անհաստատ տա՛մ — կին մը իրեն ուղղուած սիրային նամակը չի պատռեր, այլ կը պահէ մինչեւ պատու ըլլայը, մինչեւ մահը: Սիրային ամէն մէկ նամակ՝ կնոջ մը համար գափնեւորեալ ժըն է: Մա՛նաւոր կըր նամակը զրուած ըլլայ ի՛մ արժէքս ունեցող անձի մը կողմէ: Գրուած ըլլայ ի՛մ սնոգս, ի՛մ թոխքովս, ի՛մ իքնատարտութեամբս: Կին մը վաճառաւ իսկ ըլլայ, ամէն ինչ կը փճացնէ, բացի սիրային նամակէ, որ ուղղուած է իրեն: Ես ըսի ըսելիքս...

(Պոստ մը լռութիւն):

ՇԱՀԱՍԳՐԱՄ (խանդաբոս ու ծղտուն) — Տիկիններ եւ պարոններ, կը խոստովանիմ, որ սուտ խօսեցայ:

ԲՈՂՈՐԸ — Իրա՞ն:

ԳԵՂԵՑԻԿ — Տիկին Շահասպրամին ըրածը կատակ ժըն էր: Այս երեկոյ, ամէն ինչ ներելի է: Ես ալ կը ներեմ իրեն:

ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Ինչքա՛ն վեհանձն էք, պարոն Գեղեցիկ:

ԲՐԷԱՆԹԻ — Բայց, սիրելի Շահասպրամ, անվայել բան չէ՞ այսքան հոգի մէջ զրպարտել պարոն Գեղեցիկը՝ ըսելով, որ սիրային նամակ մը զրած է քեզի:

ՇԱՀԱՍԳՐԱՄ — Բայց պարոն Գեղեցիկը սիրային նամակ զրա՛ծ է ինծի: Ես երբոր սուտ խօսեցայ, ըսի, նամակը պատռած եմ ըսելու համար էր: Նամակը պատռած չեմ, պահած եմ:

ԲՈՂՈՐԸ — Ի՞նչ... իրա՞ն...

ՇԱՀԱՍԳՐԱՄ — Ես վայրենի չեմ, որ հանճար ունեցող մարդու մը նամակը պատռեմ: Վարդան, կու տա՞ս պայտաւկա: (Կ'առնէ. նամակը կը հանձնէ ու կ'երկարէ նախանգ Պարային): Կարդա՛, թագաւոր, եւ հայ ժողովուրդին յայտնէ ճշմարտութիւնը:

ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ (կ'առնէ, կը կարդայ, բրբիջ մը կ'ուզէ զայն ու չի կրբնար: Կէս բրբիջով՝ ձեռքը նամակով բերանը կը տաքի: Խնկաւ կ'ըլլայ վարակիչ ու միտմեղմ ալ կը սկսին ծիծաղել) — Սիրային նամակ մը, որ հակառակ յաղումով գրուած ըլլալուն, քրքիջ պատճառելու տառաւորութիւնն ունի: (Նամակը յանձնելով Շահասպրամին): Լա՛ւ պա-

հելու է այո նամակը, որ եթէ պարոն Գեղեցիկին սիրային մախորդում
թեան մէկ ապացոյցն է, միւս կողմէ՝ վաւերագիր մըն է իր գրական
տաղանդին:

Գեղեցիկ (Նահապետաւիմ) — Դուք... դուք սոսկալի կին մըն էք:

Գէրգիս — Բառ մը պակաս ըսիք, սոսկալի սիրելի:

Գեղեցիկ — Տիկին Բրլանթի, պարոն Օհաննան, սիրելի բարեկամներս, նե-
րողամիտ եղէք այս միջազգային համար: Մարդս սխալական է:

ՇԱՀԱՍԳՐԱՄ — Ստախոս ալ է:

Գեղեցիկ — Մնաց բարով կ'ըսեմ ձեզի, նաեւ սուսին ու սխալին:

ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Ցտեսութիւն մըն ալ կ'ընաք ըսել:

Գեղեցիկ — Կ'ըսեմ... զիշեր բարի:

ՇԱՀԱՍԳՐԱՄ — Բարի լոյս, պարոն Գեղեցիկ:

(Գեղեցիկ կը մեկնի):

ԲՐԼԱՆԹԻ — Դարձեալ հրամայէք:

ՎԱՐԴԱՆ — Ընկեր Գեղեցիկութիւն, չպէտք է յուսահատուել: Մի նոր նամակ
գրեցէք, էլի: Մէկը չեղու, միւսը կը լինի:

ԱՐԻԿ (անհամարձակ մտնեալով Պարոյրին) — Պարոն Պարոյր, երէկ Ձեզի
յանձնած բանաստեղծութիւններուս տեսարակը կարգաւ մի՛ մոռնաք:
Ձեր չհաւնած բանաստեղծութիւններուն վրայ խաշ մը դրէք:

ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Ձեմ մոռնար, սիրելի Արիկ, հակառակ որ հոս ինծի
բազմաթիւ ձեռագրերն են բերին, կը կարգամ ու, եթէ պատահի բա-
նաստեղծութեան մը, որուն չհիանամ, վրան խաշ մը կը տնկեմ: Ե-
րանելի ես, Արիկ, որ բանաստեղծութեան աստուածուհին նուիրուած
եմ, չմոռնալով, իրական աստուածուհիները: Բայց բանաստեղծութեւ
նը անդաւաճան սիրուհի մըն է...

ԷԼՊԻՍ — Եւ անոնք Թալիս է...

ԲՐԼԱՆԹԻ — Թալիս է, ալ՛ Երատով:

ԷԼՊԻՍ — Թալիս է:

ԲՐԼԱՆԹԻ — Կը պնդեմ, որ Երատով է քնարերգութեան մուսան: Այնպէս
չէ՞, պարոն Պարոյր:

ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Ի՞նչ ունայնամտութիւն: Տիկին Բրլանթի, ինչ մու-
սաներուն անունները ես սորված եմ քառորդ դար առաջ, երբ դպրո-
ցական էի: Հիմա մոռցած եմ, բնականաբար: Ձեռնէ մէկը լաւ գիտնա-
լու է, ըսնի մը օր առաջ սորված ըլլալուն համար:

ԷԼՊԻՍ — Թալիս է:

ԲՐԼԱՆԹԻ — Երատով:

ՇԱՀԱՍԳՐԱՄ — Ո՛չ մէկն է, ոչ ալ միւսը: Հիմալ անոնք փոխուած է: Նոր
անունը Շահասպրամ է:

ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Մեղք որ պարոն Գեղեցիկը բացակայ է:

ԷԼՊԻՍ — Թալիս է, Թալիս է, հին անունը:

ԲՐԼԱՆԹԻ — Ըսի, կ'ըսեմ ու պիտի ըսեմ պնդելով. — Երատով:

ԷԼՊԻՍ — Պէտք կը բռնութիւն:

ԲՐԼԱՆԹԻ — Անշուշտ:

ԷԼՊԻՍ — Ինչի՞:

ԲՐԼԱՆԹԻ — Ինչի՞ որ կ'ուզես:

ԷԼՊԻՍ — Վեց զոյգ դուպլայ: (Երծաղներ): Եթէ շահեմ, առնելիքս տասներ-
կու զոյգ դուպլայ պիտի ըլլայ:

digitised by A.R.A.R.@

ՕՀԱՆՃԱՆ (տեսքեկած)։— Ի՞նչ, ի՞նչ, ի՞նչ...։ Տասներկու զոյգ զուգ-
պա՞յ...։ Մոխրի վրա՞յ պիտի նստեցնէ՞ք դիւ...։

ՎԱՐԴԱՆ։— Դու մոխրի վրայ չես նստի, վարպետ ջան, բայց կարող ես
կրակի վրայ նստել։

ԲՐԷՆԹԻ։— Հիմա պիտի բերեմ մուսաներուն թուղթը։ (Կնքրայ)։

ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ։— Մուսաներուն ժամանակ թուղթ չկար։

ԲՐԷՆԹԻ (կա. վայ եւ քուլքը էլ պիտի աչքը խոքեկու պէս)։— Տե՛սա՛ր, Հա-
մարտեցա՛ր, պարտեցա՛ր։

ՕՀԱՆՃԱՆ։— Ե՛տե՛ւ առի։

ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ։— Մոռածեան եղբորս՝ սրտի մաղնայ ունեւալուն պատ-
ճառ պիտի ըլլայիք։

ԲՐԷՆԹԻ։— Հիմա է՛նչ եղանք։

ԷԼՊԻՍ (Ջեռի քուլքը գետիմ մետելով)։— Գետնին տակը անցնին տա մու-
սաները։ Մե՛ղք եղաւ զուլպաներուս։

ՇԱՀԱՍՊԱՐԱՄ։— Բռնիկ պարտէ։ Աւելի լաւ է առողջութեանդ համար։ Ար-
դէն որքան ալ հազուիս, բռնիկ կ'երեւաս։

ԷԼՊԻՍ։— Դու ալ, որքան հազուիս, մերկ կ'երեւաս։

ՇԱՀԱՍՊԱՐԱՄ։— Միշտ ինծի հետեւելու ես։ Արդէն իմ գէշ աշակերտուհիե-
րէս մէկն ես դուն։

ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ։— Կ'աղաչեմ, մի՛ վերսկսիք։ (Մէկը մէկ կողմ, ու միւսը
միւս կողմ կը ետացնէ)։

ՃԱՆԻԿ։— Ձեր խօսքը կէս մնաց, պարոն Պարոյր։

ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ։— Ըսելիքս մոռցայ։ Յիշեցի՝ կը խօսէի Արիկին հետ,
բանաստեղծութեան մասին, որ ժամանակին կը համարուէր երկնային
հիւանդութիւն։ Հիմա, բանաստեղծութիւնը, այսինքն՝ Երաւովը, ե-
ղած է երկրային հասարակ հիւանդութիւն մը։ Առաջ բանաստեղծները
թոքի հիւծախտ կ'ունենային։ Հիմա բանաստեղծները կը տառապին ու-
ղեղային հիւծախտէ։ Այո՛, սիրելի Արիկ, պիտի կարգամ բանաստեղ-
ծութիւններդ ու չհաւանաներուս վրայ խաչ պիտի դնեմ։ Ահ, եթէ կա-
րենայի չհաւանած մարդերուս վրայ ալ խաչ դնել...

ՕՀԱՆՃԱՆ։— Ի՞մ վրաս խաչ կը դնէի՞ր։

ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ։— Խե՛ղճ Օհանճանս, քու կոնակիդ վրայ արդէն բաւա-
կան ծանր խաչ մը կայ։

ԲՐԷՆԹԻ։— Իսկ ի՞մ վրաս խաչ կը դնէի՞ք։

ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ։— Խաչին վրայ խաչ չեն դնիր։ Դուք ողջ ու առողջ խաչ
մըն էք։ Աստուած ողորմի խաչեալին։

ԳԵՂԵՈՒ։— Ի՞մ վրաս խաչ կը դնէի՞ր։

ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ։— Դուն խաչը ծոցէդ կը հանես։

ԷԼՊԻՍ։— Հասցա իմ վրաս ոտիկ խաչ մը չէ՞ք դնիր, ես՝ որ վեց զոյգ զուգ-
պա՞յ կորսնցուցի...

ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ։— Ձերոնցուցիք, այլ չլահեցաք։

ԷԼՊԻՍ։— Ձլահելը կորսնցնել է։

ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ։— Ձլահելը ուրիշ բան է, կորսնցնելը՝ տարբեր բան։
Դուք զուլպաներ չէ որ կորսնցուցիք, այլ ձեր գլուխը, ձեր ոտքերն ալ
միասին։ Հիմա, անկարող էք կանգնած մնալու։ Խորհուրդ կու տամ,
Ձեր տեղը նստիք։

ԷԼՊԻՍ։— Ահա նստայ։ Բայց ոսկի խաչին համար բան մը չըսիք։

ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ։— Ձեր վրայ եթէ ոսկի խաչ դրուի, մեռած ալ ըլլաք։
խաչը կը գողնաք։ (Երծագմեր)։

- ԷԼՊԻՍ — Պարոն Գեղեցիկը չմոռնանք, անոր վրայ ալ խաչ կը դնէ՞րք։
- ՆՈՒՐԶԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Անոր աւել մը բաւական է։
- ԲՐԼԱՆԹԻ — Անգուսթ էք եւ անարդար։
- ՆՈՒՐԶԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Գթութիւնը Ձեզի կը թողում։ Աւելի ալ Ձեզի կը թողում արդարօրէն։
- ԲՐԼԱՆԹԻ — Դուք զբողներուն սատանան էք։
- ՆՈՒՐԶԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Առաւելապէս սատանաներուն գրազէրն եմ։
- ՕՀԱՆՃԱՆ — Ժանիկին, Արիկին ու Վարդանին համար բան մը չըսիր։
- ՆՈՒՐԶԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Խաչերը կը դնեմ անոնց կուրծքերուն վրայ, որպէսզի հետաւոր օր մը, իբրեւ խաչակիրներ, դրաւեն վերին Երուսաղէմը։
- ԾԱՀԱՍՊԱՐԱՄ — Հապա ինձի՞ր...։
- ՆՈՒՐԶԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Գալով քեզի, Շահասպրամ, կը մաղթեմ, որ մէկը ժողովուրդ խաչը բռնէ։ Եւ Աստուած բախտ ու շնորհ պարգևէ քեզի, քիչ մըն ալ մէկի։
- ԾԱՀԱՍՊԱՐԱՄ — Գու՛ր վրադ ալ թո՛ղ բռնեն ատ խաչը։
- ՕՀԱՆՃԱՆ — Միեւնո՞յն խաչը։ Շատ լաւ կ'ըլլայ։ Խաչը բռնողն ալ ե՛ս կ'ըլլամ։ Աս բողը Օհանճանն է։
- ԷԼՊԻՍ — Պարոն Պարոյր, բաց որտով, նոյնիսկ բողիկ ոտքով՝ կրնաք խօսիլ։
- ՆՈՒՐԶԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Բաց որտով, նոյնիսկ բողիկ ոտքով՝ կրնաք խօսիլ։
- ԷԼՊԻՍ — Ձեր զաւէն առաջ, մենք կը կարծէինք, թէ դուք խիստ ու շատ լուրջ մարդ մըն էք։ Կը վախճայինք, թէ ինչպէ՞ս պիտի խօսէինք Ձեզի հետ։ Ի՛նչ նիւթերու մասին պիտի կրնայինք խօսիլ։ Մինչդեռ Դուք, սանկ սիրելի սատանայ մըն էք, ընկերական, շէնչող, սամ ֆառնգ։ Եւ բնականօրէն, որ ես, տիկին Բրլանթին կողմէ, Ձեզի պիտի ներկայացուէի իբրեւ Սամրա Թոմրուքի Արզաբեան երկսեռ վարժարանի նախկին տնօրէնուհի...։
- ԲՐԼԱՆԹԻ — Սկսած ծաբստել...։
- ՆՈՒՐԶԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Մինչդեռ դուք ներկայացաք խիստ համեստօրէն, իբրեւ Արզաբեան երկսեռ վարժարանի մարզանքի ու կուսակալութեան ուսուցչուհի։
- ԷԼՊԻՍ — Ձեզի պիտի ներկայանայի՞ իբրեւ երկրորդական ուսումնական տնօրէն, ապա Ֆրանսական վարժարան յաճախած եւ Ֆրանսական դասականութիւնը կ'ըսած կին մը, ու անդադար պիտի ըսէի։ — Հիւկոն հոյակապ է, Ալեքսանտր Տիւման հիանալի է, Միշլէ Ձէվաքոն աննշման է...։
- ԲՐԼԱՆԹԻ (Ելլիպիմ) — Դուք թէ՛ խենթ ես, թէ՛ գինով։
- ԷԼՊԻՍ — Զիշդ ատոր համար ճշմարտութիւնը կը խօսիմ։
- ԲՐԼԱՆԹԻ — Քեզի բարձրացնել ուզողին՝ կից կը զարնեա դուռն։
- ՆՈՒՐԶԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Երբ ոտքը բողիկ է, բարբարոս կ'ըլլայ, եւ կից կը զարնէ։ Գու՛րպան կը քաղաքակրթէ ոտքը։
- ԷԼՊԻՍ — Սիրելի Բրլանթիս, մէկը սուտերով զարդարելուն բարձրացնել կ'ըսես։ Կ'ուզէիր, որ քեզի՞ նմանիմ։ Ո՛չ։ Ես ինչ որ եմ, ա՛ն եմ։ Սուտ ու փուտ բաները չեմ սիրեր։ Կը փախաքէիր, որ Թէփախորունկ, Տալիս, Ուրանիս՝ ըսէի...։ Եւ կեղծ բարձրութենէս ի՞նչայի խայտառակութեան խորխորա՞տը։ Ո՛չ։ Ես իմ տեղս մնալ կ'ուզեմ։
- ԲՐԼԱՆԹԻ — Եթէ վեց կամ տասներկու զոյգ դուլպայ չահէիր, ճշմարտախօսութեանդ վրայ կ'ուրելով կը քալէիր։ Կը ճանչնամ քեզ։

ԷԼԳԻՍ — Լաւ շէտ ճանչցած : Եթէ խելացի ըլլայիր, վեց զոյգ զուգարան ած-
պատճառ կորսնցնել կ'ուզէիր :

ԲՐԻՆԻՍ — Որովհետեւ վարձկան զինակից մը ունենայի : (Կը ծնումայ) :
ՆՈՒՐԶԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Կիները ո՛չ սուտը կը վայելցնեն, ոչ ալ ճշմարտու-
թիւնը :

ՇԱՀԱՍՊԱՐԱՄ — Ուրեմն՝ կիները ո՛չ սուտ խօսելու են, ոչ ալ ճշմարտու-
թիւնը : Հապա Ի՞նչ ընելու են, որ վայլէ իրենց :

ՆՈՒՐԶԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Լուելու են, Շահասպարա՛մ : Լուսթիւնը թէ՛ իմաստու-
թիւն է, թէ՛ երգ է, ատանց խօսքի : Լուսթիւնը խորհուրդ է : Աստու-
ծոյ լեզուն է : Սուտի եւ ճշմարտութեան վարպետները այրերն են, մա՛-
նաւանդ գրողները : Մեր կալուածներէն ներս մտնողները կը պատժ-
ւին : Սուտը կարենալ խօսելու համար՝ ստեղծագործող պէտք է ըլլալ :
Իսկ ճշմարտութիւնը կարենալ խօսելու համար՝ պէտք է ունենալ քա-
ղաքացիական քաջութիւն :

ՇԱՀԱՍՊԱՐԱՄ — Սուտը աստանային տուր, իսկ ճշմարտութիւնովդ ինծի ներ-
կայացիր :

ՈՀԱՆՃԱՆ — Սատանայ ըսուեցաւ, չէ՞... : Աստուած է վկայ, սիրելի աղ-
բաւ, որ ես քեզ աստանային ալ գէշ մէկը կը կարծէի : Այի տղերք քեզ
հրաւիրել : Որքա՛ն խնդիր ունեցայ Բրլանթիին հետ : Իսկ հիմա որ-
քա՛ն ուրախ եմ, որ մեր մէջ ես : Ես Բրլանթիին ապուշ էի, Բրլանթիին
ալ ինձէ՛ աւելի ապուշ էր : Ես հիմա քեզ կը սիրեմ հարազատ եղբո-
րեւ պէս :

ՇԱՀԱՍՊԱՐԱՄ — Ուրեմն՝ սիրելի Պարսյը, ան՝ որ դո՛ւ էր, եղաւ դժգոհ,
իսկ ան՝ որ դժգոհ էր, եղաւ գոհ :

ԷԼԳԻՍ — Բայց ամէնէն աւելի դո՛ւն դո՛ւ մնացիր, Շահասպարա՛մ : Ես եթէ
ճշմարտութիւնը չխօսիմ՝ կը պայթիմ :

ԳԷԴԵՐՆ — Ինչ լաւ կ'ըլլար, եթէ այս հաւաքոյթը վերջանար քու պայթու-
մովդ :

ՃԱՆԻԿ — Այս հանդէսը եղաւ հարուածներու հաւաքոյթ մը :

ՆՈՒՐԶԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Ուրիշ կերպ չէր կրնար ըլլալ : Տեղ մը, ուր թագաւոր
կայ ու թուղուհի, տեղ մը, ուր նախարարներ կան ու պիտեր, այսինքն՝
հայեր, այն տեղը անպակաս կ'ըլլան հարուածներն ու հալածանքնե-
րը, դաւը, թոյնը եւ դաշոյնը, այսինքն՝ խանչալը, փոխարեքական ի-
մաստով : Գոհ ըլլանք, եթէ որդայթներ ու սնիրներ չկան : Գոհ ըլ-
լանք, եթէ մեանք քաղաքակրթութեւ պաշտպաններ :

ՈՀԱՆՃԱՆ — Այս հաւաքոյթը, բարեկամներ, հայկական է, պատուական է
'ա ու պատմական է : Այս հաւաքոյթը ո՛չ միայն բանաստեղծական ու բա-
ղոտական է, այլեւ՝ սիրային ու եղբայրական : Ահա ես եղբայր մը
' շահեցայ. եւ ի՛նչ եղբայր, ազգի պարծունք, անմոռանալի, անմահ... :

ՆՈՒՐԶԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Շուտ կը մոռնաս, երբոր մեկնիմ :

ՈՀԱՆՃԱՆ — Մոռնալ չկայ, մեկնիլ չկայ : Աս ըսողը Օհանճանն է :

ՆՈՒՐԶԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Շարաթէ մը կը մեկնիմ, ինչպէս արդէն որոշուած էր :

ՈՀԱՆՃԱՆ — Անկարելի է, թող չեմ տար, կը կռակեմ, կը բանտարկեմ, նո-
րէն թող չեմ տար : Բազուկներովս կը կռակեմ ու կուրծքիս վրայ կը
բանտարկեմ :

ԳԷԴԵՐՆ — Մենք ալ թող չենք տար, որ մեկնին :

ԷԼԳԻՍ — Համաձայն եմ ամուսնիս հետ, առաջին անգամ ըլլալով :

ՈՀԱՆՃԱՆ — Հեռանալ, մոռանալ չկայ : (Կ'երթայ իմիշտ) :

ՇԱՀԱՍՊԱՐԱՄ — Ատիկա ձեր դիտնալիքը, ձեր որոշելիքը չէ։ Ո՛վ որ հրաւիրեց Պարոյրը, ա՛ն կը կորզադէ։

ԲՐԼԱՆԹԻ — Պարոն Պարոյրը հրաւիրելու դազափառը ե՛ս յղացայ ու ե՛ս հրաւիրեցի։

ՇԱՀԱՍՊԱՐԱՄ — Ես ալ հրաւիրեցի։

ԲՐԼԱՆԹԻ — Ինչպէ՞ս։ Այս անգամ առաւ կը խօսիս։

ՇԱՀԱՍՊԱՐԱՄ — Նորէն պէտք պիտի ըլլայ պայտասակ բանալու։ Վարդա՛ն, պայտասակ կու տա՞ս։

ՎԱՐԴԱՆ (պայտասակը տալով) — Էս դիպումստիկական պայտասակ է, լիքը փաստաթղթերով...

ՇԱՀԱՍՊԱՐԱՄ — Ահա դրած նամակիս օրինակը։ (Պարոյրիմ տալով)՝ Ա՛ռ, կարդա՛։

ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Ուրեմն՝ ինծի ճամբուած վերջին նամակը զրկողը դունն էիր։ Ինձէ՛ կը խնդրուէր օր մը առաջ հասնել։

ԲՐԼԱՆԹԻ — խայտառակութիւն։ Ամբողջական խայտառակութիւն։

ՇԱՀԱՍՊԱՐԱՄ — Բուն օրէնքը դո՛ւն ես, չեմ ուրանար։

ԲՐԼԱՆԹԻ — Բաժինդ անուրանալի է։

ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ (Բրլանթիմ) — Շնորհակալութիւն ձեր համեստութեան եւ առատամեղեկութեան համար։ Ամէն ոք աշխարհի վրայ, խայտառակութեան մը հեղինակն է։ Բեղուն հեղինակներ ալ շատ կան։

ՕՀԱՆՃԱՆ (մեղմուի) — Մէկը կատարեալ կատու, միւսն ալ կատարեալ կատու։ Ես ալ շունչանորդի։ Է՛յ, զօրութեանդ մեռնիմ, Տէ՛ր։ Փափաքածս ուզածէս աւելի կատարեցիր։ Հազար ապրիս, Աստուածս։

ԷԼՊԻՍ (նստած տեղը, ռաբիբը գետնի վրայ) — Ձե՛մ ուղեր, չե՛մ ուղեր, չե՛մ ուղեր...

ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Ի՞նչը չե՛ս ուղեր... Գուրպո՛յ...

ԷԼՊԻՍ — Ես ալ Բրլանթիին ըրած խայտառակութիւնը չե՛մ ուղեր։ Այո՛, չե՛մ ուղեր, որ զիս կեղծ սիրամարդի վերածէ։

ՆՈՒՐՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ — Ես ալ կարծեցի, թէ բոպիկ մնալ չե՛ս ուղեր։

ԷԼՊԻՍ — Ըսի՛, չե՛մ ուղեր։

ԲՐԼԱՆԹԻ — Ուրեմն՝ եղածիդ պէս կը մնաս. այսինքն՝ փետուած հաւու պէս։

ԷԼՊԻՍ (ռաբի կ'ելլէ ու կը ցցուի Բրլանթիիմ դէմ) — Մի՛ դպիր իմ պատիւիս ու արժանապատուութեանս։

ԳԷՂԻՍ — Իրաւունք ունի։ Պէտք չէ դպիլ իր պատիւին ու արժանապատուութեան։ Մեռնեցիք ուն չե՛ն դպիր։

ԷԼՊԻՍ (Գեղիմիմ) — Վախճիր՝ մեռելէն։

ԳԷՂԻՍ — Հարկաւ, կը վախնամ։ Մեռելէն ո՞վ չի վախնար։ Մա՛նաւանդ դիւեր ատեն։

ՎԱՐԴԱՆ — Հայրենակիցներ, էս ի՞նչ հաւաքոյթն է, ոս մի վարիէքէ ա, որի մէջ կայ ե՛ւ թագադրութիւն, ե՛ւ հարսանիք, ե՛ւ մեռել։ Էդ բոլորի համար ես բաց եմ անում շամբաներ...

ՕՀԱՆՃԱՆ — Վայրկեան մը, Վարդան։ Սիրելի հայրենակիցներ, հանճարեղ դադափառ մը ծնաւ ոս գլխուս մէջ։ Ըսե՛մ, որ խանդավառութեք։ Այս դադափառս մեծ ծրագիր մըն է։ Այդ ծրագրերին հայրը ե՛ս եմ։ Հոյսակաւ բան մըն է, ազգային դուրծ մը, ու մեծ շահ մըն է հայ ազգին համար։ Շնորհիւ այս մեծ յղացումիս...

ՃԱՆԻԿ — Օհանճան, պերճախօսութիւնդ զոպէ։

ՁԱՅՆԵՐ՝ Ըսե՛ք ըսէ՛ք :

ՕՀԱՆՃԱՆ՝ Ահա՛, եթէ՛ պիտի՛ մեկնի, թո՛ղ մեկնի նուրճան Պարոյրը...

ՁԱՅՆԵՐ՝ Պէտք է մնայ... պէտք է մնայ...

ՕՀԱՆՃԱՆ՝ Ձեզցէ՛ք, որ խօսքս վերջացնեմ :

ՁԱՅՆԵՐ՝ Խօսէ՛, շուտ ըսէ՛... Շամբաթն պիտի խմենք :

ՕՀԱՆՃԱՆ՝ Թո՛ղ մեկնի, մեզի խօսք տալով, որ կրկին պիտի գայ՝ մեր մէջ վերջնական կերպով հաստատուելու համար :

ՁԱՅՆԵՐ՝ Կեցցէ՛ք...

ՕՀԱՆՃԱՆ՝ Բայց միտակը պէտք չէ դառնալ :

ՁԱՅՆԵՐ՝ Կնոջը ու գաւակներուն հետ :

ՕՀԱՆՃԱՆ՝ Իրեն հետ պէտք է բերէ մէկ-երկու գրող ալ : Եւ մինչեւ այդ օրը, մինչեւ գրողներու խումբին գալը, մենք հոս ու հոն հանդանան-կուծիքն կը կազմակերպենք եւ կը հիմնենք մատուռ մը ու դպրոց մը : Դալիք գրողները կ'ըլլան տէրտէր, տիրացու եւ ժամկոչ ու միեւ-նոյն փամբանակ ուսուցիչ՝ տպահրկելով իրենց ապրուստը : Ապա, ժա-մանակի ընթացքին կը հիմնենք տպարան, թերթ եւ ակումբ : Այսպէս, մեր քաղաքը կ'ըլլայ հայկական կեդրոն մը ու շրջակայ գիւղերէն եւ քաղաքներէն հայութիւնը հոս կը հաւաքուի : Առուտուն ալ նոր թափ կը ստանայ, կը զարգանայ : Կեցցէ՛ք մեր քաղաքին հայկական փայլուն ապագան... Կեցցէ՛ք (լռութիւն) ... Ըսի՛, Կեցցէ՛ք (լռութիւն) : Ես ալ պանդուկ մը կը տնկեմ, ճաշարանով ու սրճարանով... Եւ եթէ սանկ սուտ մըն ալ գլորենք, ըսելով՝ թէ Լեւոն թաղաւոր Լուսինեան մէկ տարի հոս ապրած է, այիի՛ն տան մէջ, ահագին հայեր հոս կու գան օգտօրիւն թեան... Անգամ մը եւս Կեցցէ՛ք մեր քաղաքին հայկական փայլուն ապագան... (Լռութիւն : Շատեր կը ժպտին) : Աս ի՛նչ լուս-թիւն է... Փոխանակ վեր-վեր ցատկելու, կը լռէք ու կը խնդա՞ք... Ինչո՞ւ ու՞րեցաք...

ՆՈՒՐ ՀԱՆՈՒ ՊԱՐՈՅՐ՝ Մարդիկ միայն ծափերով ու գոռոճ-գոյնով չէ որ կը յայտնեն իրենց հիացումը. երբեմն ալ հիացումը օտարեան ծանր կ'ըլ-լայ, որ կը յափշտակուին, կը լռեն, կը քարանան...

ՕՀԱՆՃԱՆ՝ Բայց բան մը ըսէ՛ք գոնէ... ըսածս չ'ըլլա՞ր, լաւ չ'ըլլա՞ր... Ես ալ աս գործին մէջ մէկ միջոցն կը նետեմ...

ՇԱՀԱՍՊՈՐԱՄ՝ Գիտենք, որ... կը նետես :

ՕՀԱՆՃԱՆ՝ Ձեզաւ. գրաբար խօսելու է : Այս գործին համար կը նուիրեմ մէկ միջոցն :

ՎԱՐԴԱՆ (խմբավարի պէս կանգնելով, դանակ մը ձեռքի իրիւր ցպիկ) ՝ Աս ըսողը...

ՇԱՏԵՐ (սրտալի) ՝ Օհանճանն է :

ՎԱՐԴԱՆ ՝ Իսկ մի բան էլ չանողը...

ՇԱՏԵՐ ՝ Օհանճանն է :

ՕՀԱՆՃԱՆ ՝ Պայտառակներ, կ'ըլլա՞մ թէ չ'ըլլա՞մ...

ՇԱՀԱՍՊՈՐԱՄ ՝ Կ'ըլլայ, կ'ըլլայ : Ես ալ երէցկին կ'ըլլամ : Շատ բաներ կ'ըլ-լան... Մա՛նաւանդ քու նպարավաճառատանդ գործը շատ լաւ կ'ըլ-լայ...

ՃԱՆԻԿ ՝ Այո՛, շատ շահաւոր դադափար է առեւտրական...

ՕՀԱՆՃԱՆ ՝ Վա՛յ խայտառակներ... Առուտուն ալ պէտք է հապա՞... Էն մեծ մշակոյթը ա՛ն է... Առուտունը դրամ կը բերէ... Առանց դրա-մի ո՛չ մատուռ կ'ըլլայ, ո՛չ դպրոց, ո՛չ տպարան, ո՛չ ալ թերթ ու ա-կումբ... Ի՛նչ ըսիք դուք, աղբար Պարոյր...

ՆՈՒՐ ՀԱՆ ՊԱՐՈՅՐ.— Հիացայ պերճախօտութեանդ: Ոճանք քեզ պերճախօտ մարդու տեղ դրած են, ուրիշներ ալ կ'ըսեն, թէ բերանդ դժուար կը բանաս՝ երկու խօսք ըսելու համար: Պերճախօտ ես, թէ պապանձող ես ընդհանրապէս:

ՕՀԱՆՃԱՆ.— Առենը գիտէ: Ամէն բան իր ասանին:

ՃԱՆԻԿ.— Բացատրեմ. երկու ըսուածներն ալ ճիշդ են: Երբ դրած գանձէ կամ դրած շահելու ծրագիր մը պարզէ, կը դառնայ պերճախօտ: Իսկ երբ պէտք է դրած վճարէ, կը բռնաւին ոտքը, ձեռքը եւ բերանը:

ՕՀԱՆՃԱՆ.— Ամէն մարդ ինծի պէս է: Ես ալ ամէն մարդու պէս եմ: Ես մարդ եմ, անունս ալ Օհանճան է:

ՎԱՐԴԱՆ (կը պայքեցնէ շամբայնիի շիշը ու ձեռքը բաժակ մը լեցունձ՝ կ'ընկէ արտի մը վրայ).— Հայրենակիցներ, միշտ եւ իշտունական թուականները մեր ազգի ազամարդիկը գիտէին: Ազգը պահուած էին կանայք: Հիմի, երբ մեր կանայք էլ գծացել են, ուրեմն մեզմէ ա, որ Աստուած սղորմի մեր ազգին, այսինքն՝ (արագօրէն) այսինքն՝ Աստուած ողորմի մեր ազգին:

(Վարդգոյր)

ՆՇԱՆ ՊԵՇԻԿԹԱՇԷԱՆ

(Շար. 5)

Վ Ա Ր Ա Ն Դ

ԳԵՀՆԱԿԱՆ ԿԻՐԱԿԻ

Երբ Արարիչը աշխարհը ստեղծեց,
Նկատեց մի բան արեւի մէջ մեծ՝
Լոյսը շա՛տ էր խոք,

1

Ամօրեւը՝ տխուր,
Մամուշակը՝ հեզ,
Կրակը՝ մաքուր...

Ըզգաց նուագը
Իջնող ջրերի
Ձափից աւել է հարթ ու անքիթի,
Նաեւ ծաբաւը

ծլարձակ հունդի

Աւել է տապից ողջ երկրագունդի:

Այնուհետ Աստուած ճկասեց նաեւ,
Որ չի աւարտել
Աշխարհը համայն,
Դեռ չի արարել

կարեւոր մի բան...

Մի բան, որ լինէր
Իր Ոգու նման՝

մարդոց ազատամ,

Լինէր մերկ ու բաց,
Լինէր հարցական.
Մի բան, որ լինէր

պարզ, իմամայի

Եւ Յս'յն ժամանակ՝
Առեղծուածով լի...
Մի բամբակ...
Ուստի բազադրեց
Հազարդեց : Թծոնեց
Նքանց մէջ դրեց
Յետոյ աւարտեց
Սարեբքն առաջին,
Վարժով Արարչի,
Հոգմը իր շունչի,
Իր գործը վերջին :
Եւ բաճառեղծի հոգի՝ն արարեց...

Խ Ե Ց Ի

Կարմիր գոյներէց դարձել է պատրանք,
Կամարից խաւար
Յտացել գալար,
Լուսափնդկերից՝ բոցեղէն շերտեր,
Նրբանցք-հեղձերից
Կասկածի հետքեր...

Թափուել է այնտեղ,
Անբայեալի մէջ,
Յարդազդի լի ցորենը ռսկի,
Սակայն չի մայում
Շրջիկը այնտեղ
Եւ սովաշարչար՝ ցոքամիմ ըսկի :

Թե՛ տարածել է չղջիկը տգեղ
Թե՛ Երբ լայնչի
Բարբ մզմանալին
Մարդկանց, որ առեւ
Խնցիկն դրել
Ազնուկից խաւած
Իրենց ակամքին . . .

Ու տարածում է զովը տռաջին,
 Ինչպէս հասալը աղջկայ ամմեղ,
 Որ վստահաբար
 ստուերն է վերջին
 Մթացեալ, ահեղ փաւարանի մէջ:
 Եւ դիմադրում է
 Ասփայտը դեռ ճաճ
 Մաթի փայլփում կուպրի տակ դեռ տաճ,
 Ինչպէս ամբոխը
 Խուժդուժ ու վայրագ՝
 համբերութեա՛ն տակ.
 — Քաղա՛ք, ա՛յլ փաղաճ...

Կ Ա Յ Ա Ն

Թեւի պարիսպը յաշիս չգլխի
 Ահա դրեղ եմ այս արդիական
 Ոստանի մէջքին,
 Եւ սեւ երկմեամ

Քաղի պէս կախ է
 Իմ բացուած հոգին:

Պատշգամբ առ պատշգամբ
 Այժիս մութ կատուն
 Ձափում է հիմա
 Ինձ՝ քէ՛ քաջ ծանօթ,
 Թէ՛ օտար ու խորթ
 Ամէն, ամէ՛ն տուն,
 Որոնցից մէկում

— Յիշի՛ր այն գիշեր
 հաջում էր քամու մուգ կարմիր մի շուն,
 լուսամտու մօտ
 ծառը շեփարում, շերշում էր, շաշում —

Երեւ քոյր կային
 Բակի սենեակում .
 Ես՝ կիսով արքուն
 Եւ յիւ արքուն,
 Երազում էի այն մէկի մասին,
 Որը տանը չէր,
 Այլ՝ շրջակայում,
 Դրանում էր շրջում,
 Որի անունը... Սպասէ՛ք...
 յիշեցի՝ Աշուն էր, Աշուն...

Յետոյ տեսայ եին շէնքերի հայտում,
 Ուր հաստ պատերը
 Արտասում էին փափուկ հրդեհի
 Դեղին-մարմարում,
 Ու հրշէջային մի մեհենայ էր
 Փշացել վերի մայրուղու աջում,
 Մի ալ մեհենայ,
 Որ էիչ առաջում
 «Սուրճի խանութի
 Դերսի գոյնն ունէր...

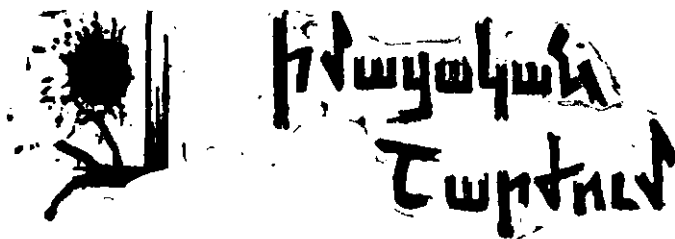
Բայց ինչպէս արագ բաժակն եմ շրջում
 Կամայի՛ գտնելու բախտն իրենց՝ սուրճում,
 Յանկարծ շուռ եկաւ
 Երեկոն ըշտապ,
 Եւ ես մրսեցի — Ծիր-կաթի՛ն մի ափ...

Այս մասը, ներէ՛ք,
 Եղել է իմ յոյս գորշ մզաւանջում:

Այժմ չղիկի միւս բերք բաց
 Կրել եմ հեռուի տար մշուշում
 Եւ ի՛նչս ղնկած
 Հոգուս ընդարձակ սարդոստայնը փակ,
 Ոչինչ չեմ յիշում...

1985

ՎԱ/ԱՆԳ

Վ. Թ. Բ. Ե. Ա. Ն.

ԱՄԵՐԻԿԱՆԱՅ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ 1960 - 84

ՇՐՋԱՆԻ ԷԱՏԱՐՐԵՐ ԵՒ ՀԱՐՑԵՐ

Անցաւ այդ դիւթաշարհը, որ Համաստեղինն էր եւ իր սերունդինը: Անոնց յիշատակարանները՝ յուզումները քայքայող եւ անինքնող թրթռումներով լեցուն են, իր անփական հողէն տեղահանուած, տարագրուած էր վէպը, սակայն կլեմայի, միջավայրի, գոյնի փոփոխութիւնը դոյզն չափով չըկանցուց անոր ոգեղէն կազմաւորումը, որովհետեւ այդ գրականութիւնը ապրիցաւ կարօտի եւ հայրենաբաղձութեան ճամբուն վրայ, պաւաններէն հասած ցոյաթուրմ պատկերներով: Ճիշդեպէս այստեղ՝ նախածքը մնաց անցարգելներէն անգին՝ դէպի հողը, այդպէսով տեւաբար եւ գիտակցաբար անտեսելով իր ֆիզիքական վայրը, գտարը, իրականութիւնը:

Տրամալուծելին՝ անկէ հաջ կատարուածն է: Այստեղ բանալի բառը Աղէտն է, եւ մէջընդմիջ մը պիտի բնեմ Հեկելի «Մտային երևութաբանութիւն» գործէն (Թարգմանութիւնը՝ Մարկ Նշահեանի): «Մտայինը կը հասնի իր ճշմարտութեամբ այն աստիճանին, երբ կը գտնէ ինքզինքն քացարձակ պատշաճութիւն մէջ: Մտայինը այդ զօրութիւնն է, երբ այդ քացարձակը կը դիտէ երես երեսի եւ կը մնայ անոր մօտ: Այդ մնայն է գիւթական ռաճը, որ քացարձակը կը դարձնէ դէպի այն՝ որ կայ...»:

Յիսունական թուականներէն ի վեր աստանդական գրականութիւն մըն է, որ կերպարանք առաւ, երբ եկեղեցի, Բրաքի, Մուրիոյ, Լիբանանի եւ Պարսկաստանի քաղաքական ցնցումները պատճառ եղան, որ զանգուածային արտագայթ մը կատարուէր դէպի այս ափերը, հիներուն բառով՝ «Աւետեաց երկիրը»: Եղեռնէն հաջ՝ Հազիւ-Հազ հաստատուած դաշութներու առօրեայ անդորրը եւ ազգային մտահոգութիւնները սասանած էին իրենց հիմերէն եւ

տարբեր ձևերով պէտք էր՝ դիմագրաւելու Աղէտին դոյութիւնը եւ իմաստը։ Ձանգումը օրտպահիկին ետեւէն էր՝ մամուլը եւ կազմակերպութիւնները անյոյժ լուծումներու եւ զաղափարաբանական խուցերու մէջ շնչահեղձ էին։ մէկը չմնաց խօսող Աղէտին իմաստին մասին, բացի մտաւորականէն, գրողէն։ Հարցը՝ թէ հայ գրողը խօսեցա՞ւ այդ լացուածքին մէջէն։ Բաւը՝ ամերիկահայ գրականութիւն՝ հասարակաց գետին մը կը խորհրդանշէ։ Այս գրականութիւնը ունցա՞ւ իտէալապաշտ դոյութիւն մը, փրկութեան կնիք մը ըլլալու նախկին սահմանէն անդին։

Կատարելիքս փորձ մը չէ՝ վիճակագրելու, ցուցագրելու եւ եղածը մատուցելու ըստ ներկայիս գրական չափանիշներու։ այլ՝ նախ ցոյց տալ է տրտմանողական գործարկում մը, յետոյ՝ հունաւորիկ տարասեռ գրականութիւն մը, որուն միակ հասարակ յայտարարը՝ գրուած ըլլալն է 1960-էն 84-ի միջեւ, Միացեալ Նահանգներու մէջ (որուն միշտ ալ վստահ չեմ, այստեղ նախապայմանը հեղինակին ֆիզիքայէն ախտեղ ըլլալն էր)։ Այս՝ խօսիլ անոնց լեզուական արտադրութեան մասին, եզրայանգելու համար, թէ ինչ կը նշանակէ հայ գրող ըլլալ Միացեալ Նահանգներու մէջ, 1984-ին։

Հոս նկատի առի գրողներէն անոնք՝ որոնց գրականութիւնը, անկախ ոճային ինքնագործութենէն, ըլլալու հայ եւ գրող ըլլալու, եւ ինչպէ՞ս ըլլալու հարցին վրայ կը խաբարուի։

Ժամանակակից բարձր գծուար պիտի կայնի այստեղ. որովհետեւ բառը ներկայ ժամանակի մտածողութիւն, մարդկութեան ընդհանուր եւ մարդուն այժմէական հարցերուն հետ ներկցորդութիւն մը կը խորհրդանշէ։ Միւս կողմէ՝ կը հաստատւի, որ իրաւ գրականութիւնը այնքան բազմաձև եւ բազմաժամատ, անպարփակ էի էութիւն մըն է, որ ժամանակի եւ տարածութեան սահմանները կը դանցէ։ Պէտք է խոստովանիմ նաեւ, որ ամերիկահայ գրականութիւնը կոչուած անհեթեթ է։ Ինծի համար կայ՝ Սփիւռքի գրականութիւն եւ Հայաստանի գրականութիւն։ Եթէ միայն աշխարհագրական սահմանափակումի համար է, նիւթը սեղմելու միտումով, խօսք չունիմ։ Այլապէս պատկերը նոյնն է, տարբեր ֆոներով, Սփիւռքի մէկ ծայրէն միւսը։

Շատ նեղ անիւրն մըն էր, որ պէտք է դառնային մեր գրողները, եւ ամբողջովին նոր դարաշրջան մը պիտի բացուէր Համալսարանային Երկրորդ պատերազմէն ետք։ Մոլուցքը՝ աւանդութիւնը տապալելու աւանդութիւնն էր։ Իմաստադրելու էր քաղաքակրթութեան պատմութիւնը, կրօնքը, բարոյագիտութիւնը։ Գրողները ազատագրած էին իրենց անձերը ընկերութենէն եւ խրած կեանքին մէջ։ Այս նոր-իրապաշտական հոռուքը խորքին մէջ հակաիրապաշտական է, չափազանց ենթակայական, ուր ենթադիտակցական խանգարող ուժեր անդադար կը քերեն ներաշխարհը եւ դարձան շին ուղեր։ Միակ տիրապետող բնագոյնն էր. եւ բան մը չկայ, որ դէպի ուրիշ բան մը կը յառաջանայ, ամէն բան կը կորսնցնէ կամ կը թուլցնէ իր հակակշիռը։ Կը միտի անհանդուարեան ընթերցողը, յատկապէս քաղքենին։ Հեղինակին եւ ընթերցողին միջեւ այլեւս նախկին պրկումը չկայ, ինչպէս նաեւ չկայ (stream of consciousness)։ Եւ մեր բանաստեղծութիւնը, որ մինչ այդ եղած էր ինքնակեդրոնացումի կամ մարտակոչի հրուանդան մը, յանկարծ կ'արձակէ ինքզինք եւ կ'իյնայ աշխարհի վայրական ժողովներուն մէջ, շնորհիւ Սփիւռքի այլ բանաստեղծներու կողքին՝ Վահէ Օշականի eUshakanyan-ին եւ Շեռնապոյին։

Վ. Օշականին համար ոչ ըլլալ կը նշանակէ ահապանք եւ տեսլահար փորձառութիւններու մասին խօսիլ, ուր ժողովներու, կրկնութիւններու անվերջ տարադին մէջէն կ'երեւայ Dionysus-ի տիպարը. ամէն բան հա-

կոտնեայ տեսնող, թուճաբորմի եւ խնկութեան աստուածը, անկաթ, անկալած, յարասեօրէն հարցնելով ալ ձախ, արժեքորելով բացարձակ երթւաւիայութիւնն ու մտածումը՝ Վ. Օշականին համար արուեստագէտը մշակութային տաղանթը մը չէ, մարդկայնապաշտ մը չէ, ոչ մէկ ընկերային պատասխանատուութիւն ունի։ Խորապէս մասնաւորացի, մեկուսացած եւ յանդիմանող։ Առհասարակ տեսնուածէն աւելի մութ է ամէն բան, որ զինք կը յաղածէ, եւ զինք մըն է բան կը չալածէ։ Հոռոտութիւնը ունի, կորովը եւ յանգիծութիւնը տոռնց մասին խոսելու, միտմամբանի անօգնականութեան զգայում մը կը տառապիցնէ զինք։ Թերեւս իբրեւ մէկ ամէնէն զայտանձն է հարուստ զոյգութեանական տրամբ։ Արհաւիրքի, հեղձմանի նկուզին մէջ է, պիտի փախի եւ զիտէ, որ ելք չկայ։ Սկզբած ու զայրաբան, իր լիզուն հակադրոյներուն՝ եկէջ, կ'ընէ, միտ տղը հոս չէ, սակայն տոնք ալ չի գիտեր, ի՞նչ ուր պիտի տանի, կ'ընքուր ար'ախ է, որ հոս չէ։ Իր գործերուն մէջ բառերը բառեւ հալածուած արարածներու պէս են, եւ ներշնչող բանաստեղծութենէ աւելի՝ իր նախադասութիւնները խուճապներու երամակը կամ յաճախ վրահակներ են։ Բոլոր տոսերը ներախփելի՝ իրենց զիրենց՝ ամէն ինչ կը ձախողի, ինչ որ կ'ընայ նշանակելի՝ կը զայրալայի, եւ հետաքրքրականը հոն է, որ նախ կ'էտնորը, որոնք իբրեւ ժառանգ եւ անտեղութիւն՝ փրկութեան հաստատեք տուք էին սերունդէ սերունդ՝ ձախողած կը անանք — հայտնի, հայրենիք, մարդկայնութիւն, հող, Հայ Դատ, եւայլն. իսկ մարտիրը՝ ամէնէն քակտեծ արարք։

Ճիշդ նակագրատիկերն է փաղ Յակոբյանի պարագան, որուն 1967-ն է վեր հրատարակուած չորս ջերթաղաղիքներու թերթանոցին ձէլ անտահման հաստաղ ժը զոյդարիւն ունի, որ երբեք չի նուաղիք։ Թաղ Յակոբյան յուզաթրթիթի քանտանոցի իր, զոր լոնջիք ձեր ժանկութան ըմբերէն, որն իտոնջ եւ ուրիշ ձեր պտանիքի երեւտալուրթան թափ եւ բոց առաւ։ Յորհրդապալաւ ազգայնական ժը։ Հին իտրհրդաշաներ պարծանիք եւ ժանց աւանդապալա քանտանոցիք։ Իր վալլը յատակ՝ Սփիւռքն էր, եւ ուր ալ հրատարակիք իր երկերը, միշտ նակատին զրեց իբր հրատարակութեան վալլը՝ Սփիւռք։

Տնտեսապաշտ է, յոյսի և հաստատի ինկարգիւ ճը, Իր հոգիին վրայ ինկած հունտերը կ'ստին, կը մեծնեն, կը բարձրանան, որ լարով ալ եղէ՛լ — կըտնտէսէն ներկայացողութեան, որուն անհատիկ վարպետը մնաց, իր ձօր խառնածնէն, հարթ, զաւակի, բուռնիկէ: Իր յիշատակաշունչութեան համար ուսուղղչնրուն պիտի քննադէմ, որ կարգուն իր վերին գործին ռուրուքաշարք: Երբորն բանաստեղծութիւնները, և յետոյ՝ այլեւս ողորմ ձգեն բանաստեղծները իրենց սէրներուն վէջ:

Յառաջանալու էին և նաև, որ ժող. Ցուկրահանի զերթողադրերը պատահականորեն մէկպահումս բառառուկալուծութիւններու հաւարներ չեն: Մտադրուած են եւ ժամանակի շաբերով զը յանձնուի ընթերցողին: Սաի նրդիւր չմտաւ ան. իր իրօքը գտնուիւ հաւաքականութեան իրօքը եւ իր Մեկնութեան շաբերով ուղեկոչելու հայ հաւաքը Սփռուքի առաջով տարածքին:

Զարեհ Մկրտչյանի և Նանիբեկ Վիհրբա մեզ անձնատուգ գործը, որ բանաբառ երբևիցեան հետ կը պայքարէր կեանքի տնտես գիշարացան ըլլալ տակ՝ տակ որ կոյկով դառնալուց զայսպէս ճշմ. որ զորքաբանական բալոր անպիտան ժողովուրդ կը խօսին, ա՛ն ժողովուրդ անսխալ, որ վերանախաշին լինալու թոյլ տրեալ, եւ որ ուշադրել երեւան անհետացան է՝ Կարմիր աղ- ինստ պատմութեան ժողովը եւ հնթապալ բալոր չարքինքնաւ. եւ այդ բանաբա-

տեղծը անհուն զուժ մը ունի անոր նկատմամբ: Կը կիպուին իր կսկծոտ ջիւղերը, պատրանքի խաւին տակ զանուշ թանձրութիւնը կը զգայ: Կը զգայ իր որբութիւնը աշխարհի հրեփին, եւ կայ իղձը վերադառնալու մօր, կամ՝ հոմաճին ին ուրվայնի, նախասկիզբի: Բանաստեղծութիւնը իր մարդկային ընկճումներէն զարարի գուռը կ'ըլլայ, ուր նստած իր հոգեկան պրկումներուն եւ անձկոյթներուն մասին կը խօսի, միաժամանակ բանաստեղծութիւնը կրնուի արուեստը վայելելով:

Այս երեք բանաստեղծներն ալ Լիբանանէն անցած են Միացեալ Նահանգներ: Երեքն ալ ուսուցիչ եղած են ժամանակին: Եւ կը տեսնենք, որ երեքն մէջ ալ անխափանօրէն՝ յանձնառութեան, ստանձնումի հարց մը գոյութիւն ունի, որ միմիայն զբաղանութիւն մշակելէն անդին է եւ իրենց օժիշը ազատ չի ձգեր: Ընթերցողէն, նաեւ ժողովուրդէն ներս թափանցելու աշխատանք մը ունին երեքն ալ:

Կամապաշտ, յարձակունակ, շատ բարկացած բանաստեղծութիւն մըն է Վահէ Օշականինը, որ կը օկօի զեանին տակէն, ներքնուղիներէն, յետոյ կ'իլլէ փողոց եւ ամէն բանի զէմ կը խօսի, ամէն ինչ քայքայուած է, ամէն բան ապարդիւն է, պէտք է փոխիլ հայկական ընթացիկ գաղափարաբանութիւններէն եւ էլքի գործողութիւնը միմիայն խզումով եւ փախուստով կ'ըլլայ: Անկէ ետք անորոշ է. բան մը չկայ բռնուելիք: Ոչնչապաշտ բանաստեղծ մը, որուն համար կեանքը անհեթեթութիւն մըն է, եւ մարդը՝ զոհ մը, որ ինքզինք փրկէ կամ չփրկէ նոյնն է. դատապարտուած է մութ ուժերու եւ իր զէնքը դանոնք հարցուփորձելն է: Իսկ հայ ըլլալու գոյութենական տրամը զլիաւոր առանցքն է իր գործին:

Մեջոնեան Նոյնպէս յարուած, բայց՝ զաղաքակիրթ, Կրած դառնութիւններէն իր հոգին կոփած է: Մարդկայնապաշտ մըն է, որ կը ջանայ գետնէն վեր թափահարել, որովհետեւ ճանցած է Գերմարդի գոյութիւնը, անոր պատրանքը գոնէ:

Ժող Յակոբեան աստուածապաշտ մըն է. մարդը հիւլէ մըն է՝ մեծ ուժի մը եւթակայ, որուն ձգտելը, անով հաղորդուելը իր կեանքին նպատակակէտը կը դառնայ: Որհորդապաշտ ազգայնական մըն է ըսի քիչ առաջ, եւ իր բացուած ուղտներուն ինկած հոնտերը չեն ամլանար՝ Վահէ Օշականինին պէս: Գետնէն շատ վեր է, միշտ լուսաբաղձ եւ ճախրանքէ չընկրկող: Իր մէջ շատ զօրաւոր է ներքին կապը, որ կը զգայ նախկիններուն հետ, այդ շառաւիղին անհղ շարունակութիւնն է: Մինչ Մեջոնեան կը ջանայ նոր հայու, նոր մարդու գիմարի մը երկնել, Վ. Օշական բոլոր կապերը կտրած է կը կարծէ, միայն պորտակապը կայ: Մէկ խօսքով՝ հարցումներով պատասպանած բանաստեղծի տրամ մը, ուր հայ մը ինքզինք կը փնտռէ:

Ժող Յակոբեանի շնորհիւ արեւմտահայերէնը ցոյացուց լեզուին ներբազեղ ճոխութիւնը. իրաւ բանաստեղծի մը լրջութեամբ եւ անհամանքով կը վարուի հայ լեզուին հետ. անոր համար ալ՝ իր մատուցած լեզուին դեղնակութիւնը, ուժը եւ տոկունութիւնը հաճութի լար մը կը թրթռացնէ ընթերցողին մէջ: Իսկ Վահէ Օշական տարբեր տեսակներէն կը մօտենայ լեզուին: Իրեն համար հարց չէ լեզուն, այնքան տանն, որ Բագմովոյիթ, այսինքն՝ զաղաքներու դրականութիւն մըն է ստեղծուածը կամ ստեղծուելիքը, կայ անշուշտ լեզուներու այլազանութիւնը, յետոյ նաեւ աշխարհագրականէն ջուղապահան ցուցադրելը: Կը հուստտայ, որ զազը իր հազարաւոր տարիներու ենթագիտակցութեամբ աւելի ուժով է, քան լեզուն ու արուեստը: Վ. Օշական ասկէջ աւելի պէտք է գիտնար: Ենթագիտակցութեամբ ո՞ր կ'ըլլայինք մենք, եթէ լեզուին ամբողջ լեզուն եւ Ոսկեղարը ստեղծուած չըլլային: Այդ բառը — ենթագիտակցութիւն — թմբկոցիկի դեր կը կատարէ Էքնիթ ժո-

ղովուղներու համար: Մինչդեռ անհրաժեշտը՝ ժալկոյթի արտաքինացումն է՝ լեզուի ճամբով: Ասելի տւոյ՝ տարրը գիտակցութիւնն է, ճանաչումը եւ պահպանումը ինքնութեան լեզուին եւ արտեքստին: Միեւնոքին միակ սեփականութիւնը իր լեզունն է: Հինին եւ նորին հասնելու ճամբան լեզունն է իբրեւ խորհրդանշան: Անոր համար ներքին չէ՝ Վազէ Օշականին, որ իր բանաստեղծութիւններուն մէջ շուայօրէն զործածէ օտար բառեր, երբեմն էլի մը մէջ տասը օտար բառ թխմելու աստիճան, երբ անոնց հայերէնները ամէնօրեայ զործածութեան մէջ են: Գործածէ ոչ-հայերէն բառեր քովի հայերէն բառերու ապագիւրով, քողմոփով զբոյժի ցուցատախտակ մը բռնած, որուն ինչ եղածը ինք ալ չի գիտեր, որովհետեւ իր հունը, իր ենթագիտակցութեան փորձառութիւնները երկրէն կուգան, իր ծնողքին երկրէն, իր գիտակցական փորձառութիւնները իր մանկութենէն եւ պատանեկութենէն կը սերին: Անոր համար է, որ ըսի թէ հայուն պոյութեան կանոնները իր մէջ թերեւս ամէնէն ցոյունն է, ամէնէն բաղաձայնը՝ եթէ կ'ուզէք: Սակայն Վազէ Օշական իրաւունք չունի ամէն բանի եղծումին եւ քայքայումին հետ հայերէնը աշուղէս կոխտեսելու, եղծելու, այսքան քմահաճ զործածելու: Ըսինք՝ մեր միակ ժառանգն է մեր լեզունն եւ մեր անեղծ սրբութիւնը:

Այս տարիներուն Միւրաքի մէջ հրատարակուող վէպի մը մէջ ալլեւս մեր կեանքը պիտի փնտռենք. մեր իրաւունքն է անիկա. մեր կեանքը պարզող, կենսագործող շնչերակ մը: Յիշեցի սկիզբը, թէ ճամայինը կը հասնի ճամբարութեան այն տունն ժխայն, երբ կը գտնէ ինքզինք բացարձակ պատուաւորին մէջ: Ո՛վ ըրած է այս սղակիր աշխատանքը, նախ ինքն իրեն համար անշուշտ, ո՛վ մտած է այս կորուստի ճեղքէն, եւ ո՛ր կը կատարուի այդ աշխատանքը, — վէպին մէջ, որ ամբողջականութեան կարելիութիւնն էր կը կրէ իր մէջ: Այս աշխատանքը յալող ձեւով կատարուած է Յակոբ Առաւուրեանի Վեպակիւմի թղթները եւ Վեպակիւմի թղթերը հատորներով, որ ժամանակակից ամերիկահայուն կեանքը ցուցաբերող գրականութիւն մը հրաժեշտան է, գեղարուեստական վայելքով: Սակայն ընդհանրապէս գրական էր ընդունուածը, ուր այդ պատուաւորը — Աղէտին իմաստը — չէր ներկայացուեր, կը խուսափուէր:

Յակոբ Կարապետեանի գրականութիւնը ինքնին պիտի տար ցուցադրող բացումի եւ մուտքի այս աշխատանքին: Նախ պատմութեան հաւաքածոյ մըն էր, 1970ին, «Անճառք Խղիմիր», սփիւռքահայր Հայաստանի մէջ, հայաստանահայր՝ Միւրաքի, Պարեհը եւ Քենետին քով քովի: Երկրորդը վէպ մըն էր, «Կարապետի յուստը», ուր հայ չեղինակը ինքզինքին մասին կը խօսի իբրեւ ամերիկացի գրող Մարք Մըք Տանըլդ, եւ հայ բարեկամ մը ուսնի՝ Սուրենի: Կրնայ ըլլալ, որ Կարապետեան իսկապէս Սուրենն է եւ Մարք Մըք Տանըլդը իր անձին տարբերակն է (alter ego), որուն կը ձգտի, իսկ հոգեկան պայքարը հայմանդամ Բալֆի մը հետ է: Նոյն ամերիկացի սիրուհին կը բաժնեն Բալֆը, հայը, եւ այս հայ գրողը, որ ամերիկացի գրող դարձած է. անիկա կը հաւատայ, որ կրնա հոգին Բալֆին տուած է, մարմինը՝ իրեն, բայց ամէնէն սերտ կապը ունի հայուն հետ: Այլաբանական վէպ մըն է՝ յիշեալ աւարաններէն երեքն ալ կախալ են այդ սիրուհիէն — մէկուն կը գուր-գուրայ՝ ֆիզիքապէս դաւաճանելով մինչեւ որ անձնասպան ըլլայ ան, միւսը՝ հայը, կը մեռնի, եւ ամերիկացի գրողն կը փախի: Կարեւորը այն է, որ վէպին մէջ հայուն ալ, ամերիկացի չեղինակին ալ — մէկ անձ երկու տարբեր գիտելիքներով — որուն մէջէն հայը մեղցնել փորձեց, կենսակցութիւնը օտարին հետ է:

Իր երրորդ գործը՝ «Նոր աշխարհի հիմ սերմնացանները», պատմական-հերոսական խորագիրը կը բացատրէ ինքզինքը՝ տուրք մըն է, հաւատարիմ մնալու ուխտին վերադարձ մը, որուն արժէքը իր գեղարուեստական մագնուսմէն կու գայ: Զորորդը՝ «Միջնարդ», պատմականներ, ուր դուրս կը քաշէ մութ հոսանքները մարդերու հոգիին եւ հաստատումը կ'ընէ վարպետ արժանազատին: Յանրդը՝ «Անապի ցիրք», հրատարակուած 1983ին, շատ կարեւոր է, որովհետեւ հզեմածի մը վէպը կու տայ (crisis novel): Կարուպենց իր խոր իմացութեամբ եւ վարակիչ կենսունակութեամբ՝ թերեւս ամէնէն օժտուածն է վիպասանի մը համար: Պիտի չխօսիմ իր ոճային խաղերուն եւ արուեստի հմայքին մասին, իր հերոսը՝ Ադամ, արտակարգօրէն զգայուն ջիւղերու ցանց մըն է, որ կ'ենթարկուի քնական թուալի մակերեսին տակ գտնուող բնագոյններու, որոնք անշուշտ աննկատ կը թողուն բնականոն կեանքը: Այս շատ արագ դարձող սրտին վրայ երեւոյթներու շարանը, որ կը քակուի, կու տայ արդի Սփիւռքի մանրապատկերը: Այստեղ հեղինակը արդէն վերածուած է հայ գրողի եւ օտար լրագրողի, ներքին եւ արտաքին աշխարհներու արտադրանքը: Վէպը ոչ թէ կեանքի կնիքն է, այլ ուրիշն է, որ յայտնի է, որ այս գրութեան ծիրէն դուրս կը մնայ վէպին ներքին ծալքերը: Կարուպենցը եւ դուրս հանելու փոխադաստի դուրս թնկանքի իմաստներու կաշի-կրտսերը: Փորձաբար օտարն է, Կարուպենց թերեւս միակն է, որ կրնայ լիովին բնութեան եւ ըմբռնեան ըլլալ օտարին ներկայութիւնը: Քիչ առաջ ան մասնանշած հեղինակներու շնն բնութեան դուրս անոր հետ, լաւագոյն պարագային՝ Վահէ Օչական կը փորձէ, կ'ընդունինք իր մտածումներու վաւերականութիւնը, բայց չենք կրնար համոզուիլ իր փորձառութիւններու վաւերականութեան: Այս մասին մէջ տրուած բառեր են, որոնք կու գան ու կ'անցնին:

Կարուպենց սիրով եւ հաճոյքով կը հաղորդուի երկրորդ աշխարհին հետ, եւ ասիական բարեկից աւելի անհրաժեշտութիւն է Սփիւռքի գրողի մը համար: Աւելի ուշ՝ պիտի բացատրեմ, թէ ի՞նչ է իր դերքը այդ հաղորդման առնչութեամբ:

Վերջապէս գրող մըն է, որ ամէնէն առաջ արուեստը կը հալածէ արեւելեան, եւրոպական եւ ամերիկեան մշակոյթներէ անցած, մշտապէս լարուած, ծփացող, թափանցող եւ գէպքերը տուող անշեղ ու շնորհալարժ օճով մը, որ ներհուն կ'ընթանայ իր վերլուծական թէ զգացական յառաջատուութիւններուն: Ասիական շատ կարեւոր վէպ մըն է, որ մարդկային եւ ազգային մեր լարերը կը սպառէ խորհրդաւոր բնագոյն մը, միաժամանակ անոր հեղինակը յայտնուելով իրենէ քսաներորդ դարու տիպական գրող, անսպասելորակներու մէջ գեմադրող եւ կարեկից, միայնակ եւ անարժապեղ:

Նուպար Ակիւեանի «Անարգուն ճարդիկ» պատմականներու հաւաքածոն, եւ «Գաղթականները», զոր ինք կոչած է վէպ, սակայն վէպէ աւելի ընդարձակ մենախօսութիւն մըն է, վաւերագրութիւն մը, որովհետեւ իրեն վէպ զուրկ է հոգեկան յառաջադրանքներէ, տպաւորիչ մանրամասնութիւններէ, նոյնիսկ գիտակցութեան ընթացքէ մը: Ի՞նչ կը մնայ: Հայերը հասնին Ամերիկա կոչուած գնահատման մը. կամայականաբար հասնին եւ իրենց օրերը հիասթափութիւններով եւ լքուած երկրորդ (այս պարագային՝ Պէյրութը) երազելով կը շինուին:

Ինչպէս կը տեսնէք, հինէն ի վեր նոյնն է մեր հարցը, Կարուպենցը հարցը: Ակիւեանի հերոսները միշտ ալ

իրենց ախալը կը զզան եւ կը վհակցին, որ տեղ մըն ալ յարմար չէ իրենց։ Մշակութային ցնցումէ մը կ'անցնին, բայց վերադառնալու համօթքը (ուրիշները-հիմա-ինչ-պիտի-ըսեն-ը) աւելի զօրաւոր է։ Ընդհանրապէս տարեց-ներու հոգեբանութեան արանքներուն մէջ է հեղինակը, ուր մարդիկը գրեթէ առանց բացառութեան իրենց կիներուն հետ խօսակցական կոշտ լեզու մը ունին, իսկ կիները երկայնամիտ են եւ հասկցող։ Նախ՝ անշուշտ մարդն է, որ որոշած է փոխադրուիլ, եւ մարդն է բողոքողը, կինը՝ ինչպէս ընդհանրապէս հայերու պարագային՝ հետեւողն է, լսողը, պախարակողը, եւ հարցերը թէթեւցողը։

Այլ խօսքով՝ մարդը պատրաստ չէ ապրելու, չըջափոխուելու։ Վնչո՞ւ Ամերիկա եկա՞յի անհատնա՞մ բողոքներէ հոգ, կը յանձնուի ճակատագրին։ Ընդունէ ճակատագրիդ, ընդունէ օրէնքը, եւ անձը կը մեռնի։ Ըստ Ակիլիանի, Աղէտի տեղահանութենէն հոգ տեղ ունեցող այս համապատմը տարբեր դադութեան մէջ, նախ ինչ իր մէջ յաղթահարելու եւ ապա տնոր տիրանալու ձեւ մը չկայ։ Աղէտը յաղթահարելու պատուհան մը չունի։ Ներքին անգորութեան մը մէջ կ'ապրի։

Այս շրջանի գրականութիւնը, այս բազմադիմի մենախօսութիւնները իրենց մէջ կը կրեն անցումի մը պատկերը եւ մեք խորքէն է, որ կ'անցնի այդ շարժումը։ Նախ՝ անցքը Անապատն էր, — Աղէտը, որուն սրկած թոյնը դեռ կը հոսի մեր մելաններուն հետ։ Յետոյ՝ անցքը Ուկրաինան էր, հեղուկը, մէկ երկրէն միւր մեր աստանդակաճութիւնը, առօրեայ ծով հոգը, սաւաճանները։ Երրորդ անցքը Անժրպետն է — անաւճանութիւնը, անկարագրելին եւ անկարելին։ այսինքն՝ գրող եւ հասարակութիւն, հայ եւ հայութիւն, Սփիւռք եւ Հայաստան։

Այս շրջանին իւրաքանչիւր գրող իր մէջ կրեց իր աշխարհը եւ բերաւ իր փորձառութիւններու կապոցները։ Մնաց կամօլի մը վրայ, որուն մէկ կողմը երազ էր, այսինքն՝ հոգ, հայրենիք, Միւսը՝ իրականութիւն, այսինքն՝ օտար, Սփիւռք։ Մէկը անցեալ էր, — ծննդավայրի պատկանելիութիւն, միւսը՝ ներկայ, — օտար քաղաքացիութիւն։ Այստեղ պիտի սկսէր իրենց ինքնութիւնը պրպտելու եւ պահպանելու ճիգը։ Եւ այստեղ պիտի կատարուի միացումը երկու հակադիր ուժերու, որոնք յարակարծօրէն, իրենց էութեամբ իսկ, զիրար կը զանցնեն։ 1984ի գրողին համար երկու տեսակ ճամբորդութիւն կայ. օտարը՝ արարքին ճամբորդութիւն, եւ լեզուն՝ (եւ ինչ որ կու գայ առհոր հետ) ներքին ճամբորդութիւն։ Ուղեն-չուղեն ասոնք միասին պիտի ճամբորդեն։ Առաջինը մեր մտանդն է, երկրորդը՝ մեր արտահայտչութիւնը։

Օտարը դիմադրաւելու մեր աստղական ընձուգտային ձեւը՝ զայն անտեսելն է, նոյնիսկ եթէ կենսակցութիւնը ընդունուի — իր երկդիմի իմաստով — չի դիմանար. ինչպէս որ է պարագան Շահան Շահնուրի, Զարեհ Ուրուշեթի, Ատրիէն Տատրեանի եւ Յակոբ Կարապետեանի վէպերուն։ Վերջապէս թեան՝ հայ հեղինակը անպայման, թերեւս ենթադրականաբար, կը մեռնէ օտարը։ Օտար կիներ եթէ յղի մնայ հայէն, հայ հեղինակը չի դիմանար այդ երեւոյթին, չի կրնար դիմադրաւել զայն, (յիշեցէ՛ք՝ պատուաւոր ծածկելու, բացասականը չտալու հայ գրողներու ինքնակոչումը) եւ անպայման կը սպաննէ օտար կիներ, որ կրնայ իր վաւակը կրել։ Ուրեմն օտարը կ'ընդունուի եւ կը հեռացուի միաժամանակ, երբ կեանքը զայն մեղի կը կապէ ամէն օր։

Սակայն քանի՞ տեսակ օտարի մասին է խօսքը — իւրաքանչիւր հեղի-նակ իր ետին ունի նախկին երկրամաս մը, ներկայ, թերեւս գալիք՝ օտարներու համակարգ մը. հետեւանք՝ անոր գէժ ցցուելու աշխատանք մը կայ։ Ժապ Յա-կորեանի խոստովանութեամբ՝ «Հայադրութիւն» արդիւնք է այդ անաբաղիժ

անցքին: Օտարին վտանգը այնքան կրանիչ է, որ մոռցած «Մասիսաթիմ»-ի ոճը, իր «Մեմբերը», հարկ կը դրայ տնդադար իր հնգամեայ որդիին հետ խօսել: Անիշխան մը, Աթթարեան մը զարմանք եւ հայհոյանք ունին օտարին հասցէին: Անդրանիկ Անդրեասեանինը՝ ծառայում է անշուշտ: Յատկանշական են Ներսէս Վերապեանին պատմութիւնները, ուր օտարին հետ կարծր բախումներ չկան: զուարթամտութեամբ մը՝ կեանքին տարրեր մէկ փելիւտփայտութիւնը, օտարին հետ՝ կրթոտ սէրերէ եւ լքումներէ զերծ, միաժամանակ իրաւ ապրումներ համեմոյ յաջող արձակով: Այսքանը՝ միջանկեալ, սակայն կարելի չէր կանգ չառնել իր տաղանդին վրայ:

Կարապետ իր առաջին վէպին մէջ ինքզինք ներկայացնելէ ետք իրրեւ օտար գրող, օտար ազանունով, յաջորդող վէպին մէջ հայ գրողն է՝ Աղամ Նուրեան, եւ օտար թղթակիցը: Հայ մը՝ ենթակայ ուժակարումի, հայաստանցի մը այցելելու: Եւ հակառակ որ իր որդին անգլիերէն կը խօսի, Նուրեանը կը պահանջէ եւ իր նախահայրերուն երազը կը խօսվէ դիմը: Այստեղ միջանկեալ պէտք է ըսել, որ հայագիր եւ անգլիագիր ժամանակակից գրողներուն մէջ անկի լեզուակի յարաբերութիւն մը զայ կորստուած ոգիին հետ: ուժգին փերադարձի պահանջը զէպի ազգային ներշնչումներ: Հայ գրողներու պարագային օտարը իր լեզուով չի գար անշուշտ, սակայն անգլիագիր գրողներու պարագային լեզուն կայ, եւ օտարը՝ հազիւ թէ: Պիտի ըսէք, թէ լեզուն օտարն իսկ է: հրայային այն է, որ օտարը հեռացումն է իր լեզուն, Կերպով մը որդեգրուած է լեզուն եւ անտեսուած զայն մատուցողը՝ օտարը: Հայ գրողներու պարագային օտարը առհասարակ կը մեռնի, եւ հետաքրքրականը հոն է, որ եւ գրեթէ ոչ մէկ գրողի գործին մէջ հանդիպեցայ հայտ մը անմասպանութեան, այսինքն՝ գոյութեան եւ պայքարի աւարտումի: Յուսարեկումը՝ շատ, զայրոյթը՝ բարձր, բայց հայ հեղինակներէն մէկը ինքզինքին իրաւունք չի տար փերջնական մահուան մասին խօսելու: Եւ այս երեւոյթը գրեթէ գրողէ անդին տեղ մը կը գնէ:

Առոնք գրագէտներ են, որոնք հաւաքական հանգոյցի մը մէջ ինկած են, բայց կրակ մը կը կրեն իրենց աչքերուն մէջ: Բարբ թող չխորացնէք մեզ՝ զապաւարախօսութիւն մը ունին այդ գործերը: Նոյնիսկ եթէ Նուրեան պատուածքին մէջ են՝ ամէն բան հանդերձող յամատ հաւատք մը ունին: Նուրեանի է, որ այս շրջանէն առաջ ամէն մարդ, որ գրել ընկել գիտէր՝ գիրք գրելու եւ հրատարակելու հիւանդութիւն ունէր, հիմա զգալի չափով նուազած է անոնց թիւը: Նախ եւ առաջ՝ իրենք իրենց հետ եւ իրենց ժամանակին հետ հաշուարդարի կը նստին: Տրուածը առհասարակ՝ խակ եւ անմշակ պատումներ չեն: Մշակութային այս համակարգին մէջ, այսպէսով եւ վարանքի — եւ ինչո՞ւ չէ — ինքնաժխտումի փուլերէն ետք՝ լուսակիզուած գործեր են ասոնք: Ամէն դրականութիւն իր ուրականը ունի, լուրք ունի՝ որուն հետ մտքառելով կը գրէ, երբեմն ապագային համար, երբեմն ուրիշին: Հարցը՝ այստեղէն ի՞նչ պիտի անցնի ապագային, եւ ուրիշին, այստեղէն ի՞նչ պիտի խօսի ապագային մէջ: Հոս գրուած գրականութեան ո՛ր մասն է, որուն հետ թարուն գրականութեան մը ներկայութիւնը կը պակսի: Կապերը հարկաւ պէտք չէ կորսնցնել միւս գաղութներուն հոգեկան իրականութեան հետ: միաժամանակ պէտք է պարփակել փորձել ամերիկեայ գրականութիւնը, ոչ իբր անոր մասին ճառող, այլ՝ անիկա գրականութեամբ ապրող, ինչ որ Կարապետը կ'ընէ: Կ'անդրադառնաք, որ աւանդական հայ գրողին պատկերը գրեթէ չէ փոխուած: Հաղուադիւտ են, որ ազատագրած են իրենք գրեթէ: Կարեւորը կարծես գրականութիւն ընելու, գրելու ուրաքը չէ: գեղեցկացնելու ծածկելու ուշիտանքը մը կայ: Շատ քիչեր յանդիման են այդ ճեղքը բանալ եւ մտնել ներս: Համայնքէն ներս թափանցելու, յանձնառութեան, ստանձ-

նույնի հարց մը կայ, գրողները նաեւ հանրային սպասարկուներ են:

Քանի որ յանձնառութեան հարց դրի, պիտի բռնեմ, որ ասիկա յանձնառութիւն մըն է, որ գրողը միւս-միւսակը կը շարկէ: Իրողութիւնը այն է, որ հրատարակուածը կ'ուղղուի նախ գրողներու, յետոյ՝ լինագետներու եւ հաղուադէպօրէն՝ ընթերցողներու: Կը հրատարակուի գիրքը, երբ'մն տարիներ կ'անցնին եւ տնուն իսկ լսած չես: Վերջինս պատկանող կամ չպատկանող մտաւորականներ, գրողներ իրարմէ տեղեակ չեն: Այստեղ գրականութիւն մը պարտադրուած է իր տկարութիւններուն եւ արժանիքներուն ամբողջ մթերքով: Վահէ Օշականին հարցուցի իր գործերուն արձագանդին մասին, քաւ որ Վեպազանգոյի անդրադարձած են միայն «Հայրենիք» եւ «Բազմիւն»ը, իսկ «Եռանկյան»ին մասին՝ ոչ մէկ թերթ: Ժող Յակոբեանին հարցուցի, Ալեք Մանուկեան Մշակութային մրցաշարքին առաջնութիւն չաճած դործը՝ «Ուրախութեան շարք», իր արձագանգը գտած է միայն «Աստուծոյ» մէջ: Իսկ «Հայրապետ»ին ոչ մէկ թերթ անդրադարձած է: Եւ կարելի է այսպիսի երկերու անարձագանգ շարքը երկարել: Ո՞րք պէտք է փնտռել պատասխանատու ազգակը: Ինչո՞ւ զուրկ պիտի մնան հայ հեղինակները յաջողութեան արդար փառքէն: Ե՞րբ պիտի անդրադառնանք, որ գրականութիւնը քաղաքականութեան խաղալիքը չէ. գրականութեան մէջ երկու չափ երկու կ'իւն չկայ: Աստեղ հարցեր են, որ կը շահագործուեն ժամանակակից գրականութիւնը, բայց քարեքարտարար չեն պատկանիր անոր էութեան: Վստահ եմ իւրաքանչիւր գրող, որքան ալ բարձրաճանի յայտարարէ, որ կարենաւ չեն զբաւոտականները եւ ինք չի կարգար գանձել, իր ներսիդին ամբաստանողի մը ունի թերթերուն նկատմամբ: Ուրովհետեւ, որքան ալ երկրորդական արժէք ներկայացնէ գործ մը, մեր թերթերը գտնանելով լեզուն չեն, որ գրողի մը նոր երկին անկիւն մը չյատկացուի: Լուսնիւն մը կայ եւ այդպիսով՝ անոր ներկայութեան հանդէպ եթէ ոչ արհամարհանք՝ անտեսութիւն մը, լքում մը: Ինչո՞ւ պաշտպանելի պիտի ըլլան թերթերը: Գրողը առանձին է, չատ առանձին. մեր գրականութեան մէջ եւ զուրկ է ասան մը, երբ այսքան շեշտակիօրէն եսով խօսած է իւրաքանչիւր հեղինակ:

Միւս գետնի վրայ, քիչ մը նուազած է հրատարակութեան տաղտուկը: Նախ գրողի նիւթական պայմանները սովորականէն աւելի ձեռնառու են. յետոյ՝ հրատարակչատուներ կան, գրական մրցանք կուտան բաներ եւ մշակութային շինարարներ: Հոս երախտագիտութեամբ պէտք է հաստատել, որ Ալեք Մանուկեան Մշակութային Հիմնադրամը մեծ գործ տեսած է այս ուղղութեամբ:

Գծախտարար երկրագրութիւնը ինքզինք չ'իմաստաւորեր իրեն մշակույթ: Ձեռք մատներ դուրսին հետ յարաբերութեան մասին. դուրսը ներս տունը. փորձին մասին. Կարծեմ միայն Լուսինն է, որ երկու լեզուներով ալ կը գրէ: Հարցը հայերէնէն անգլերէն թարգմանելը չէ, սփռուեան կացութեան մը մէջ միջինը դուրս միւրմիւրէն է: Ինչպէ՞ս նաեւ հարցը անգլերէնէն հայերէն թարգմանելը չէ, լեզուին տարածքն ու տարողութիւնը արմատացնելն է:

Սփռութիւն պաշտպանական լեզուն արեւմտահայերէնն է, որ ճշմարտմէ մը կ'անցնի: Այն մը գրողներու աշխատանքն է, որ պիտի շունչ եւ կենսունակութիւն տայ անոր: Սակայն իրողութիւնը այն է, որ մեր գրականութիւնը կը շարունակէ կուսակցական գրականութեան մամուլի մէջ գրող խոսակցութիւն մը ըլլալ: Միաժամանակ գրականութիւնը կը հանդիսանայ քաղաքացիական տարբազարիչ տարր մը, որովհետեւ ի յայտ կը բերէ Սփռութիւն քաղաքական իրաւիճակը — կայ հայաստանահայերէնը եւ արեւմտահայերէնը:

լինել: Միացնել նախնային արեւելեան ափը առաջինէն զերծ է բարեբախտաբար, իսկ արեւմտեան ափին մէջ Հայաստանահայերէնը ուրկից ուր հաշտական դարձած հաշտելի կ'ուզէ: Կարծես չէր բաւեր ներմուծուած արեւելահայերէնը իր ուղղագրութեամբ՝ Մփիւռքի մէջ, կը համարձակուի թերթերով յայտարարել, որ Մփիւռքի լեզուն արեւելահայերէնը ըլլայ: Ո՞վ որ այդպիսի յայտարարութիւն մը կ'ընէ՝ բացարձակապէս սղօտ է եւ չի գիտեր, թէ ուրիշ կը բխին մեր լեզուամտածողական եւ մշակութային հոգեխառնութեան ակունքները:

Գրականութիւն մը լեզուով եկող իրողութիւն մըն է եւ գրողը ամէնէն առաջ որոշ ստանձնում մը ունի լեզուին հանդէպ: Հիմնականին լեզուն է: Որքերու սերունդը մեզի բերաւ այդ լեզուն՝ արեւմտահայերէնը, որ հեղափոխական, դիտական եւ քերականական անգերազանցելիութիւն մը ունի, եւ միակ ժառանգ է, զոր Մփիւռքի որեւէ մէկ անկիւնը կրնանք ունենալ մեր շունչին մէջ: Արեւմտահայերէնը դիմայեղում մը կ'ապրի՝ աղճատումի եւ աղաւաղումի աղանդներուն մէջ, գործածուած անոնց կողմէ, որոնք մշակութիւն փրկարար կը նկատեն իրենց գիրենք: Յիշուցան փոքրամասնութեան մը քով միայն, որ անոր արժանի որակը եւ բարձրագոյն լրջութիւնը կը պահպանուի: Այն բաւեր որքացած գրողներ, հիմա՝ որքացած լեզու, երբ լեզուն կը համարուի գրականութեան մը շնչերակին տէնէն կենսական արիւնը:

Իմաստ կամ սպիմաստ՝ իրաւունք չունինք գրականութիւն յաւաննելու, երբ անոր գագաթը չենք բարձրանալ՝ լեզուի եւ ոճի սիդիֆեան աշխատանքով:

Պայշաբինք արեւելահայերէնի տարածման սատարման դէմ: Ձգանձաբացա՞նք բնմերէն արեւելահայերէն արտասանելէ եւ Մփիւռքի Եղեռնի սեւորունդէն մինչեւ այսօր գրող բանաստեղծներու, արձակագիրներու խօսքը անոնց էջերէն դուրս չհանելէ: Երբ կրնայինք, կրնանք մեր շունչին հետ, անոնց բառերուն երկաթամուր կամ փափկօրոր թելերով՝ մեր իսկ նկուղներու յայտը վառել: Մփիւռքի թերթերը չյուզեցա՞ն Հայաստանի գրողներու գործերը արտասանելէ եւ անոնց մասին գրախօսականներ հոսեցնելէ, երբ իրենց թիթին տակ քանի մշտատեւ գրողներ կան: Սխալ չհասկցուիմ: Պէտք չունինք որդեգիր գաւակին մասին խօսելու եւ մեր հարազատ գաւակը մոռնալու: Լեզուին ստանձնումը կը սկսի տունէն:

Ճգնաժամէ մը կ'անցնի արեւմտահայերէնը: Լեռումի եւ յուսականչ ողորումի մէջ է. եւ անոնց արեւմտահայերէնի՝ Մփիւռքը կը նմանի մեղրէն պարպուած խորխիւի: Որո՞ւն ուզեցէ այսքան գիրքերու բնուր, եթէ չըլլայ հասարակ, կիրքը, հետեւողականութիւնը: Եւ չեմ հաւատար, որ այս պահուհայերէն գրող նոյնիսկ մէկ հեղինակ կայ, որ պիտի ուզէր կաթիլ մը իսկ փութ խառնել իր մեղրին, որովհետեւ եթէ այս աստատողական կեանքի մէջ մեր վայրը Մփիւռքն է, ապա մեր հողը գրականութիւնն է, եւ մեր հայրենիքը՝ լեզուն, արեւմտահայերէնը:

ՎԵՀԱՆՈՅՇ ԹԵՔԵՆՆ

Հոկտեմբեր 1984
Նիւ Եորք

Լ. Մ Կ Ր Տ Ձ Ե Ա Ն

ՁԵԽՈՍԼՈՎԱԿԵԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ԴԻՄԱԳԻԾՆ ՈՒ ԸՆԹԱՑՐԸ

Ձեխոսլովական, իբրեւ պետութիւն, կազմուած է քաղաքական նպատակադրած արութեան ակնարկներով եւ այդ խմբագրութիւններով է Հարաւայեան: Այսինքն՝ միատարրութեան ան անյայտօրէն ցեղակից ժողովուրդներ, որոնք, սակայն, չեն ուզում տարաբնույթեան մէջ լինելի մուկուել եւ այդպիսով դիմադրելու: Դրանից էլ բխում են բաւական բարդ, խճճուած ու լարուած փոխադարձութիւնները՝ չենց յիշեալ երկրների ներսում, Հարաւայեանում աւելի չեղանակ, իսկ Ձեխոսլովականում՝ համեմատաբար նուազ չափով: Առաջինը պաշտօնակէս եւս համարում է զգալի աշխարհ, իսկ երկրորդը՝ միայն ըմբռնում է իբրեւ աշխարհ, զորն որ կոչւում է պարզապէս «Ձեխոսլովական ընկերակցական հանրապետութիւն», որը բաղկացած է չեխական ու սլովական ընկերակցական հանրապետութիւններից:

Ձեխոսլովական սովորաբար համարւում է քաղաքացի պետութիւն, ինչ

որ այսօր մասամբ է միայն ճիշդ, երբ չեխերն ու սլովակները միասնաբար կազմում են երկրի բնակչութեան մօտ 95 տոկոսը, իսկ միաները, առանձին-առանձին կամ բոլորը միասին, իսկապէս փոքրամասնութիւն են հանդիսանում: Ձեխոսլովական իրականում քաղաքացի էր Երկրորդ աշխարհամարտից առաջ՝ անկախութեան օրերին, չեխերի, հանգարներին եւ ուրիշների ու, մանաւանդ՝ երեք-ուկէս միլիոն սուղեւեան գերմանացիների ներկայութեամբ, որոնք եւ յարմար պատրուակ ծառայեցին, որպէսզի հիւսիսեան իշխանութիւնը անգամահաւաք Ձեխոսլովական իր սկզբնական ու ամէն տեսակէտից ոչնչի վերածի այն:

Ձեխերն ու սլովակները, ի հարկէ, ամէն ինչով ցեղակից ու լեզուակից են, բայց պատմական որոշ հանգամանքների բերումով երկար ժամանակ իրարից անջատ մնացին նրանք ու աստիճանաբար ինքնուրոյն դիմադրեցին ձեռք բերեցին: Սլովակիայում ապրող սլովակները շատ

900 տարի կրեցին հունգարական քաղաքացիական պատերազմի, իսկ Բուհարստանում եւ Մորաւիայում ապրող չեխերը՝ դերմանական, նոյնիսկ իրենց ինքնուրոյն թաղաքներում եւս պայմաններում։ Ահա թէ որտեղից էլ զայլիս ներքին տնտեսական ազդեցական երկաւորութիւնը։

Ձեխալովկայի տաճարն աւարածութեան վրայ արեւմտեան սլաւոնական ցեղերը հաստատուել են երկրորդ դարից սկսած, հիմնական ու զանգուածային ներկայութիւն դառնալով Յրդ գարում։ Եթե ներքին դարում, թափառալիկ աւարների ժամանակաւոր լուծը թօթափելուց յետոյ, նրանք տեղեկան մի բաւական լայնածաւալ պետութիւն, որը Յրդ դարում արդէն ընդգրկում էր Բուհարստան, Մորաւիան, Սլովակիայի եւ Աւստրիայի մի մասը։ Հունգարական յարձակումն ու ներխուժումը խախտեց արեւմտեան սլաւոնների սկսուած միաւորման ընթացքը եւ ազգային ձգտութեան կենտրոնը արեւմուտք, Բուհարստան եւ Մորաւիա։ Բուհարստանի, այսինքն՝ Ձեխալովկայի միջնադարեան պատմութիւնը կենտրոնական եւրոպայի պատմութեան կարեւոր ու անխզելի էջերից մէկն է հանդիսանում՝ թէ՛ ինքնուրոյն թաղաքութեան եւ թէ՛ գերմանական կայսրութեան անմիջական մաս կազմելու պայմաններում։

1918 թ. Հոկտեմբերի 28ին, երբեմնի Աւստրո-Հունգարական կայսրութեան հողերի մի մասի վրայ, հռչակուեց Ձեխալովկայի Հանրապետութիւնը, որը տեւեց մինչեւ 1939 թուականի Մարտը, երբ Սլովակիան դարձաւ ձեռնկանորէն առանձին, բայց ըստ էութեան հովանաւորեալ պետութիւն, կղերական Մոզեֆ Տիտայի գլխավորութեամբ (մինչեւ 1945 թուականը)։ Սուղեպի մարզն ու այլ վիճակի երկրամասեր տէր փոխիցին, իսկ մնացեալ մասը յայտարարուեց հիւսիս-արեւելի ու Մորաւիայի պրոտեկտորատ, համապատասխան հետեւանքներով։

Պատերազմից յետոյ վերահաստատուած Ձեխալովկայի, իր իւրաքանչեւ ժողովրդական ժողովրդավարութեամբ, երկար չէր մնացաւ խորհրդային կանխորոշուած ճշմանը։ 1948ի Փետրուարին

իշխանութիւնը վերջնականապէս անցաւ կոմունիստներին, իսկ 1968ի Օգոստոսին էլ երկիրը գրաւուեց խորհրդային եւ գաղանակից համարուող զօրքերի կողմից, ինչ որ շարունակում է մինչեւ հիմա։

Ձեխալովկայի գրականութեան առաջին նշանները կարելի է նշատել 10րդ դարից, այն էլ՝ լատիներէն այլեւայլ նշաններէ հիման վրայ, որոնց լուսանցներում երեւում են չեխերէն այլեւայլ բառաքանդութիւններ։ Բուհ չեխերէն շարադրանքները աստիճանաբար շրջանառութեան մէջ են մտնում 12 եւ 13րդ դարերից, յաջորդ դարում որոշակի նաղւածն հասնելով 15րդ դարը յատկանշուած է Կան Հուսի (1364-1415) բուհ գործունէութեամբ, որը, ինչպէս յայտնի է, կաթոլիկ եկեղեցու այն ժամանակուայ տէրերի կողմից ի վերջոյ խորոյնակից ման դատաւարութեան կոնստանցում։ Թէ՛ նրա անփական շարադրանքները եւ թէ՛ նրա ազդեցութեամբ հրապարակ եկած հետեւորդների գործերը նոր դարադարձութեան պատմութեան մէջ, որը տեւեց մինչեւ 1500 թուականը։

Այնուհետեւ ծաւալուեց գրականության կամ գործական եղբայրների հումանիտական շարժումը։ Բայց 1620 թուականի Նշանաւոր ծանր ճակատամարտից յետոյ, երբ չեխերը ռազմական առումով հաւաքաբար պարտուեցին եւ նրանց հարկները ամբողջովին ընկաւ կաթոլիկ Հաբսբուրգների կայսերական տնօրինութեան առկ, սկսուեց, ինչպէս ասում է, մի գոտանակի խաւարման ժամանակաշրջանը։ Ձեխերէնը ամէն կերպ նսեմացուեց հալածուեց ու շարքից դուրս եկաւ, իբրեւ գրական լեզու, իր տեղը դիմելով գերմաներէնին։ Այն մնաց իբրեւ առկ խոսակցական լեզու ժողովրդի բերնում, սերունդից սերունդ փոխանցելով միայն գրական պարզունակ ձեւերը (երգ, հեքիաթ, աւանդութիւն, զրոյց, խաղ, եւ այլն)։ Տեղ-տեղ եղան նաեւ գրաւոր խօսք մշակելու փորձեր, որոնք փորձեր էլ մնացին, առանց չօգտիւն լուրջ ու անխնայական հետեւանքների։

Բայց յիշեալ ժամանակաշրջանը նը-

շահաւորուեց Նտել մի ալլ իմաստով : Ձեկն մտաւորականութիւնը, աւելի ճիշդ՝ նրա ընտրանին, Հարկադրաբար բռնեց վտարանդիութեան ճանապարհը : Եւ ահա նրա ձեռքով էլ օտար երկրներում շարունակուեց ու ըստ Հնարաւորին զարգացաւ բռն չեխական դպրութիւնը : Նման վաստակաւորներին շարքում առաւել աչքի ընկած դէմքը աշխարհաշույնի Եան Ամոս Կոմենսկին (Կոմենիուսն) էր (1592-1670) : Նա իր կրօնական երկերը գրում էր չեխերէն, իսկ մեացեալը, Հիմնականում մանկավարժական, լատիներէն : Զեխական մշակութային ու գրականութեան համար ստեղծուած արտասովոր տնտեսական պայմանները տեւեցին մօտ 160 տարի, մինչեւ 1780 թուականը, երբ Շլեսուիցում իմպրուոյզ ու Հաստենացող Հասարակական ու մշակութային նոր տրամադրութիւնները ինքնաբերաբար խթանեցին նաեւ չեխական ազգային զարթոնքի ու վերածնունդի շարժումը, աստիճանաբար կեանքի կոչելով ու զօրացնելով չեխոտլովական ազգային միասնութիւնը :

Աւելորդ է նշել, որ որեւէ ազգային մշակոյթ ու գրականութիւն ստեղծելու համար Հարկաւոր է նախ ունենալ ազգային գրական լեզու, որպիսին տակաւին չունէին չեխերն ու սլովակները, այսինքն՝ նման մի լեզու ստեղծելու միահամուռ ջանքերը կատարուել ու խեղդուել էին դարեր առաջ : Եւ ահա չեխոտլովական ժամանակակից գրականութիւն ծնուելուն նախորդեց ազգային լեզուաշինութեան շարժումը :

«Մասնակի խաւարման ժամանակաշրջանին» յաջորդած պատմական ժամանակաշրջանը մասնագիտական ալլեւալլ ուսումնասիրութիւններում պարբերացում է որոշակի յափանդներով եւ ըստ այնմ էլ անուանակոչուած : Այսպէս, 1780-1848 ժամանակահատուածը Համարուում է ազգային վերածնութեան շրջան, ընդամենը՝ 1780-1815ը՝ «փիլիսոփայական», իսկ 1815-1848ը՝ «վիպապաշտական» : Նախ գործի անցան լեզուաբաններն ու քերականները, չեխերէն լեզուն օտարամուտ տարրերից զտելու եւ Համարաւորեցնելու տրամադրութեամբ : Նրանց շարքում յատուկ տեղ է բռնում Յոզեֆ

Դոբրովսկին (1753-1829) : Նրա հետաքրքրութիւնների դաշտը իրականում շատ ընդարձակ էր՝ հումաւարանական բանասիրութիւնը, եւ նա, ինչ որ ինքնին յատկանշական է, իր երկերը շարադրում էր գերմաներէն կամ լատիներէն ու նոյնիսկ թերահաւատ էր չեխական ինքնուրոյն գրականութեան վերածննդի հանդէպ : Դրանով հանդերձ, նրա սւտեմնասիրութիւնները ուղղակի աննախընթաց խթան ծառայեցին՝ չեխական ինքնուրոյն արժեքներ ստեղծելու օգտին :

Այդ նախ ժամանակ որոշակի տրամադրութիւն նկատուեց սլովակներին մօտ, չեխերէնին զուգահեռ սլովակերէն գրական լեզու մշակելու ուղղութեամբ, որը ի վերջոյ մարմնաւորուեց Լուդեիտ Յոտուրի (1815-1856) 1846ին հրապարակուած «Սլովակեան քերականութեամբ» : Այդպիսով, ծնունդ սլովակերէն գրական լեզուն եւ սլովակեան ինքնուրոյն մշակոյթն ու գրականութիւնը : Իսկ բուն չեխերէնը կազմաւորուեց չեխական միջին կամ կենտրոնական կոչուող բարբառի հիման վրայ, առհասարակ չեխական բարբառները բաժանուած են երկու խմբի՝ բոհեմեան (երեք բարբառով) եւ մորուեան (երկու բարբառով) :

«Վիպապաշտական» շրջանում, լեզուաշինութեան հետ միահիւստեամբ, տարեց տարի առնականանում էր եւ բուն գրականութիւնը : Ընդամենը՝ նկատուած էր օտարամուտ գերմաներէնի տիրապետութեան հիմքերը խորխլելու եւ չեխերէնի գերակայութիւնը ամէն կերպ հռչակելու բուն տրամադրութիւն : Նոյնիսկ դիմում էր «անմեղ» կեղծիքների : Այսպէս, Վադլաւ Հաշկան (1791-1861) ճարտարաժողովին շարադրեց մի երկ, այն ներկայացնելով իբրեւ իր յայտնաբերած 13րդ դարի «Ձեռագիր», ապացուցելու համար, թէ չեխական քաղաքակրթութիւնն աւելի հին է գերմանականից : «Ձեռագիր»ի վաւերականութիւնը կասկածի ենթարկուեց տակաւին Դոբրովսկու կողմից, քայքայեցին վերջնականապէս Հաստատուեց 1884ին՝ Գերաուերի եւ Թոմաս Մասարիկի կողմից :

Յիշալ շրջանի ականաւոր գրող-մտաւորականներից էին Յոզեֆ Իւնդաշը

(1773-1847), Եսն Կուարը (1793-1852), Տրանսիլիկ Պայպզկին (1798-1876), Եռ-
գեֆ Ծաֆարյիկը (1795-1861), Լադիսլաւ
Ձեւակովսկին (1799-1852), Եարոմիր Էր-
բէնը (1811-1870), Կարել Հինկկ Մախան
(1810-1836)։

Այնուհետեւ, չեխական զբաղանու-
թիւնն անցնում է յաջորդական մի շարք
փուլերից, ըստ այդ կամ այն ժամանակ
տիրող ընդհանուր ցայտուն տրամադրու-
թիւնների։ Այսպէս, 1848ից մինչեւ 1875
թուականը դերիշխում էին քաղաքական
ու. ընկերային միտումները, մանաւանդ
Բոյհան Նիեմցովայի (1820-1862), Կա-
րել Հաւլիչեկի (1821-1856), Հալեկի
(1835-1874) եւ Եան Ներուչայի (1834-
1891) ստեղծագործութիւններում։ Ապա,
մինչեւ 1890 թուականը, իրար հետ մըր-
ցում էին ազգային միտումներով եւ զար-
ւեստ ուրուեստի համար սկզբունքով
զբաղանութիւնները։ Այդպիսին մտայնու-
թեան ցայտուն ներկայացուցիչ է Հանդի-
սանում Սլաուդուիկ Ձեյը (1846-1908),
իսկ միւսինը՝ Եարոսլաւ Վրխիցկին
(1853-1912)։ Այնուհետեւ, մինչեւ 1918ը,
բարձրանում է իրապաշտական ու խոր-
հըղապաշտական զբաղանութիւնների
տեսակարար կշիռը, համապատասխան
աւելի կամ պակաս նշանաւոր ներկայու-
ցուցիչներով։

1918ին, Աւստրո-Հունգարական կայս-
րութեան փլուտակների վրայ հիմնուած
ազգային նոր պետութիւնների երեւան
զաւով, դիմագծի փոփոխութիւն պիտի
նկատուէր նաեւ չեխական ու հարեւան
զբաղանութիւնների մէջ։ Սակայն այդ
հարցում տարակարծութիւններ կան։ Ու-
մանք կարծում են, թէ կայսրութեան վե-
րացման ու քաղաքական տրոհման հետե-
ւանքով խախտուեց նաեւ դանուբեան եր-
կրների մշակութային բաղադարեան
միասնութիւնը։ Իսկ ուրիշները գտնում
են, թէ դանուբեան շրջանի քաղաքական
տրոհումը անպայման չխախտեց այնտեղ
դարերի ընթացքում ընդհանուր ֆանե-
րով ձեւաւորուած մշակութի միասնու-
թիւնը, այլ երբեմնի աւանդույթը շարու-
նակուեց նոր պայմաններում։ Նրանց ա-
սելով, նման մի խախտում իսկապէս տե-
ղի ունեցաւ միայն 1938 թուականին, երբ

Հիտլերի կամքով ո՛չ միայն վերանաւեց
չրջանի վարչա-քաղաքական քարտէզը,
այլեւ բոլորովին տարբեր փոխարաբե-
րութիւններ ստեղծուեցին սահմանակից
ազգերի միջեւ ու քաղաքակրթական նոր
չափանիշներ պարտադրուեցին այնտեղի
ժողովուրդներին։

Ձեռն գրող, գրականագէտ եւ Թարգ-
մանիչ Իրժի Գրուշան, որը ծնունդ է
1938ին եւ 1981ից ի վեր ապրում է Արեւ-
մուտեան Գերմանիայում (Բոննում), գէա-
մաշխարհային գրականութիւնն այսօր
համադրական ժողովածուի մէջ չեխոս-
ութեան զբաղանութեանը վերաբերող
իր ուսումնասիրութեան մէջ, օրինակ,
պնդում է, որ երբեմնի միասնութեան մէջ
ճեղք առաջացաւ յատկապէս 1938ին, երբ
Բոհեմիայում նախ լուսթեան ու չքոց-
ման դատապարտուեցին Հրէածին տար-
րերը, ապա աշխարհուեց զերմանագիր
զբաղանութիւնը, իսկ չեխականը ծանր
փորձութիւնների ենթարկուեց։ Ուստի,
ստում է նա, 20րդ դարի չեխոսութեան
զբաղանութիւնը պէտք է բաժանել երկու
դիտար փուլի՝ 1900-1938 եւ 1938ից
մինչեւ հիմա, իսկ մնացեալը՝ ժանրա-
մասնութիւններ ու ենթափուլեր են։

Գրուշան գտնում է, որ 1938ից մին-
չեւ 1945 թուականը, չեխոսութեան
զբողների մեծ մասը, առաջին անգամը
լինելով, կորցրեց ո՛չ միայն արտայայտ-
ւելու ազատութիւնն ու հրատարակելու
հնարաւորութիւնը, այլեւ՝ քաղաքացիա-
կան ազատութիւնը, իսկ շատերն էլ՝
նոյնիսկ կեանքը։ Մեռածների ցանկը ցաւ
է պատճառում, որը պարունակում է այն-
պիսի անուններ, ինչպիսիք են՝ Վլադիս-
լաւ Վանչուրան (1891-1942, մահուան
դատապարտուած), Եոգէֆ Չապեկը
(1887-1945, վախճանուած Բերդին-Բեյ-
զենի համակենտրոնացման ճամբարում),
Կարել Պոլաչեկը (1892-1944, մեռած Ա-
ուլուիցի գաղախցիկում), Իրժի Օրտենը
(1913-1941, զերմանական մի սանիտա-
րական ինքնաշարժի տակ ջախջախուած,
Թերեզ Պոլաչեկի ճակատագրից խուսա-
փելու համար), անուղղակի՝ նաեւ Կարել
Չապեկը (1890-1938), իր գէտ ուղղուած
հոգեբանական գրուհի մթնոլորտում։

Պատերազմից յետոյ զերմանական

տիրապետութիւնը Զեխոստովակիայում եւս վերացաւ, բայց շատ չանցած նրան փոխարինեց մի այլ տիրապետութիւն 1948ին, որը միայն տնտեսով ու ձեռակա-նօրէն է տարբերուած նախորդից։ Այդ կա-պակցութեամբ Գրուշան գրում է, թէ՛ 470ական բուսերի աղէտը բնութագրելիս, երբ 1968ի խորհրդային գրաւումից յետոյ չեխական ցրակամութիւնը «շաշտօնա-պէս լուծարւեալ», յաճախ մոռացում է 50ական բուսերի առաջին ու յատկապէս զաւժան լուծարւումը, քան իր ծառայով ու յարուցած արիւմանդուրօնը՝ նրանի մի-այն բուն խորհրդային Միութեան մէջ կա-նաչ է իր նմանը գտնել։ Այս բերում են բազմաթիւ պերճաբօս օրինակներ ու ար-ւում պատշաճ վերլուծութիւններ։

Այսպէս թէ՛ այնպէս, մինչեւ 1968ի Օգոստոսը, չեխոստովակի գրողները հիմ-նական դանդաղածը հայրենաբնակ էր, անկախ այդ հայրենիքի քաղաքական վի-ճակից։ Այնուհետեւ, Զեխոստովակիա-յում, Լուի Արակոնի խօսքերով ասած, «սոցալ Բիաֆրա» ստեղծուելուց յետոյ, ծայր առաւ զանգուստմային արտադրութիւն արտաքուստը։ Դեռեւս 1970ի Մայիսին տղայած մի լրագրական յօդուածում՝ երկ-րից հեռացուածների թիւը մօտաւորապէս հասարակեցուած էր 100 հազարի։ Լատ ե-րևոյթին, մինչեւ հիմա էլ նրանց ճշգ-րիտ թիւը յայտնի չէ ու դժուար է ու-րոշելը, քանզի այդ նիւթին վերաբերող համապատասխան հրատարակութիւններ-ում սովորաբար կրկնուած է «սասնեակ հազարաւորներ» առաձգական արտայ-տութիւնը։ Այդ, Զեխոստովակիայից դուրս եկածների շարքում անվիճելիօրէն մեծ թիւ են կազմում գրողներն ու մտա-ւորականները, որոնց արտահայրենական գործունէութիւնը նոր տարր է մտցնում չեխոստովակեան գրականութեան մէջ՝ եւ փոխումը նրա անձնակազմային աշխար-հադրութիւնը, հայրենական ու արտա-սահմանեան թեւերի իւրայատուկ փոխ-յարաբերութիւններով։

Հայրենիքում մնացած չեխոստովակ գրողների գործունէութիւնը բնութագրե-լիս, արտասահմանեան յօդուածագիրնե-րը սովորաբար դիմում են դասակարգման որոշ եղանակների, ըստ իրենց յարմար

դասած չափանիշների։ Այսպէս, առանձ-նացուած են այն գրողները, որոնք վաղե-լում են տիրող իշխանութեան հովանա-ւորութիւնը կամ գոնէ հանդուրժումը նրա կողմից։ Այսպէ՛ յիշուած են նրանք, որոնք իրենց ինքնուրոյն համոզումների համար հալածուած են ու ճնշուած։ Կան եւ միջանկեալ տարրերը։ Նման դասա-կարգումները, հիմնականում համոզել լինելով հանդերձ, կարող են երբեմն վեր-պել առանձին մանրամասնութիւնների մէջ, եթէ մէկնում է կիւմից «օրինա-պահներ» սննդի անապանդ, իսկ ըմ-բօսանքը՝ ստղանդաւոր հռչակունի։ Փանդի որեւէ կոմունիստական երկրում իշխանութեան հանդէպ քաղաքացիական ու զաղափարական դիրք ճշգրիտ չառ բարդ եւ փափուկ հարց է, բազմակողմանի քնն-նութեան արժանի։ Անվիճելի է մէկ բան, որ Զեխոստովակիայում եւս արդելուած է ազատ խօսքը ու դրանից անհուճօրէն տուժում են չեխ ու սլովակ ազգերը, զը-րողները եւ գրականութիւնը։

Զեխոստովակի գրողների վերջին ազա-մայ արտադրութիւնը այն հետեւանքն ունե-ցաւ, որ արտասահմանում առիճանա-բար ստեղծուեցին չեխոստովակեան հրա-տարակութիւններ, հրատարակելով այդ գրողների երկերը։ Դա իրականում հեա-րաւոր է դառնում, որովհետեւ կան նաեւ համապատասխան թուով ընթերցողներ, որոնք նախկին հարկադրաբար հեռացել են հայրենիքից եւ մինչեւ վերջ էլ մայրե-նի լեզուով ընթերցողներ պիտի մնան։ 1948ի յարուցած արտադրութիւնը այդ հեա-րաւորութիւնը չէր կարող տալ, արտա-սահման ընկածների անհամեմատ փոքր թուի պատճառով, զոնէ սկզբնական շըր-ջանում։

Այժմ արտասահմանում, ըստ եղած տուեայների, գործում են այդպիսի 5-6 հրատարակչութիւններ, որոնք հրատա-րակում են թէ՛ դրսում գտնուող ու ազա-տօրէն ստեղծագործող եւ թէ՛ երկրի նե-սում մերժուող ու հալածուող գրողների երկերը։ Ի հարկէ, դրանք բազմամարդ ու մեծ միջոցներ ունեցող հաստատութիւն-ներ չեն, այլ՝ փոքրիկ նախաձեռնութիւն-ներ, որոնց շնորհիւ, սակայն, մեծ գործ է կատարւում։ Այդ ստույգով յատկանշա-

կան է Կանադայում գտնուող եւ «Հրատարակչութիւն 68» անունով յայտնի հրատարակչութիւնը: 1969ին արտագաղթած Եղգէֆ եւ Ջոլնա Շէյրեյկի տնտեսական զոյգը սեփական միջոցներով Տորոնտոյի մէջ տպեց «Հրատարակչութիւն» անունով զփրկը, որը մեծ յաջողութիւն ունեցաւ: Արդա միտք յղացուեց այդ զփրկի վաճառքից զոյգացած գումարը ամբողջովին յատկացնել նոր հրատարակչութիւններին, ստեղծել «շաշ շաշնկալոց» մի սեփական հրատարակչութիւն: Եւ ահա, 1971ից մինչեւ 1982ը, լոյս տեսան 135 անուն զփրկեր: Աւ ամբողջ զփրկը վարում էին Շէյրեյկիները երկուսով: Իսկ երբ ամուսինը Տորոնտոյի համալսարանում անգլո-ստեղծական գրականութեան պրոֆեսորի պաշտօն ստանձնեց, գործի ծանրութիւնը մնաց միայն մէկ հոգում՝ կնոջ վրայ: Այդ ճանապարհով լոյս են տեսնում ոչ միայն զեղարուեստական, այլեւ՝ պատմական ու հասարակագիտական բնույթ կրող այլեւայլ երկեր:

Արտասահմանում ապրող չեխաւորական զորդ-ստեղծականները ջանք են թափում ոչ միայն մայրենի լեզուով գրքեր տպելու, այլեւ հայրենիքի անապատ զփրկներին ստեղծագործութիւնները օտար հասարակութիւններին ներկայացնելու ուղղութեամբ: Այսպէս, Արեւմտեան Գերմանիայում իր ժամանակ լոյս տեսաւ «Զեխական գրականութեան հատրմութիւն» 1968-1978» ժողովածուն, իսկ 1983ին էլ, Իրփի Գրուշայի նախաձեռնութեամբ, «Բանադարում քանաստեղծներ» ժողովածուն, որտեղ ներկայացուած են 12 «այլախոհ» չեղիականներ: Նոյն ձեւով են վարում եւ արեւմտեան միւս երկրներում տոաւել կամ պակաս հետեւողականութեամբ:

Ի հարկէ, չեխաւորականների ձեռքով հիմնուած արտասահմանեան հրատարակչութիւնները չէին կարող այսօրուայ մակարդակով արդիւնաւէտ գործունէութիւն ծաւալել, եթէ ձեռնածալ մնային հայրենաբնակ՝ այս կամ այն չափով զբաղւած զփրկները: Իրականում այդ զփրկները անընդհատ գրում են եւ գրածը դնում, աչքի առջեւ ունենալով ամէն տեսալ ուղղակի եւ անուղղակի վտանգներ,

զրաի հրատարակչներին տրամադրութեան տակ, Գրանով ապահովում է չեխաւորական սղգային գրականութեան յաջորդականութիւնը, ներսի եւ զրաի մասերի ուժերի համեմատութիւնն ու գործակցութիւնը:

1929 թուին ծնուած եւ տարիներէջ ի վեր Արեւմտեան Գերմանիայում ապրող չեխ գրող, գրականագէտ եւ հրատարակաթու Օտտա Ֆիլիպը, 1978ին, Բոննի գիտական հաստատութիւններէջ մէկում կարգացած դասախօսութեան մէջ, այն միտքն էր յայտնում, թէ «արդա խօսքը» տարբեր կէտ ունի ժողովրդավարական ու կոմունիստական երկրներում: Վերջին պարագայում այդ խօսքը զարկ է նուրբ երանգաւորումներէջ, չեխակի է եւ օտարած զգացական անաւոր լարումով, որն էլ հենց սարսափեցնում է իշխանաւորներին:

Նա ընդամին բերում էր Լուդվիկ Վտցուլիկի 1968ին Պրագայում գրած ու հրատարակած «2000 քառի» օրինակը, որով հեղինակը պարզապէս հանրագումարի էր բերում չեխաւորական քան տարուայ իրականութիւնը՝ 1948ից ի վեր: Եւ ահա Օտտա Ֆիլիպի պատկերաւոր բացատրութեամբ, «Վալուլիկի իւրաքանչիւր քառի ցիւնաց Մոսկուայի ընկերները 1968 թ. Սոցստոնի 21թ. Զեխալովակիա մտցրին 300 գինւար ու չարս հրատարակ: Ես այսօր նամագում իմ, — աւելացնում էր նա, — օր այդ օրուանից սկսած ամէն մի ազատ քառի հարուածային ուժը կարող է համեմատուել 300 ծանր գինուած գինուորների ու չորս հրատարակի հետ»:

Այս Օտտա Ֆիլիպի անդրադառնում էր իր՝ «կասկածողների սերնդի» անցած ճանապարհին, Զեխալովակիայում շարունակուող ընդդառնակայ ստեղծագործական կեանքին, ինքնահրատարակչական գործունէութեանը եւ նման իրողութիւնների, «էդիցէ Պէտլիցէ» անունով յայտնի ինքնահրատարակչութեան միջոցով, օրինակ, 1972ից մինչեւ 1978ը լոյս են տեսել 120 անուն այլեւայլ երկեր: Այդ երկերը ձեռքից ձեռք են անցնում ու մեզինապարկելով եւ բազմացուելով տարածում: Բայց հոգեան նոյն դերն են կատարում եւ «չթույլաւորում» երգահանգէս-

ները, ընտանեկան թատրոնները, հա-
ւաքոյթները, եւ այլն: Ուրեմն, բուն Զե-
խոյնովակերայում, հակառակ տիրող ան-
նախանձելի պայմաններին, գրական
կեանքը շարունակուեւ է մի շարք եղա-
նակներով: Թէ իրականում ինչ դիմագիծ
ունի այդ գրականութիւնը եւ ինչ օրինա-
լափութիւններով է ընթանում, կարելի է
տեղեկանալ նոյն Օտա Ժիլիսի մի բաւա-
կան ընդարձակ ուսումնասիրութիւնից,
որը գետնադրած է արեւմտագերմանական
«Օստ-Խարպա» (Արեւելեան Եւրոպա)
ամսագրի 1983 թ. սեպտեմբերեան հա-
մարտը, — «Անընդհատաբար խաչըն-
դատներով» վերնագրով ու «Զխոյնովակե-
րան գրականութիւնը յայտնի — մի հազն-
ցընցում եւ նրա յաղթանակները» ենթա-
վերնագրով:

Թիւեալ ամսագիրը հիմնուել է 1925ին,
Իհուլինում, այնուհետեւ, որոշ ընդմի-
ջումից յետոյ, վերահիմնուել 1952ին:
Դա արեւելահերոպական երկրների պատ-
մութեանն ու կեանքին նուիրուած գիտա-
կան ամսագիր է, որի մէջ արտացոլում

է յիշեալ երկրների քաղաքական, դադա-
փարախօսական, տնտեսական, հասարա-
կական, մշակութային, կրթական եւ յա-
րակից բնագաւառների որպիսութիւնը:
Հանդէսն իրագործուեւ է երկրի տարբեր
քաղաքներում գտնուող գիտական, խմ-
բագրական եւ հրատարակչական ուժերի
համագործակցութեամբ, Իսկ ուսումնա-
սիրութեան հեղինակ Օտա Ժիլիսը ընդ-
հանրապէս աչքի է ընկնում իր գիտա-
հրատարակչական ելոյթներով՝ ար-
եւմտագերմանական մամուլում եւ գի-
տական հաստատութիւններում: Նրա ու-
սումնասիրութիւնը ընդհանուր գծերով
ամփոփում է չեխոսովական գրականու-
թեան մերօրեայ պատկերը, այն էական
երեւոյթներն ու տեղաշարժերը, որոնք
յատկանշական են՝ նրա գիմագծն ու ըն-
թացքը որոշելու համար: Ուստի՝ որոշե-
ցի դա նոյնութեամբ թարգմանել ու ղնել
սոյն հանդէսի ընթերցողների տրամա-
դրութեան տակ, իբրեւ տեղեկատուու-
թեան աղբիւր ու խորհրդածութեան
նիւթ:

9. 12. 1984 թ.

ԼԵՒՈՆ ՄԿՐՏՅԵԱՆ

Օ Տ Ա Ֆ Ի Լ Ի Պ

ԱՆԸՆԴՀԱՏՈՒԹԻՒՆԸ ԽՈՉԸՆԴՈՏՆԵՐՈՎ

(ԶԵՌՈՒՄԱՆԱԿԵԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆՆ ԱՅՍՈՐ

— ՄԻ ՀՈԳԵՑՆՑՈՒՄ ԵՒ ՆՐԱ ՅԱՆՔԱՆԱՐՈՒՄԸ)

Եթէ մէկնումէկը, չեխոսովական արդի գրականութեան հիման վը-
րայ, կամենայ տեղեկանալ, թէ երկրն անցեալ տասնամեակի ընթացքում
ինչպիսի՝ դժուարութիւններով է ապրել, ինչով յուզուել կամ հասարակա-

կան-գաղաքական ինչպիսիք՝ վիճակներ յաղթահարել, — նա պէտք է միաժամանակ շեխական երեք գրականութիւններ կարգայ: Նախ՝ կիսապաշտօնական այն երկերը, որոնք լայն են տեսել Պրազայում, կոմունիստական կուսակցութեան կողմից վերահսկուող Հրատարակչութիւններում: Երկրորդ՝ այն հրատարակչութիւնները, որոնք շեխական ընդլայնական Հրատարակչութիւններում են իրաւործուել, 30 անգամ գրամէքենայով արտատպուելով: Այս երկրորդ՝ այն գրքերն ու հանդէսները, որոնք տպուել են վտարանդիական նըշանակելի Հրատարակչութիւններում՝ եւ հապէս ազդել 70ական թուերի ու 80ական թուերի սկիզբի շեխական ամբողջ գրականութեան վրայ:

Այս կապակցութեամբ կարեւոր է նշել հետեւեալը. շեխական գրականութիւնը դեռեւ 19րդ դարի սկիզբից նշանակելի դեր է խաղացել երկրում եւ շեխ ժողովրդի ազգային վերածննդի վրայ՝ նրա ունեցած ազդեցութիւնը հաշիւ թէ իր նման մի այլ օրինակ ունենայ Արեւելեան Եւրոպայում: Այն ժամանակ շեխ գրողը ստանձնում էր բազմաթիւ ծանր պարտականութիւններ, քանի որ տակաւին բացակայում էր հողեւոր վերնախաւը: Նա պէտք է շեխերէնը, որը երկու դարում, 1620ից ի վեր, խօսակցական (բանաւոր) լեզուի էր վերածուել, բարձրացնէր՝ գալիք գիտական ու գրական առաջգրանքների համար: Ժողովուրդը, որն ազահօրէն կարգում էր շեխերէն իւրաքանչիւր խօսք, գրողներին զարմնում էր ո՛չ միայն ժողովրդական արուեստագէտ, այլեւ՝ ժողովրդական ճառախօս: Ձեխ գրականութեան առանձնայատկութիւնն, ուրեմն, կայանում է նրանում, որ այն ազնուականական չէ, այլ՝ ռամկական, ուստի եւ սերտօրէն կապուած հասարակ ընթերցողի հետ: Այս իրողութեան մէջ է գտնուում նրա ուժը ու նաեւ նրա թուլութիւնը:

19րդ դարում շեխական գրականութեան վերածննդը իրաւործուեց այն ժամանակի ռուս մեծ գրականութեան վրայ յենուելու միջոցով եւ, քանակաւորաբար, պայմանաւորուած էր մրցակցային ու ազգային խիստ պայքարով՝ ընդդէմ աւստրիական գերմանախօս ուժերի գերիշխանական յաւակնութիւնների: Երկուսն էլ — 19րդ դարի ռուս գրականութեան վրայ յենուելը եւ միապետական-աւստրիական տիրելու յաւակնութիւնը կարողացաւ խնկապէս ծաղկել: Այդ գրականութիւնը գրեթէ մի ամբողջ հարիւրամեակ ժամանակ ունեցաւ, որպէսզի ոտքի կանգնի եւ վերստին միանայ Արեւմուտքի մեծ գրականութիւններին: 1939 թուին, երբ Հիտլերը շեխոսլովական պետութիւնը լիքովին լուծարեց եւթարկեց, նրա զոհերը դարձան, գնդակահարուելով կամ համակենտրոնացման ճամբարներում մեռնելով, ամէնից առաջ շեխ մտաւորականները: Ոչ մի այլ ժողովուրդ Եւրոպայում, նոյնիսկ նրանք, որոնք պայքարում էին Հիտլերի դէմ, այնքան շատ մեռածներ, գնդակահարուածներ ու անպնդաններ չունեցաւ Երկրորդ աշխարհամարտից յետոյ իր մտաւորականներին, որքան որ շեխերը:

1948ի փետրուարին, երբ կոմունիստները դաւադրաբար իշխանութեան հասան, շեխ ոչ-կոմունիստական մտաւորականութեան մնացորդը դուրս ջըշւեց հանրային կեանքից, շատերը բանտարկուեցին, իսկ աւելի շատեր՝ տարագրուեցին: Ձեխ գրականութեան հարիւրամեայ յուսալի գալիքացումը, մի այլ բռնի արարքով, վերջացած էր թուում: Թորհրդային նմուշի սոցիալիստական ռեալիզմը — որը յարմարեցուեց շեխոսլովական պայմաններին, սակայն ոչ մի քայլ չէր շեղում այն ուղեգծից, որը հաստատել էր խորհրդային գրականութեան այն ժամանակի մշակութային պոպ Անդրէյ Ալեքսանդրովիչ Փըզանովը — գարձաւ վարդապետութիւն եւ միակ չափանիշ, որով չափում էր գրականութեան որակը: Այն ժամանակի զօղիալիստ-ռեալիստական վէպերը մենք կարող ենք համարձակօրէն մոռանալ: Նրանք իրենց առաջին հրա-

տարակուսիքները առնել չապրեցին ևւ այն ժամանակ սոսկ մէկ դոքը կատարեցին, — Ծառայեցին անգլա-սովետական իրարեւ զբաղմունքներին, իրարեւ զբաղմունքներին մի տեսակ:

«1948-ի Գ ԵՏՈՅ» ԵՒ «1968-ի Գ ԵՏՈՅ» —

ՀԱՅԿԱՅԱՍՏԱՆԻ ՏԱՐԻՔԱՆԻ ԴՊՈՒՄԻՆԻՆ

1948-ից, այսինքն՝ Պրազայում կոմունիստական իշխանութիւն հաստատուելուց յետոյ ընկած ժամանակը կարող է, պարզեցուած ձեւով դիտելով, համեմատուել 1968-ի Օգոստոսի 21-ից յետոյ տեղի ունեցած իշխանական զբաղմունքներին ու արուեստի մեծ մաքրագործումներին ժամանակին հետ, — ինչ որ արւում է Արեւմուտքում ըստ յաճախ: 1948-ին ևւ 1968-ին յաջորդած տարիներին էական տարբերութիւնը, երբ իշխանական զբաղմունքները, 20 տարում երկու անգամ, մարքայատեսական իմաստով բռնութեամբ մաքրուեց այսպէս կոչուած հակաոգոստական տարբերից, անկումնապաշտներից ու յետագիւնականներից, այս է: — 1948-ից յետոյ, այսինքն՝ Երկրորդ աշխարհամարտի աւարտից ըստ շնչած, երկրամասը մտաւորականների մի նշանակալի մաս ձեռնարկողման կամ նոյնիսկ մարքայատեսական կողմնորոշում ունէր ու հաստատ համոզուած էր, որ այժմ, կոմունիստների իշխանութեան հասնելուց յետոյ, նուաճուած է երջանիկ ապագայի ուղին ևւ որ անպայման անհրաժեշտ է բոլոր ուժերն ու կարողութիւնները կուսակցութեանը Ծառայելու յատկացնել: Գրեթէ այն բոլոր ինչ հեղինակները, որոնք այնուհետեւ, քան տարի անց, Պրազայի դարձան ժամանակ, կուսակցական քարացած դասանապաշտների ամենամոտոգոք հակաոսկորները դարձան, 1948-ից յետոյ խանդավառ կոմունիստներ էին, խորհրդային տեսակի ընկերակցութեան առաջամարտիկներ, մի յուսաւառ, կուսակցութեան կողմից հովանաւորուող դրական երիտասարդութիւն:

Դեռեւս 1968-ից առաջ իշխանական զբաղմունքները, բառի իսկական իմաստով, վերստին երկու Վիսցում էր գտել: Նախ՝ կուսակց էր իր 19րդ դարի անանդութիւն, իսկ ապա՝ արեւմտեան ժամանակակից զբաղմունքները, որից քան տարի շարունակ մեկուսացած էր աշխարհ: Սրանից էլ հասկանալի է, որ 1968-ին խորհրդային ու դաշնակից զօրքերի Պրազա ներխուժելուց յետոյ առաջին ծանր հարուածը, այսպէս կոչուած հակաիդափոխական տարբերի հետ կապարուած առաջին հաշուեյարդարը վերաբերում էր ինչ ու սլովակ զրոյներին: Այսօր, դրանից 15 տարի անց, ինչ ու սլովակ տասնութին 200 հեղինակներ դուրս են մղուած հանրային կեանքից, զրկուած մասնագիտութեամբ զբաղուելու ևւ զրկուելու իրաւունքից կամ էլ բանտարկուած են:

Վաղըս Հուլիի պարագան — ըստ իս, այսօր նա առհասարակ աշխուժական լեզուախարհի ամենակարեւոր թատերադեր է — ինչ կարող մոռացւել այդ կապակցութեամբ: Ձեռնարկովակ հեղինակների մի մասը իր հացը վաստակում է իրարեւ սեւագործ բանուոր: Մի քանի իշխանութեան տարադրութեան են մատուցել: Ձեռնարկովական զբաղմունքներին մէջ այսպէս թշնամական տարբերի հետ հաշիւ մաքրելը 1968-ից յետոյ էլ առնել հիմնաւոր կարգով իրադրութեանց, քան 1948-ի կոմունիստական փետրուարեան դաւադրութիւն:

նից յետոյ: Քսան տարի տեւեց, մինչեւ որ չեխոսլովական գրականութիւնը ուղիքի եկաւ 1948ից յետոյ իրեն հասցուած հարուածից: Իսկ ահա, 1968ից մէկ տարի անց, եւ դարձեալ նոյն տեղում էր, որտեղ որ կամենում էին տեսնել կուսակցութիւնն ու զաղափարախօսները — դարձեալ բռնութեամբ ամուր լղթալուած կուսակցութիւնը: Այն հեղինակների համար, որոնք կուսակցութեանը 1968ին եւս հաւատարիմ ու նուիրուած մնացին, դարակներէից հանուեց ու մատուցուեց տիրահոլակ ընկեր Ժշանովի փոշոտ ու անդործածելի ծրագիրը, եւ Վասիլ Բիւհակը, որը չեխոսլովական կուսակցութեան կենտկոմում գերագոյն դատաւորի դիրքի էր հասել զաղափարախօսութեան հարցերում, այսպէս էր ձեւակերպում ճնորդութեան ու զտուածք գրականութեան ծրագիրը:

«Այս՝ գրականութիւնը մենք նրա համար գտեցինք հակառակիստական տարրերից, որպէսզի այդ այսպէս կոչուած գրողները այլեւս չկարողանան խեղափութել յեղափոխութեան նշմարիտ իմաստը: Կան կացութիւններ, երբ մենք պէտք է մեր հակառակադրութիւն ուղղակի ասենք՝ «Հեռացէ՛ք մեր համագաղտից, մենք այլեւս չենք համոզուածի, որ առանձին գրողներ յեղափոխութեան մեր դրօշները ապակմեն կեղտով ու ցեխով: Մեր արեւստագէտները ամբողջ կուսակցութիւնը վերստին մի վսեմ ծրագիր է գրել, — գրեցէ՛ք այնպիսի՝ գրէ՛ք, որոնց մէջ պատկերաւ յամուռ ընկերվարութեան աշխատաւորների պայքարը: Իսկական ընկերվարական գրականութիւնը վաղուց է ապացուցել, որ խմբի չի ուզում մանանջել երջանիկ ապագայի համար մղուող պայքարից»: Բայց, տա պէտք չէ բացայայտօրէն ասուի, մենք դեռ չունենք այնպիսի գրական երկեր, որոնք համոզել կերպով ճկարագրեն մարդու վերջնաւորի պայքարը իր երբանկութեան ու իր սոցիալիստական ապագայի համար» («Խուզէ՛ Պրաս», 9. 12 1977 թ.):

Վասիլ Բիւհակի այդ ճառի վերջին նախադասութիւնը բնութագրում է էական տարբերութիւնը այն կացութիւնների, որոնց մէջ գտնուում էր չեխոսլովական գրականութիւնը 1948ից եւ 1968ից յետոյ: 1948ի Փետրուարից յետոյ անմիջապէս կուսակցութեան ծառայութեան տակ մասն երիտասարդ հեղինակները, օժտուած մարդիկ, կախարդուած՝ առանց ճշման ու շահագործման արդար աշխարհի զաղափարով, երկիւղածութեամբ լին՝ Խորհրդային Միութեան հանդէպ, եւ պատրաստ՝ իրենց լաւագոյնն անելու սոցիալիզմի ու կոմունիզմի համար: 1968ից յետոյ եւս կուսակցական ղեկավարութիւնը յոյս ունէր իր կողմը դրանել երիտասարդ հեղինակներին, տաղանդաւոր մարդկանց, որոնք պատրաստ լինեն — ճիշդ այնպէս՝ ինչպէս որ նրանց ջոան կամ հրեանուն տուրով աւելի մեծ զըշակիցները 1948ից յետոյ — մշակել մի գրականութիւն, որը համապատասխանի այժմ այլեւս ոչ երջանիկ ու խռտուածնալից, այլ՝ այսպէս կոչուած իրական սոցիալիզմի վիճակին ու պայմաններին:

Ի՞նչ էր սպասում զաղափարապէս ջանքատուած ու անյուստի կոմունիստական կուսակցութիւնը — ի տարբերութիւն 1948ի — որը 1968ի Պրագայի դարունից յետոյ չղտաւ ժողովրդի աջակցութիւնը, իր գրականութիւնը: Նա նախ սպասում էր մի հաշուեյարդար այսպէս կոչուած արեւմտեան անկումնապաշտութեան, «տեւիզիոնիստների» (վերաքննականների) եւ գոեֆորմիստների» (բարենորոգչականների) հետ, որոնք ամէնից առաջ, այսպէս է ասում Պրագայի կոմունիստական կուսակցութիւնը մինչեւ այսօր, բոյն էին դրել գրական ասպարէզում: Երկրորդ՝ նա յոյս ունէր, որ վերջապէս այսպիսի երկեր գրուեն ու շարադրուեն, որոնց մէջ դարձեալ փառաբանելի կուսակցութեան դերը եւ համոզել կերպով երգուի յաւիանական բարեկամութիւնը

Խորհրդային Միության հետ: Այդ առաջադրանքների իրագործմանը նա ըստպատմ է մինչև այսօր:

Այսօրուայ երիտասարդ արձակուժ քախումը (հոնֆիկտը) ունի մի նոր բարոյական բովանդակութիւն: Նրա արձանները պէտք է որոնել կեանքի զանազան որակներ համեմատելու եւ հակադրելու մէջ: Երիտասարդները համեմատում եւ չափում են կեանքի վաւերական արժէքները, նրանք մտածում են անցեալի ու ապագայի մասին, նրանք իրենց սերնդի բարոյականութիւնը դնում են անցեալի բարոյականութեան դիմաց: Գրական երիտասարդութիւնը փորձում է շօշափել իր հեարաւորութիւնների սահմանները («Ռուդէ Պրաւօ», 13. 11. 1976 թ.):

Այսպէ՛ս էր գրում իշխանութեանը հաւատարիմ գրական քննադատ Եսէրոմ Նեյեղլան «Ռուդէ Պրաւօ» կուսակցական թերթերում գեոեւս 1976 թուին: Այո, գրական երիտասարդութիւնը իսկապէս որ դէմ առ դէմ է բերում իր սերնդի բարոյականութիւնը անցեալի հետ: Սակայն նկատի է առնում նրազովեաների՝ սերունդը, եւ դրան են պատկանում Լուդֆիկ Վադուիկը, Բժան Գլիման, Ալեքսանդր Գլիմանը, Վադուա Հաւելը, Եան Տրեֆուլիան, Լադիսլաւ Մնաչկոն, Եոզեֆ Եկտորեցկին, Միլան Կունդերան, Պաւել Կոհոտը եւ շատ ու շատ ուրիշներ, որոնք այօր Զեխուլովակիայում ոչ մի սող հրապարակելու իրաւունք չունեն եւ իրրեւ անգոյ ոչոք են Հուլակուել: Երիտասարդութիւնը յոնգել է մի վերին աստիճանի հետաքրքրական արդիւնքի, որը կարելի է ընկալել արդի պաշտօնական արձակուժ ու քնարերգութեան մէջ, — նա ուզում է, — ի տարբերութիւն 1948ին յաջորդած տարիներին, ոչ մի ընդհանուր բան չունենալ օրուայ հրատաղ զաղաքականութեան հետ: Նա պատրաստ չէ դառնալու կուսակցական քարոզչութեան ու գաղափարախօսութեան խօսափող, նա փորձում է, որքան որ հնարաւոր է, գանակի չեղրի վրայ պարել, եւ դա նշանակում է՝ դիմում կատարել կուսակցութեան իշխանական պահանջի առջեւ, իայց երբեք այնքան հեռու չդնալ, որ, եթէ մի անգամ ժամանակները նորից փոխուեն Պրաւայում, վարկաբեկուած երեւան:

Մի օրինակ շատերից: Այժմ 29 տարեկան քնարերգու Եոզեֆ Եիմոնը հրատարակչական խորհրդատու եւ սոցիալիստական երիտասարդական կազմակերպութեան նախագահ՝ Պրաւայի «Պրաւէ» հրատարակչութեան մէջ, 1980ին իր «Նախաճաղ ըմպելարանում» բանաստեղծութիւնների գրքի համար խիստ զովարանուեց ու մրցանակով պատկուեց: Եիմոնն այն ժամանակ ոգևորութեամբ, իրրեւ սոցիալիստական քնարերգութեան մի նոր յոյս, ողջունեց: Երկու տարի անց, երբ նրա բանաստեղծութիւնների չորրորդ գիրքը («Անտալտի Բալադը») լոյս էր տեսել Պրաւայում, «Ռուդէ Պրաւօ» կուսակցական թերթի գրական յանելուածում կուսակցական-պաշտօնական քննադատ Վիտեցլաւ Ռեյնեկը գանգատուած էր այսպէս.

«Եիմեմ Եոզեֆ Եիմոնից կարդում եմք աչ թէ յստակ ոտամաւորներ, աչլ՝ սոսկ գազոնագրութիւն եւ ծածկագրեր: Բանաստեղծն իր սեփական պատկերացումները հռչակում է իրրեւ իրականութիւն եւ փորձում մեզ համոզել, թէ ես բոլորի համար վաւերական արժէքների աքարիչն եմ: Եւ այս տեսակէտը գրքի մասեւ միւս բանաստեղծութիւններում է արտայայտոււմ: Եւ կ'ազեմայի այս կապակցութեամբ ինայն մի բանաստեղծութեան վերնագիր մէքերնի՝ «Քաղաքականութեան մանուկը շատ յանախ է փոխում իր ծծմայրերին»... Բանաստեղծի ցաւայի տեսակէտ՝ պատմութեան ու մեր ժամանակակիցների վերաբերեալ: Ի՞նչ ընդհանուր վաւերականութիւն կարազ եմ աւանանալ այս ծածկագրուած խօսքերը: «Դուք արդէն տեսե՛լ էք Պրաւայի ձկնորաներին՝ աչդ լուկեաց հաւաստեցներէնրին, թէ ինչպէս են նրանք իրենց խայ

ծերը նեւում ժամանակակից պատմութեան պղտոր ջրի մէջ: Կարթի կեռի վրայ դաւարում է համարտութեան որդը: Այս ծածկագրի քանային միայն քանաստեղծն աւնի: Մակայն մեմֆ շատ լաւ եմֆ հասկանում մըս գաղտնա-
գիրքս:

Վերջին նախադասութիւնն արդէն մի ուղղակի սպառնալիք է: Հիմա Պրազայում Երեմի Զործերը կը դժուարանան: Ո՛չ կոմունիստական կուսակցութեան կողմից այսօր գրականութեան մտնելու թոյլտարուած երկ-տասարդութիւնը չի կամենում իրեն լիովին ու ամբողջովին քաղաքականացնալ յանձնառու դարձնել: Իր բանաստեղծութիւններում ու վէպերում նա ապաստանում է սիրային բախման մտերիմ ոլորտում, մի գայլ աշխարհում: Նա նկարագրում է այն յուսահատութիւնը, որը միշտ դրոշմում է իր արարքներն ու մտածումները, երբ այն բախում է յարմարակեցութեան պատրաստ ծնող-ներին ու տարեցներին աշխարհին: Ժամանակակից գրականութեան մէջ նոր երիտասարդութիւնը, որը Պրազայում կարող է պաշտօնապէս հրատարակ-ւել, բախում որոնելու մէջ է: Բայց քանի որ նա չի կարող դա դնել զաղա-փարախտութեան ամբողջական իշխանատնութեան դէմ ուղղուած բացառ-յալով յարձակման մէջ, իր բախումները որոնում է այն ասպարէզներից դուրս, որոնք հասկանալի են քարոզիչներին: Այն իրողութիւնը, որ ժամանակ առ ժամանակ երիտասարդ օտուտած հեղինակներին մէկնում է իր Պրազայում պաշտօնապէս առկա Վէպի երկու կամ երեք էջում իր գրական հերոսին տա-կաւին վերապրելու պատեհութիւն է ընձեռնում, պէտք է հասկանալ իբրեւ գրաքննութեան արուած գիշորութիւն:

ՅՐԱՍԿԱՆԿ ՎԱՍԻՃԱՆ

ԳՐԱՔՆՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ

Եւս մի օրինակ: Ձեռն երիտասարդ հեղինակ Եան Կոստրահունը իր «Որ-ապաղը» վէպում ջանում է առարկայօրէն ու նոյնիսկ ճշմարտօրէն նկարա-գրել մորափրական մի հաւաքաբար վարուող գիւղի դժուարութիւնը: Ի՞նչքը կարգաւորում է շատ լաւ: Բախումնային վիճակները, որոնք պէտք է յաղթա-հարուեն դիւղարնակների կողմից, հետաքրքրական են, մինչեւ այն պահը, երբ հեղինակն իրեն հարկադրուած է դգում գիւղական հովուերգութիւնը հա-կադրել մի հայրենադարձ վտարանդու: ձեռնը ի կառն վտարանդին, որը 1968ին յետոյ Արեւմուտք է փախել, իսկական մորաւցի որսաղողի մօտ մի քիչ ծիծաղալարձ է թւում: Կոստրահունի գրքում զգացում է մի գկարկառա-ւածք տեղ, որը նա լոկ նրա համար է գրել, որպէսզի հրատարակութիւնը առհասարակ կարողանայ ձեռագրի հետ գործ ունենալ: Դարձի եկած որսա-գողը, ուրեմն, հանդիպում է Արեւմուտքից յուսախաբուած, հայրենադարձ վտարանդուն եւ երկուսով սպաւհար գիւղին ցոյց են տալիս, թէ ինչպէ՛ս պէտք է ուղիղ վարուել եւ իրական սոցիալիզմին աջակցել: Մի երջանիկ վախ-ճան գրաքննութեան համար:

Պրազայում թոյլտարուած գրականութեան մէջ մի բոլորովին յատուկ դիրք են բռնում Վլադիմիր Պարալը եւ Լադիսլաւ Փուկսը, հեղինակներ, որոնք 1968ին առաջ եւս անուանիներն ու կարգաւորողների դասին էին պատկանում,

սակայն բուրբուրոյին չէին կապուած այսօր անիծուած ու արգելուած բարեփոխումներին, Հետեւապէս, երկուսն էլ կարողացան անմիտ անցնել բոլոր մաքրագործումների միջով: Վլադիմիր Պարայի եւ Լադիսլաւ Ֆուկսի բախում որոնելն այսօր, յամենայնդէպս, համարեալ խղճալի բան է: Վլադիմիր Պարայը, սպառող մարդկանց վերաբերեալ եւ մեծ մասամբ պարզունակ երջանիկ վախճան ունեցող իր երգիծանքով, փորձում է չփոթ լաւատեսութեամբ այն վէրքերը կտնկել, որոնք յարուցել են սպառողական աղքատութիւնն ու չափաւորութիւնը սոցիալիստական քաղաքացու կեանքում:

Լադիսլաւ Ֆուկսը ակորունքով նոյն խնդրի առջեւ է կանգնած: Նա, մի հեղինակ, որն աւելի շուտ մըսանց կաֆկային, քան քաջ գիտուոր Եւէյնին է աղքատի, չէր կարող իր սարքովի բախումնային վիճակները, Պարայի նման, մի ծիծաղաշարժ եղանակով ժապաւինել: Լադիսլաւ Ֆուկսի յուսահատ ճիգերը ամէն զնով քաղաքանապէս յանձնառու եւ գործունեայ երեւալ ու ընդամին իր մեղամագձոտ հերոսներին սղձառով դուրս բերել ռոցիալիստական ռեալիզմին նենգ ծուլակներէն ու փրկել, մի աշխարհի միջով, որի մէջ տեղ չուր տի լինի մարդկային տիրութեան եւ դժբախտութեան համար, իր խնկ սեփական ներքին ճգնաժամի օրինակ է: Տրամութեան կախարդը այժմ իր վէպերում պարել է տալիս միայն ուրուականային խաղատիկնիկներէ: Բախումը, որը պիտի քաջայայտուէր Ֆուկսի վէպերում, միայն երկչոտութեամբ բացատրուած ու խառնում է արուեստագէտի ներսում, որը պէտք է իր թախիծը ծածկի մի լաւատեսական քմեծիադով: Ամէն մի նոր գիրքի հետ՝ Ֆուկսի լաւատեսական դիմակը անելի է ծիծաղելի դառնում:

Անտարակոյս, մի քանի հեղինակներ արտադել են նաեւ քաղաքանապէս յանձնառու վէպեր: Յիւստակենք երկուսին: Վլադիսլաւ Վախան ալդպիսի մի բախում է որոնել իր ռեալիզմը Բուստոնում վէպում: Հեղինակը կամեցել է կուսակցութեան որոշումը կատարել եւ փերլապէս մի յանձնառու գիրք գրել: Նրան աւելի մտահոգ է թուացել կողմնորոշուելու այսպէս կոչուած Ամերիկային հակադրուելու քաղաքական կաղապարի ուղղութեամբ: Սա, ի հարկէ, չէր կարող լաւ ընթացք ունենալ, քանի որ Վլադիսլաւ Վախան երբեք չի եղել Ամերիկայի Միացեալ Նահանգներում:

Պատմութիւնը պարզ է: Մի լիովին սոցիալիստարար մտածող գիտնական Պրադայից, Բոստոնում հիւր-դասախօս եղած ժամանակ, նախ սիրախաղ է անում Ամերիկայում մնալու մտքի հետ, ալդպիսով բախումնային վիճակի մէջ ընկնում, — արդեօք պէտք է մնայ Ամերիկայում, թէ՞ Պրադա վերադառնայ: Բոստոնում պրադայի հիւր-դասախօսի համար միայն մէկ ելք կա՝ ինքնապատնդութիւն: Նա այդ պատմութիւնը երկու անգամ կարդացի, մի մտքի հասնելու համար. արդեօք դասակարգային դիտակցութեան տէր, բայց դադափարապէս տատանուող դասախօսը Ամերիկայից հիասթափուելու պատճառով է ինքնասպան լինում, թէ՞ սոցիալիստական Ձեխտիւմիկիւս փերադառնալու վախից: Այդ հարցի պատասխանը գրքից չի կորուզում:

Մի այլ վէպ է գրել Բրատիսլաւայում՝ Սլովակ հեղինակ Լուբոշ Իւրիկը, որը պիտի ամոքէր իրական-սոցիալիստական գրականութեան կարօտը: Նրա պատմութիւնն ընթանում է Վիեննայի համբարներից մէկում, քաղաքական դադափականների համար, որտեղ իրար հանդիպում են շատ բրատիսլաւցիներ 1968ի Օգոստոսից յետոյ: Գրող եւ լրագրող Հրաբիեան Արեւմուտքում ապաստում է դրամի ու փութի, վերաբոյժ Ետայները՝ նոյնպէս: Բեռնատարի վարորդ Յեմանը ուղղում է անպայման մի արագաշարժ մարդական մեքենայ վարել, իսկ աւազ-մատուցող Լիւնները, որին Բրատիսլաւայում խաղախութեան համար պիտի բանտարկէին, ըստ էութեան ոչինչ չի սպասում: Ուրիշ ինչպէ՞ս կարող էր պատահել մի իրական-սոցիալիստական վէպում: Բոլոր դադ-

թականները նախ Վիեննայում խելօքանում են, թիկունք ջոյց տալիս Արեւմտաքին ու Դանուբի վրայով Բրատիսլավա վերադառնում, քանզի նրանք միայն այնտեղ կարող են իրենց «յանցանքը» քանել եւ այնուհետեւ յաւիտենական կյանք երկնց հրախաղիւթութիւնն ապացուցել ջանադիր աշխատանքով՝ սոցիալիզմի ու կոմունիզմի համար։

Ձեխակուն ժամանակակից թոյլաբարուած դրականութիւնն ու նրա հեղինակներին քարոզչութեանը ծառայակցելու մինչյաջմեան բոլոր փորձերը աւարտուել են դրական ձախողութեով։ Աւելի վա՛տն էլ պատահեց. քննադատական հասարակական-քաղաքական վէպը, որը նկարագրելու լինի մարդկանց իսկական խնդիրները, բախումներն ու կարիքները, չեխոտլովական պաշտօնական դրականութեան մէջ զադրել է դոյութիւն ունենալ։

Կուսակցութեանը հաւատարիմ հեղինակներին անյաշոյոյթեան պատճառները դիւրին է կուսել. օտարուած դրողները խոտանում են քաղաքականապէս փափուկ նիւթերից, հեռանում քարոզչութեան ճանապարհից եւ իրենց սերնդի բախումը չեն տեսնում անցեալի հետ ընդհարուելու մէջ, որի տակ ըմբռնում է ձեռնալի ժամանակաշրջանը՝ 1956-ից մինչեւ 1968։ Ո՞մանք էլ թէ եւ որեւէ ձեռով յարմարուել են գաղափարախօսութեանը, որոշ հեռաւորութեան վրայ են պահում իրենց՝ դրականութեան մէջ կուսակցութեան կողմից իշխանութիւն պահանջուելու հանդէպ։ Քաղաքականապէս յանձնառու վէպը պակաս օտարուած փառասէր հեղինակներին է թողնուած, որոնք 1968-ից յետոյ իրենց բախումը փորձեցին եւ իրականում էլ, արդի չեխոտլովական դրողներին նշանակալի մասի դրականութիւնից վտարուելու հետեւանքով, առաջ ընկան եւ օղտուեցին։

Փերմաներէնէ թարգմանեց

Լ. Մ.

(Մնացեալը յաջորդով)

Մ. Մ Ի Ն Ա Ս Ե Ա Ն

ՀՐԱՉԵԱՅ ԱՃԱՌԵԱՆԻ ՆԱՄԱԿՆԵՐԸ ՎԻՆՆԱՅԻ ՄԻԻԹԱՐԵԱՆՆԵՐՈՒՆ

14.

[1910 Նոյ. 10
Նար-Նախիբեւան]

Գերատպագրութիւն
Հ. Ն. Ակիւնեան,
Ստամբուլի Հանգէսի,

Պր. Չամբրանին(1) յայտնեցի Ձեր գրածը. ուրախ եղաւ եւ խոստացաւ եկող տարիէն նորոգել իր բաժանորդութիւնը: Յոյս ունիմ երկու բաժանորդ եւս գտնել, երկուքն ալ լեզուաբանութեան հետեւող, մէկը ուսուցիչ, միւսը սկսնակ աշակերտ:

«Հայոց գրեր»էն 3 գլուխ միայն մնաց. ինչպէս ըսած եմ կանխաւ, աշխատութիւնը երկար չէ. կէսէն աւելին տպեցինք արդէն. յաջորդով Կ'աւղարկեմ Դանիէլեան գրերու վրայ գլուխ մը, որմէ յետոյ կը մնայ այլ եւս երկու գլուխ: Եստ յափազանց գրադուած եմ այժմ, որովհետեւ մէկ կողմէ կը տըպուի Classification-ին հայերէն ընդարձակ թարգմանութիւնը եւ միւս կողմէ Արմատական Բառարանս տպել կը պատրաստուիմ: Յոյժ ցուալի կորուստ մը ունեցայ. Պօլսէն վերադարձին ծնողներս հետս բերի. եւ ահա շուտով հիւանդացաւ ծերունի հայրս եւ երկու շաբաթ շարժարունէլ յետոյ վախճանեցաւ: Այս ցաւը, կրած նեղութիւններս բոլորովին խանդարեցին ինձ. եւ ահա ասոր համար, «Հայոց գրեր»ը շատ եւս մնացին. բայց հոգ չէ. կը վերջացնեմ շուտով:

Ձեր տալիք մատենագիտական տեղեկութիւնները(2) աստիճանապէս պիտի հետաքրքրեն ինձ եւ նմաններին: Հետո՛ւ անկիւն մը նստած, Ձեր շնորհիւ միայն պիտի իմանանք թէ ի՞նչ կը կատարուի եւրոպայի գիտական կեանքին մէջ: Կը խնդրեմ սակայն որ լեզուաբանական յոդուածներու մէջ երբեմն շատ փոքրիկ ամփոփումներ տաք: Այսպէս ըրած էք արդէն Ձեր երկու Artn. Bibliographieներուն մէջ, զորս սիրով ու մեծ շնորհակալութեամբ ընդունեցի: Մէկ յօդուած մը գտայ որ ինձ անծանօթ մնացած էր: Ես ալ կը պատրաստեմ կատարեալ հայագիտական ցուցակ մը՝ միայն նուիրուած Հայ լեզուաբանութեան(3): Սակայն շատ մանրամասն, որովհետեւ մինչեւ իսկ Խաթարայի(4) յոդուածները յիշուած են, եթէ բարբառով գրուած են: Ձեր հրատարակելի ցուցակը ամէնէն առաջ ինձ պիտի օգնէ եւ կանխաւ ու ջերմօք պապէս շնորհակալ եմ:

digitised by A.R.A.R.@

Ձեռագրաց ճուշակը եթէ աւարտի, պիտի խնդրեմ որ մէկ օրինակ իմ հաշիւս կազմելով հաճէիք ուղարկել ինձ: Նոյնպէս մէկ օրինակ ալ Սանասարեան ճուշակէն եթէ կայ՝ կազմելով ուղարկել ինձ (առանձին հատորով եւ ո՛չ թէ Թաւրիղի ճուշակին հետ կազմելով):

Շէֆտալովիցի(5) հասցէն եթէ որ եւ իցէ միջոցով Ձեր ձեռքն անցնի, խնդրեմ հաճեցէք ուղարկել: Բազրտտ ինայթեանը(6) գիտնալու է, բայց անոր հետ թղթակցութիւն չունիմ: Հայ Ծափօքի մը հետ թղթակցութիւն ունենալը լատ անկամ աւելի դժուար է քան թէ օտար երեսպագի ամծանօքի մը հետ:

«Մեր Ձայն»(7) պակաս թիւերը եւ Հ. Բ. Պիլէզիկեանի(8) խընդրած գրքերը կը գտնեմ ու կ'ուղարկեմ: Այս առթիւ խնդրեմ հաճեցէք յայտնել իրեն:

Նոր լուսանկար մը առ այժմ տրամագրելի չունիմ. բայց կը խոստանամ, խնդրելով Ձեզմէ փոխադարձը, որպէս զի գէթ պատկերի վրայ ուրախութիւնն ունենամ արժանանալու Ձեր տեսութեան:

1910 Նոյ. 10

Խոնարհ յարգանք
Ձերդ Ե. Ծ. Հ. ԱՃԱԹԵԱՆ

[Առաջին էջի լուսանկարով՝ Տեղւոյս տպարանատէտ Աւագեանը կը խնդրէ Ձեզմէ՝ Վիեննայի ձուլարանիդ մէջ գտնուած հայ. տառերու մէկ ցուցակը(9): Կրնաք ինձ զրկել:

(1) Գաբրիէլ Արաբիով (1861-1937), հայագէտ եւ մանկավարժ. 1908-1909-ին Նոր Նախիջեանում հրատարակել է «Հայոց եկեղեցու պատմութիւն», երկհատոր, 1914-ին՝ «Հայ գրականութեան պատմութիւն» (1ին մաս). մահացել է Երեւանում:

(2) Հ. Գր. Գալսեփեանը «Հանդէս սմբոթայ»-ում 1887-1897-ին հրատարակել է 1887-1896 թթ. լոյս տեսած «Եւրոպական-հայագիտական հրատարակութիւն», որից չհասցաւ թափին ընդհատուել է: Հ. Պ. Ֆէրիաթեանը շարունակեց 1910-ին Յուշտարից եւ լոյս ընծայեց 1897-1910-ին տպարանի գործերի ցանկը:

(3) Հր. Աճառեան այսպիսի մատենագիտական ցանկ չի հրատարակել:

(4) «Եւրոպայաց», երգիծական շարաքաթերթ, Թիֆլիս, 1906-1916, 1922, 1925-1928:

(5) Եւրոպացի լեզուաբան:

(6) Խալաթեան Բազրտտ (մ.ա. 1880-1935), բանասէր, պատմաբան:

(7) «Մեր ձայնը», ֆաղափախ, հասարակական եւ գրական շարաքաթերթ, ապա եռօրեայ, Նոր Նախիջեան, 1907-1909:

(8) Հ. Բաւարտա Պիլէզիկեանը (1862-1917) տարիներ շարունակ եղել է վանքի մատենադարանի պատասխանատուն եւ շատերի հետ նամակակցելով հարստացրել է այն:

(9) Վիեննայի Միքիթա:էան տպարանը վաճառքի համար ունէր հայերէն տառեր:

[Նոր-Նախիջեան
1910 Դեկտ. 28]

Փերսպատիւ
Հայր Ե. ԱճԻՆԵԱՆ,

Նախ պատիւ ունիմ շնորհաւորել Նոր Տարին եւ Ս. Մենդեան տօները:

կը մտղթեմ յաջողութիւն թէ առանձնական եւ թէ Զեք խմբագրական գործերուն մէջը:

Նամակիս հետ փոստ կը յանձնեմ բաւական ընդարձակ ծրար մը, որուն մէջ պիտի գտնէք Զեք խմբագրած Մեր Զայնի պակաս թուերը, Ս. Մեքորեի շարունակութիւնը եւ երեք կտոր դիրք: Մեր Զայնի թուերը շատ զժողովրդականութեամբ կը ցայ ձեռք բերել, որովհետեւ խմբագիրը այլ եւս հոս չէ եւ բոլոր թերթիւնք իր հետ փոխադրեր է(1): Ուրիշներ պակաս չէին: Վերջապէս Պր. Զամինեանը իր հաւաքածոյէն հանեց եւ ինձ տուաւ՝ Զեք ուղարկելու համար: Հանդէսի յունդ: Համարին մէջ տողիկ մը շնորհակալութիւն դնէք, լաւ կ'ըլլայ: Միւս երեք կտոր դրքերը խնդրեմ հանձնէք յանձնել Հ. Բ. Պիլէգիկ-ճեանին՝ գրադարանի համար: Ներողութիւն որ ուղարկեցի: Կ'ուզէի բոլորը միասին ուղարկել:

Ս. Մեքորեի ուղարկեցի մէկ գլուխ եւս. այն է Դանիէլեան դրքը, որ բաւական ընդարձակ բան մ'եղաւ. բնագիրս շատ աւելի կարճ էր, բայց երբ ձեռք առիկ կտոր մը հոս, կտոր մը հոն աւելցնելով՝ այդպիսի բան դուրս եկաւ: Կը մնայ եւս երկու գլուխ, մին ասորի, պարսիկ, յոյս գրերու գործածութեան մասին մեր մէջ եւ երկրորդը բուն Մեքորեան դրքը: Աստուծով այն ալ կը վերջացնենք:

Յոյս ունիմ որ յունուարէն սկսեալ Հանդէսը կ'ուղարկէք Պր. Զամինեանին. մէկ օրինակ ալ իրր փոքր, խնդրեմ ուղարկէք առ Պր. Ճէնանեան, թեմ. Դպրանոցի անունով. Nr. Djénanian, Séminaire arm. Nakhitchévan s/o Don:

Սերաստիայէն Պր. Դարբինեան(2) Զեքի յօդուած մը զրկեր է նշանագրերու մասին. յօդուածը տպած չէք՝ առարկելով թէ իմ պիտի տպուի. այդ նոյնը Սերաստիայ Նղարակ թերթին մէջ տպել տուեր էր. բայց տպագրութիւնը շատ գէշ ըլլալով՝ նորէն յօդուածը արտագրեր եւ ինձ զրկեր էր: Ուշադրութեամբ համեմատելով իմ ցուցակիս հետ, տեսայ որ իւր 300-ի շափ նշանագրերուն մէջ 25 հատ բոլորովին նոր բառեր կան, որ կը պակսին իմիւս մէջ. ասկէ զատ կան նաեւ խուճ մը նոր նշանաձեւեր (բառերը նոյն են, նշանաձեւերը տարբեր): Բոլորը միասին եթէ հաւաքենք՝ իմ հրատարակած ցուցակիս 1/3-ը կ'ըլլայ, այսինքն Հանդէսի մէկ էջէն քիչ մ'ալ պակաս: Արդ կը հարցնեմ թէ կ'ուզէ՞ք կամ կարելի՞ է այս նոր նշանները հաւաքելով, իբր յաւելուած կցել նախորդին, մանաւանդ որ արտատպութիւնը դեռ վերջացած չէ: Կ'սպասեմ Զեք բարեհաճ պատասխանին:

Մտղթելով Զեք տմէն յաջողութիւն
մեծ յարգանք
Հ. ԱՃԱՌԵԱՆ

1910 Դեկտ. 28

(1) Նոր Նախընթացի Վերջ Զայնը պարբերաթիւթի խմբագիրը եղել է Յովհաննէս Մալխասեանը (1866-1931), գիւղագիր, մանկավարժ եւ հասարակական գործիչ: 1933ին ագորուել է Նոր Նախընթացի. ի. թերթում հակացայական յօդուածներ տպագրելու մեղադրանքով բանտարկուել է 1908ին, որ Աճառեանը չէր կարող բացառապէս յայանել:

(2) Գարիկեան կարապետ (1801-1825), բառարանագիր, ազգագրագէտ, մանկավարժ. նրա արդէն՝ հոգիով. Կիւրեղ Գարիկեանը Յրուսաղէմում 1852ին հրատարակեց Նրա հիմնադրիք սերաստայ զատապիգուիչ եւ զէպ բուսաշխարհը 1968ին: զէպիկտ սմտոր-նայնում ունի շորս համառօտ բառաքնական յօդուած:

Գերապատիւ Հայր Մատթէիան(1)
Խմբագրական «Հանդէս Ամսօրեայի»
ի Վիեննա.

Ձեր խնդրանքին համաձայն շտապ կերպով կազմելով Նոր-Բայազէտի ձեռագրաց ցուցակին յառաջարանը, ցանկը, գերմաներէն թարգմանութիւնը եւ տախտակը, ապահովեալ ծրարով կ'ուղարկեմ Ձեզ այսօր։ Որովհետեւ զբոսած էիք որ ընդ փոյթ կազմեմ եւ ուղարկեմ յիշեալները, ուստի ես ալ ժամանակ չվատնեցի գրածներս տրտազրելու եւ երկրորդ օրինակ մը քովս պահելու՝ սրբագրութեան եւ համեմատութեան համար։ ուստի կը խնդրեմ որ երբ այսօր դրկած ձեռագրերս ապուի[ն], անպատճառ եւ ամէն պարագայի մէջ ալ ձեռագրերս ետ դարձնէի ինծի։ Հանդէսի նախկին թարգմանները սովորութիւն ունէին միշտ եւ ամէն ժամանակ իմ արտասպէլիք գործերս մէջ մ'ալ ինձ իրկել սրբագրութեան համար։ եւ ետ կ'ունենայի Քանի մը կարեւոր գիտելիք եւ կ'ուղղէի։ Վերջերս դժբախտաբար այս բարի սովորութիւնը դադարեցաւ եւ ես ստիպուած կ'ըլլամ գրածներս երկրորդ անգամ ալ արտագրելու եւ քովս պահելու, ինչ որ ժամանակի մեծ կորուստ է, մանաւանդ ինձ համար, որ բացի քնտանեկան գործերէ, օրական հինգ ժամ դատ ունիմ։ եւ այլ եւս ինչքան ժամանակ կը մնայ գրական աշխատութիւններով պարսպելու։

Նոր-Բայազէտի ցուցակէն ինձ վերադարձուած է թ. 1-7, 11-17 ձեռագրերնորուն նկարագրութեան քննադիրը(2)։ մնացեալը ամբողջապէս ձեր քով կը գտնուի։ ինձ ուղարկուած չէ։ Ուղարկուած մասերը ես ալ համեմատած եւ սրբագրած եմ եւ այս մասերուն արտասպէլութեան մէջ տպագրական սխալներ չկան։ Մնացեալներուն մէջ՝ որ ես տեսած չեմ, Աստուած իմ, այն ինչքան եւ ինչպիսի՝ սխալներ սպրդած են։ Քանի մը օրինակ տամ՝

— էջ 17 ա, տող 2. տպուած է աղտմէն. պիտի ըլլայ Վազ (803) տէնն։

— էջ 20, տող 3 (վարէն) — սկզբնատառերը եւն ի՞նչ գոյն են չէ ըստւած. օկգրնատառերը ըստւած եւ թողուած է։

— նոյն էջ, տող 1 (վարէն) կ'ըսուի թէ խաչը ունի 3 քիւ. չեմ հասկընար թէ խաչին քիւր ի՞նչ բան է. քե՛ն պիտի ըլլայ արդեօք։

— էջ 21 ա, տող 5 (վարէն), էջ 07 ք (քանի՞ ըսել կ'ուզէ)։

— էջ 28, տող 17 (վարէն). Աւետարանին բովանդակութիւնը էջերով յիշուած է. Մատթէոս, Մարկոս կայ. յանկարծ 146 էջէն կը ցատկէ 224. Ղուկասի մասին եղած տեղեկութիւնները փախցուցած է. ձեռագիրս քովս չէ որ ստուգեմ եւ գտնեմ պակասը։

— էջ 29 ա, տող 1 վարէն. սիւնակներուն մեծութիւնը դրած է 9 երկայնք, 16 լայնք. կրնա՞յ այսպէս բան տեղի ունենալ. ի՞նչպէս պէտք է ուղղել, չգիտեմ։

— էջ 29 բ, տող 2 (վարէն), տողերուն թիւը դրած է մէկ էջի մէջ 12! ի՞նչ պիտի ըլլայ, չգիտեմ։

— էջ 31 ա, տող 11 (վարէն) կը յիշուի Խոսրով Յորցակեցի նոր վկայ մը. այսպիսի նոր վկայ կա՞յ որ, ինձ ծանօթ չէ։

— էջ 44 ա, տող 2 (վարէն). ձեռագրի նկարագրութեան մէջ կ'ըսուի Մեծաքիւմ՝ մաքուր. չափերը փախցուցած է. ես ի՞նչպէս գուշակեմ. գերմաներէն թարգմանութեան մէջ ալ տեղը բաց ձգեցի։

— էջ 45 ա, տող 8 (վարէն). դատարկ թուղթերուն մէջ կը յիշուի էջ

138 ա-272 բ. ուրեմն 140 թերթ պարապ է թողած. անկարելի բան է. բայց ի՞նչպէս պէտք է ուղղել, անկարելի է գուշակել:

Այսպիսի սխալներ դեռ շատ ու շատ կան. ես ամէնէն հետաքրքրականները ցոյց տուի, անանկ որ առանց ձեռագրի համեմատութեան անկարելի է ուղղել: Յիշատակագրութեանց մէջ խիստ շատ տեղեր կան, ուր կ'ըզամ թէ անյայտնի սխալ մը կայ, բայց անկարող եմ ուղղել, որովհետեւ բնագիր չունիմ: Այս բոլորը ի նկատի ունենալով, թախանձագին կը խնդրեմ Ձեզմէ, Հ. Մատիկեան, որ փնտէք խմբագրութեան հին թուղթերուն մէջ եւ ինչ որ գտնէք ձեռագրէս, այսօրուան ուղարկած ձեռագրերուս փորձերուն հետ բարի ըլլաք ինձ ուղարկելու ապահովեալ, որպէս զի ես ալ կարող ըլլամ զոնէ վերպակներու ցանկին մէջ սխալները ուղղելու(2): Meillet-ի խորհրդով յատուկ մտադրութիւն դարձուցած էի ես յատկապէս ձեռագրերներուն մէջ գտնուած տառասխալներուն վրայ, որպէս զի անոնց քննութեամբ կարողանայինք երեւան հանել որ մը հայերէն տառերու յետին հնչափոխութեանց օրէնքները. այժմ որ այլ եւթ տնկարելի է մտահոյ ճիշտ տպագրուած ըլլալուն վրայ, մեռա՛ւ աշխատութիւնս: Ի՞նչ կրնամ ընել:

Ըսածներէս կ'երեւայ որ ցուցակս բոլորովին աւարտած չէ. դեռ վերպակներու ճոխ ցանկ մը ունինք պատրաստելու, որ սակայն զխտւորապէս ձեգծէ կախուած է: Անուններու ցանկն ալ ամբողջ թիւէ ու տառէ բաղկացած ըլլալով, ենթակայ է բազմաթիւ վերպակներու եւ տպագրական սխալներու: Օրինակի համար Թաւրիգի Ձեռ. ցուցակին ցանկը երբ տպեցին, հոն ալ Տիւրքաւ յատուկ անունը դուրս ձգեք են ցանկէն. եւ օրովհետեւ Թէրքի(3) Կէս տիւրքաւ բառը նաեւ հասարակ անուն է, չգիտցողը զիս պիտի դատապարտէ եւ բսէ թէ Վեմուտեանը չէ կրցեր որոշել թէ այս տեղ Տիւրքաւ բառը մարդու յատուկ անուն է եւ ո՛չ թէ հասարակ անուն: Ներկայ ցանկին մէջ ալ Տէրտիք յատուկ անուն մը կայ. կը խնդրեմ որ յատուկ ուշադրութիւն դարձնէք ասոր վրայ եւ սխալմունք կարծելով դուրս չհանէք ցանկէն:

«Հայոց գրերը» աշխատութիւնս ալ շատ անբախտ դուրս եկաւ. այս տարի յորելեանական տարի էր(4). ի՞նչպիսի յարմար դէպք էր. եթէ տպէիք ժամանակին եւ կարող ըլլայինք այս տարի վերջացնել, ի՞նչ աղէկ կ'ըլլար: Ձեզի վեց ամիս առաջ Հայկական(5) մը խրկած էի, որ պատասխան մ'էր Տր. Թրեւեալեանի(6) մէկ գրութեան. այս տեսակ գրութիւնները՝ ուր մէկը մէկուն պատասխան մը կուտայ, առհասարակ սովորութիւն է անմիջապէս տպել. երբ 6 ամիս եւ ձեր գրածին համաձայն դեռ եւս 3-4 ամիս սպասենք, գրեթէ տարի մը յետոյ գրուած պատասխանը ի՞նչ արժէք ունի. արդէն հեղինակն ալ իրեն ըսածը մոռցած կ'ըլլայ: Դուք, փոխանակ այսպիսի առօրեայ նշանակութիւն ունեցող բան մը (որ արդէն մէկ երեսնոց բան ալ է) օրը օրին տպելու՝ ասորի մը կը ձգձգէք, մինչդեռ անդին Ս. Յակոբեան հիւանդանոցին պատմութիւնը(7), որ աշխարհիս ամէնէն անհետաքրքրական բանն է եւ ինչքան ալ ուշ տպուի (օր. 100 տարի յետոյ), այնքան աւելի հետաքրքրական կ'ըլլայ, կ'ըլլէք եւ ամէ՛ն ամիս առանձնակներով սինակներ կը լեցնէք: Քաւ լիցի ինձ, որ Ձեզ ճանապարհ ցոյց տամ. արդէն այսքան փոքրիկ նկատողութիւնն ալ գուցէ յանդիմութիւն է իմ կողմէս, բայց մի մոռնաք(8) որ ես ալ օտար չեմ.

896 թուէն ի վեր Հանդէսի մէջ եմ(9). վիեննական ո՛ր հայրը որ տեսած եմ, զիս իրենցմէ յորջորջած է. վկայ թող ըլլան Պօլսոյ վիեննական վոնքի պատւական հայրերը (մանաւանդ պատկառելին եւ իմ յաւէտ սիրելին Հ. Թովմաս Կէտիկեանը), որով չարունակ կը հրաւիրէին զիս այս ամառ իրենց վանքը, դիւբութիւն կուտային ինձ աշխատելու, ուղածիտ պէս օգտուելու իրենց մատենադարանէն եւս, ու զիս իրենց մարդը կը կոչէին: Այս տեսակէտէն նա-

յիւով խնդրին, թո՛ղ ըստծնեւս ծանր չեղեան, այլ մի՛միայն Հանգէսին աւելի լաւ ցտեղանալու ջերմ փափաք մը:

Անդհալ օրեր Հ. Պիլեղիկեանէն թուղթ մը ստացած էի, որուն մէջ կը գրէր թէ Գրիշ թերթը ամբողջ չէ ուղարկուած. պակասները կ'ուղէր որ դըստնեմ եւ դրկեմ. բայց գծախտաւար չէր ըսած թէ պակաս թուերը որո՞նք են. կը խնդրեմ որ կամ երկտողով մը եւ կամ Հանգէսի նոյեմբերի թղթակցութեանց մէջ երկու բառով յիշեցնէք ինձ եւ իսկոյն կը դրկեմ:

Քանի մը անգամ գրեցի Ձեզ թէ Հանգէսը այս տեղ շատ անկանոն կ'ստացուի. առաջ ալ այսպէս էր. բայց երբ պակասները կը յայտնէի, կ'ուղարկէին: Իմ պակասներն ուղարկեցիք, շնորհակալ եմ: Բայց Քաղաքային դրադարանին, Դպրանոցին եւ Պր. Զամինեանի պակասները չուղարկեցիք: Այս պարտաւսին դիտեցէք սակայն որ բաժանորդ պիտի կորսնցնէք: Քաղաքային դրադարանը արդէն կէս ռուսական հաստատութիւն մ'է, հայերէն թերթ քիչ կայ կարդացող. դրադարանի վարչութիւնը կ'ըսէր թէ Հանգէս կարդացող մէկ չուզի ալ չկայ (ճիշտ է, որովհետեւ Հանգէսով հետաքրքրուողները կամ առանձին բաժանորդ են, ինչպէս ինձ պէս եւ Պր. Զամինեան, եւ կամ Դպրանոցին դրադարանէն կ'ստանան) եւ կ'ուղէր որ այլ եւս ջնջէ թերթին ստացումը: Շատ խոնկեցայ եւ եւ համոզեցի թէ Հանգէսը լրագրի չէ, կարդացող անուշտ չպիտի ունենայ, բայց արդարեւ գիրք միշտ պէտք է ապագայի համար եւն: Եթէ պակաս համարները շարունակէք չդրկել, կը վախնամ որ բոլորովին դադրին բաժանորդ ըլլալէ: Պարոն Զամինեանն ալ չորս թիւ ստացած չէ՝ այն է՝ Յուլիւս-Օգոստ-Սեպտ. եւ Հոկտ.: Այս թուերը սակայն եթէ չըրկէք, խնդրեմ իմ միջոցով մի՛ գրկէք, որպէս զի վրաս կանկան լըլլայ, թէ եւ կ'ստանամ, բայց չեմ յանձնեք իրենց:

Ռոնար Եսայանց

Հ. ԱՃԱՌՆԱՆ

(Շար. Ե)

(1) Հ. Աղեքսանյր Մատիկեան (1886-1930), բանասէր, եղբւ է Համգէտ ամսորնային խմբագրի 1913-1920 թթ.:

(2) Ձեռագրացուցակի թեր ստուգումը պարզեց, որ Աճառեանի նշած վրիպակները մնացել են անանձնատիրութեմ էլ, եւ վերջում վրիպակները ցանկ չկայ:

(3) Քէրս, թուրք. հեղատակ:

(4) Յարկեանական տարի. 1913ին նուրի է հայերէն գրերի գիտի 1500ամեայ յորիւնը, որովհետեւ այն ժամանակ քնդուռուած էր 413 թուականը, այժմ՝ 408. Նոյն տարին անուրի է նաեւ հայերէն տպագրութեան 400ամեակը:

(5) Հայկականի, Համգէտ ամսորնային, 1914, թ. 8-0, էջ 563-506. Ռաբ խոսուած է շարադար քառի խմբագրի մասին, որով հակադրուած է քծ. Յ. Թրեքեանի քարադար, քերական կամ վարդապարտ արագութեամբ, քաղք քաղքում է անփոփոխ, որովհետեւ քաղք միջին տեղում եւս ուղղագրութեամբ է գործածուել:

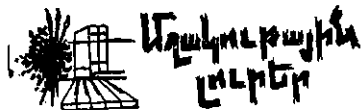
(6) Թիւրքական Յարուրիւմ (1845-1919), բմիկ, բանասէր, լեզուաբան, լատարանագիր, թուրքական, աշխատութիւնների հեղինակ՝ Վերիանայ քաղաքում (1820), ուր ստուգարանի է հայերէնի պարսկական փոխադրութիւններ, Համգէտ ամսորնայինում եւս խոստովանակած գիտություններ, որոնցից է Հեռերիսի, շարադար (1912 թ. 7, 424-428):

(7) Հ. Իսահակ Սրապիւն (Անտոնեան միւսան), ՎՊ. Յակոբ ազգային հիւանդանոց, Համգէտ ամսորնային, 1911-1914:

(8) Նամակի սկզբում եղած տեղեկից յստակ երեւում է, որ այն ուղղուած է եղել Հ. Ա. Մատիկեանին, իսկ Հ. Ն. Աղեքսանյր Համգէտ ամսորնային 1933, էջ 440-ում գրել է՝ «20 Հոգի» 1913 Կր գրէր ինձ [Շնորհակալութեան] Աճառեան Նոր-Նախիջեանին. ՎՊ մնաւ որ եւ ալ օտար մը հղած չեմ. 1898 քուէն ի վեր Համգէտի մէջ եմ... կը կոչւիմ:

(9) Աճառեան 1898-ից է սկսել աշխատակցել Համգէտ ամսորնային:

digitised by A.R.A.R.®

ԳՈՐԻԳԷՆ ԱՄԱՄԵԱՆԻ ՆՈՐ ՅՕՐԻՆՈՒՄԸ

Կոմիտասի անունն երաժշտանոցի երաժշտապետ Յուսուֆյանի անունով Գորիգեն Աղամեան, որ վերջերս անհանգիստ եղած էր, ապաքինումի չլընձեր բուրբեղե հաց, ամբիջաղէս դրած է թաւնութակի եւ դաշնամուրի համար նոր երաժշտաութեան մը, զոր կոչած է զՊայտա-սաննաւ: Եւ րաշտապէսը իր այս նոր դորեւ նուիրած է զինք թուած թիկններուն:

Գորիգեն Աղամեան երբ որոշած է թաւնութապետ դառնալ, այդ օրերուն, երեսնի մէջ զայսութեան ունեցած է միայն երկու թաւնութապետ: Ան երեք տարի յաջորդաբար մուտքի քննութիւն տուած է, սակայն մասնագէտները մերժած են զինք, ըսելով, թէ վատ լսողութեան ունի: Երբորք քննութեան ընթացքին, քննիչ յանձնարարողի ճարտարագուհին ցուցակները չփոխած է եւ զերազանցիկ Աղամեանի նիւերը զետեղած է Աղամեանի աղանդունին գիմաց:

Աղամեանի չափ հույսկաւոր է նաեւ իր թաւնութակը, որ հնչած է Արեւմտեան Գերմանիոյ, Պուրթիշի եւ Էսթոնիական այլ ուսաններու մէջ, իսկ 1948ին կարած է Միլերկերուկանը՝ հասնելու համար Գահերէ:

ՄԱՐԻ ՏԵՐՏԷՐԵԱՆԻ ՍՐԲԱՆԿԱՐՆԵՐՈՒՆ ՅՈՒՅԱՎԱՆԻԷԱԸ

Վերջերս, Բորոնթոյի Հայ Կեդրոնի ցուցադրանքին առիթով ունեցած են ըմբռնունք ուղարկու ցուցանալէս մը՝ Մարի Տէրապետի սրբանկարները:

Տասնութ դարերուն ժառանգապէս կենը եւ դառն են վերաբարդութիւններ՝ բնականապէս որքանակարգութեան բնորոշ նոյններէն, զորս արեւմտադիտութեան ուսումնասիրած է Պալլանեան երկրներուն մէջ ընկալութիւն հաստատած լըլաններն: Միայն զարեւրը բազմապէս են իր անհնազանդ ներշնչումները արտայայտող իրաների պատաս-

ներէ, ուր իրարու միմեկուան են զերբապաշտ նկարչութեան յատկանիւններն ու արտակարային ոճը:

Մարի Տէրապետն ծնած է Պէյրութ, 1862ին: Նկարչական դասընթացներու հետեւած է Մոնթէպալ հաստատութիւն ետք:

Խորքին մէջ, սակայն, իր առաջին հուշած է աւելի կանուխ՝ Պուրթիշ գտնուած լըլաններն, ուր ժամէ կրցած է ուսումնասիրել բնականապէս արտակարգներու իւրայատուկ քննիչը:

Ապաքինը իջած է 1978ին սկսեալ՝ Պահապի եւ Միացեալ Նահանգներու արեւելեան լըլաններու մէջ: Պուրթիշին է ընդհանրապէս ասոր լըլաններուն մէջ, բայց անցեալ տարուան ցուցահանդէսներէն:

1984ին է, որ Համապաշտօնի հովանաւորութեամբ Մարի Տէրապետն ցուցադրած է նախ Մոնթէպալի մէջ, ապա՝ Նիւ Յորքի Համապաշտօնի տարեկան համապատարհին: Այդ ցուցանման զեւր տիկ, Տէրապետի 12դ ցուցահանդէսն էր:

ԵՐԱԺԻՆՏ ՊԵՐՃ ԺԱՄԿՈՇԵԱՆ ԳԵՐՄԱՆԻՈՅ ՄԷՃ

Ամերիկական երգչուհեան Պերճ Ժամկոշեան Հրապարտած է Քէօնի (Արեւմտեան Գերմանիա), Մարտի ընթացքին նուազելու համար Եռան Անպատիւն Պարի ամբողջական երկերը, հանձնարելով երաժշտին ծննդեան 300ամեակին առիթով: Երապետն ի՞նչ նուազանդէսներուն մէջ մասը աւելի ունեցած է Քէօնի Մայր Տաճարին, մայրեալը՝ Տիւնէլտարթ, Պրաուվայլը եւ Պենթթ փաղափներուն մէջ: Բոլոր նուազանդէսները պատկերաստուած են եւ ամբողջութեամբ հաղորդուած՝ Արեւմտեան Գերմանիոյ ձախտափնունքն:

Պերճ Ժամկոշեան Գերմանիոյ մէջ ելոյթներ կ'ունենայ կոմիտասաբար եւ կը վայելէ բարձր մոդուլոգիականութիւն ու լարդանք՝ իր ձայնադրութիւններով եւ մեծամեծերգներով:

Արեւմտեան Գերմանիոյ մէջ վերջին անգամ ան նուազանդէսներ տուած է անցեալ Մարտին: Քէօնի մէջ իր տուած նուազանդէսին անդադունալով, շրջան կազմէր օրաթերթի արուն-

տարածը գրած է: «Պերմ ժամկետում ունի մեռ-
ժերու եւ ոսկերու անգնահատելի թերթիք ընդա-
նակութիւն, որ յափազանց աշխատու է եւ կ'աշ-
խատայաւորի իր նուագածուքնան դիրքաւոր թուա-
ցողութեամբ: Սակայն Պերմ ժամկետնանի աշ-
խատիւն ամենեւնի բնորոշ երեսը իր ժխտիք վիճա-
պաշտութիւնն է, որ, իսկապէս օրինապաշտ չէլ-
լաւում, յափազանց համագիշ է, յնարիւ իր տն-
կնդութեամբ եւ պարկշտութեամբ: Պերմ ժամկետ-
նան երեսոյք մըն է: Ազդող տառապի մըն:

ՏԻԳՐԱՆ ՄԱՆՍՈՒՐԵԱՆԻ ԳՈՐԾԵՐԸ՝ ՄՈՍԿՈՒԱՅԻ ՄԷՋ

Մոսկուայի պետական տիւֆոնիք Նուագա-
խումբի արտերն մէջ սեղի ունեցած է խորհրդա-
յին իրաւաւորութեան երեկոյ մը, որուն ընթաց-
քին, այլ երաժշտներու զորներու կողքին, հըն-
լած են նաեւ հայրենի արուեստագէտ Տիգրան
Մանուկեանի ձերկու տղիկները եւ ընկերներն ա-
նուն ստեղծագործութիւնները, յորինուած՝ մայ-
նաւոր սերնդի, թաւալութիւն եւ զաւեամուրի հա-
մար:

Ն. ՊԵՋՃԵԱՆԻ «ԳՈՐԸ ԶԻՈՒՆ ԺԱՄԸ» ԺԱՊԱՆԻՆԸ ՋԵՐՄ ԸՆԴՈՒՆԵԼՈՒԹԵԱՆ ԿԱՐԺԱՆԱՆԱՑ

Սուրբայն զաղթած երեսասարդ բեմադրիչ
նկիւն Պեճեանի զորք միւս ժամը ժողովներ
արժանացած է հայ թէ օտար հանդիսատեսներու
ջերմ ընդունելութեան: Լոս Անճելոսէն, Պոսթը-
նէն, Փարիզէն եւ Սան Ֆրանսիսկոյէն ետք, ժա-
պաւէնը փառաւար 10ին ցուցադրուած է նաեւ
Պրիւմոյի մէջ, Եղեանի Դամեանիկի ստիթով կազ-
մակերպուած ոգեկոյման մեռնարկներու շարքին:
Պեճեան տակաւն ուսանող է Գալֆորնիոյ
համալսարանի թասերական արուեստից բաժնի
մուտքին մէջ, բայց արդէն որոշած կ'երեւի ա-
պագայ իր տաղարէզին ուղին: Ամերիկեան շար-

ժապաւորի ընդհանուր հոսանքին մէջ նեղուե-
լաւ փոխարէն, առ նախընտրած է հետեւել իր
ներքին մայրին, որ այս պարագային հայ ժողո-
վորդին ազգային իրականութիւնն է, որուն ա-
մէկէն զգալուն հարցերուն կ'անդադարանայ զփորշ
միւսն ժամը ժողովները:

Ժապաւէնը իրեն նիւթ կը շուտիկ նիւ Ետը-
քի մէջ թուրք դիւանագէտի մը ահաբեկումը, ու-
րուն իշխողութեան համար Վրէժ անուանով հայր-
զի մը (զերտիստարութեամբ՝ Արտ Յովհաննէս-
եանի) կը հասնի նիւ Ետըք, ժամկետէն երկու օր
ստալ: Ժապաւէնը կը ներկայացնէ անոր երկօր-
եայ կենսոյն եւ ահաբեկչական արարքին մանր-
մասնութիւնները, պեղելով վերապրած հայուն
սիրով ներաշխարհը: Վրէժի ապրումները, իտ-
կումները եւ վերացումի պահերը հարուստ ա-
ռազմ կը դառնան Պեճեանի համար, որպէսզի
շարժանկարի լեզուով եւ արուեստի թելադրակա
նութեամբ աշխարհին պատմէ հայուն վիշտն ու
կոտորացող վէրքը, քփիւղահայուն անորշուքիւ-
նը եւ յուսախաբանութիւնը հայ ահաբեկիչին պոռթ-
կումները եւ վրէժեղորութիւնը:

Գեղարուեստական արժանիքով օժտուած Պեճ-
եանի այս ժապաւէնին յաջողութեան մէջ իր բա-
ժինը ունի նաեւ Յովհաննէս Մալիպետիկի պատ-
րաստած երաժշտութիւնը:

...ՆԱԵՒ՝ Գ. ԵՂԻԱՋԱՆԵԱՆԻ «ԲԱԺԱՆՈՒՍ»Ը

Մոսկուայեան բեմադրիչ Փարիզի Եղիազար-
եանի բեմամուտն ժապաւէնը արդէն իսկ ներկա-
յացուած է հանրութեան եւ արժանացած՝ դե-
ղարուեստաւոր լրիւնակներու եւ արուեստի բըն-
նադատներու ջերմ գնահատանքին: Առաջին ան-
գամ այս ժապաւէնը ցուցադրուած է Մոսկուայի
«Ուղանիկ» շարժապատկերի սրահին մէջ:

Ժապաւէնը իրեն թեմա կը շուտիկ ա՛յն ի-
րողութիւնը, թէ փառաուն տարի ապրիլէ հոգե,
մարդ ինչպէ՞ս կը սկսի մասնել իր կենսոյն ի-
մաստին շուրջ՝ գլխաւորաբար կեդրոնանալու
ա՛յն մասնումին վրայ, թէ ի՞նչ կատարած է
մարդկութեան համար:

Ժապաւէնին գլխաւոր դերը ստանձնած է Խ.
Հայաստանի արուեստադէտ Արմէն Զիզարեան-
եան:

«Բաժանում» Գ. Եղիազարեանի վեցերորդ
գործն է: Գ. Եղիազարեան իր ժապաւէններու եւ-
կարահանման համար, յաճախ կը հրաւիրէ զեւթ-
փիլմի գլխաւոր դերասանները:

ԼՈՅՍ ՏԵՍԱՆ

ԼՈՅՍ ՏԵՍԱՆ

ՖԲԱՆՑ ՎԵՐՖԷԼ

Մ Ո Ւ Ս Ա

Տ Ա Ղ Ի

Ք Ա Ռ Ա Ս Ո Ւ Ն

Օ Ր Ե Ր Ը

— Հատոր Ա. —

- Անքիլիսա, 1984, 347 էջ, բարձրորակ տպագրություն:

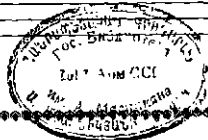
— Հատոր Բ. —

- Անքիլիսա, 1984, 267 էջ, բարձրորակ տպագրություն:

— Հատոր Գ. —

- Անքիլիսա, 1985, 327 էջ, բարձրորակ տպագրություն:

(Թարգմանեց՝ ՏՈՐԹ. Բ. ՓԱՓԱՋԵԱՆ)

ԼԻԲԱՆԱՆ

Հատաժամատ 12 Լ. Ո.
Տարեկան բաժնեզիմ 125 Լ. Ո.

ՍՈՒՐԻԱ

Հատաժամատ 15 Ս. Ո.

ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆ

Տարեկան բաժնեզիմ 40 Ամերիկեան տոլար

بَاكِين
مجلة شهرية ، ادبية وفنية علمية
المدير المسؤول
السيد ارتين كارنيك قزانيان
PAKINE
REVUE MENSUELLE
LITTÉRAIRE & ARTISTIQUE
Propriétaire
Dr. A. KAZANDJIAN
ԲԱԿԻՆ
ԱՄՍԱԳԻՐ
ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ
ԵՒ ԱՐՈՒԵՍՏԻ
Խմբագիր
ԳՕՂՈՍ ՄՆԱԳԵԱՆ
Խմբագրության անդամներ
ՅԱՐՈՒԹԻՐՆ ՊԵՐՊԵՐԵԱՆ
ՍԱՐԳԻՍ ԿԻՐԱԿՈՍԵԱՆ
Վարչական պատասխանատու
Ս. ՏԷՐ ԽԱՉԱՏՈՒՐԵԱՆ
B. P. 11-8404 - Beyrouth - LIBAN
Tel. 296898

تموز ١٩٨٥